

HISTORICKO – PEDAGOGICKÉ FÓRUM

**(Internetový časopis pre dejiny
pedagogiky a školské
múzejníctvo)**

1 / 2 0 1 3

(roč. I I)

ISSN 1338 – 693X

B r a t i s l a v a

O B S A H

Historicko-pedagogické bádanie: koniec alebo nový začiatok? (B. Kudláčová)	2
Skladba pedagogického zboru trenčianskeho jezuitského gymnázia v rokoch 1649 – 1714 (L. Bernát)	9
Učiteľský zbor Bratislavskej župy (K. Pekařová)	24
Legislatívne rámce stredného a odborného školstva v predmníchovskej ČSR (A. Bojková)	34
Študenti zo Slovenska na stavebnej fakulte Nemeckej vysokej školy technickej v Brne v medzivojnovom období (L. Bernát)	43
Protest stredoškolských profesorov v roku 1946 v Košiciach (V. Michalička).....	57
Správy	62
Recenzie	66
Anotácie	67

PRÍSPEVOK DO DISKUSIE

Historicko-pedagogické bádanie: koniec alebo nový začiatok?

B. Kudláčová

Politicko-spoločenské premeny v krajinách bývalého európskeho východného bloku, ktoré prebehli koncom 90-tych rokov 20. storočia priniesli so sebou mnohé zmeny. Jednou z nich bolo aj otvorenie priestoru pre vedecké bádanie, možnosť rozvíjania kontaktov medzi vedeckými komunitami v rôznych vedných oblastiach, možnosť štúdia v zahraničí, štúdia cudzojazyčnej literatúry a pod. Vieme, že práve humanitné a spoločenské vedy boli pod najväčším „dozorom“ bývalého režimu a boli aj najviac poznačené jeho ideológiou. Otázku prečo tomu tak bolo, je pomerne ľahko zodpovedať: *viažu sa k človekovi*. Od uvedených zmien uplynulo vyše dvadsať rokov a nie je celkom jasné, či sme dokázali „dobehnúť“ to, čo sme za štyridsať rokov „zmeškali“. Dnes však našťastie vieme, že v živote spoločnosti, a tiež vo vedách o človeku neplatí jednoduchá matematika, ale je to o čosi zložitejšie. Vieme aj to, že vývoj humanitných a spoločenských vied v demokratických krajinách v druhej polovici 20. storočia nebol lineárny, ale prekonával rôzne peripetie a nástrahy (bližšie B. Kudláčová, 2009, 2012). V našej štúdii sa chceme zamýšľať nad otázkou: *Ako ďalej v historicko-pedagogickom bádani?*

Historicko-pedagogické bádanie na rázcestí

Viacerí odborníci poukazujú na fakty, ktoré potvrdzujú marginalizovanie disciplíny dejiny pedagogiky a tiež historicko-pedagogického bádania na Slovensku. Za pravdu im dáva aj skutočnosť, že predmety historicko-pedagogického charakteru sú len zriedka zastúpené v štruktúre študijných programov na pedagogických a filozofických fakultách; rovnakou zriedkavosťou sú aj výskumné úlohy, ktorých zameraním je seriózne historicko-pedagogické bádanie; s tým je spojená ďalšia skutočnosť, že na Slovensku chýba nová generácia historikov pedagogiky a pod. (por. M. Hamada, 1995; V. Michalička, 2004; 2012; B. Kudláčová, 2009; 2012). Tieto danosti naozaj spôsobili útlm vedeckej a pedagogickej disciplíny dejiny pedagogiky a s tým ruka v ruke aj útlm v historicko-pedagogických bádaniach. Na druhej strane však zaznievajú aj opačné hlasy: niektorí odborníci upozorňujú, že po istom útlme v oblasti dejín pedagogiky a v historicko-pedagogických bádaniach v poslednej tretine minulého storočia, prichádza k ich renesancii, ba dokonca, že reflexia pedagogickej minulosti bude zohrávať významnú úlohu v smerovaní vied o výchove, hľadaní odpovedí na jej postavenie, význam a predmet (por. T. Kasper, 2008; B. Kudláčová, 2006; 2010), môžu napomôcť začleneniu vied o výchove do širšieho historického, sociálneho a kultúrneho kontextu, ako sa už pred dvadsiatimi rokmi vyjadril S. Toulmin (1992). Takýto prístup by umožnil kritické prehodnocovanie vied o výchove, čím sa vytvára možnosť a priestor pre hľadanie odpovedí na otázky súvisiace s ich súčasným smerovaním (por. B. Kudláčová, 2010).

Dejiny pedagogiky a historicko-pedagogické bádania v svojej klasickej podobe túto úlohu nemôžu splniť. Už podľa hodnotenia J. Kyráška z r. 1965, dejiny pedagogiky boli do

60-tych rokov 20. storočia často len historickým prehľadom, ktorý mal ovplyvniť postoj budúcich učiteľov k povolaniu a preto boli nutne schematické, plné ťažko zapamätateľných faktov (vyjmúc niektoré diela presahujúce tento schematizmus, majúce aj hodnotiaci a kritický charakter, vychádzajúci zo seriózneho historicko-pedagogického výskumu, na Slovensku napr. z dielne J. Čečetku, P. Vajcika). Ďalšou skutočnosťou, ktorá odsunula dejiny pedagogiky do ústrania je, že boli chápané predovšetkým ako vyučovací predmet a bola im venovaná malá pozornosť ako vedeckej disciplíne. Často boli tiež chápané ako špeciálna oblasť kultúrnych dejín, ktorej cieľom bolo preukázať kultúrnu vyspelosť národa. Diela z dejín pedagogiky písané z hľadiska kultúrnej histórie však nemohli napomôcť riešeniu hlavných problémov pedagogickej teórie. J. Kyrášek (1965, s. 56) však odhaľuje aj možnosti tejto disciplíny, keď konštatuje, že „najdôležitejšou úlohou, ktorá dejinám pedagogiky zabezpečuje náležité miesto medzi pedagogickými vedami, je na základe presného poznania pedagogickej minulosti a zákonitostí jej dovtedajšieho vývoja, podieľať sa na určovaní tendencií ďalšieho vývoja a jeho usmerňovania“. Dejiny pedagogiky môžu zohrať takúto významnú úlohu len v prípade, ak ich opätovne zadefinujeme, ak sa budú rozvíjať na adekvátnej vedeckej úrovni, čo je spojené so serióznym historicko-pedagogickým bádáním. To by ich oprávnilo znovu získať čestné miesto aj medzi pedagogickými disciplínami a učebnými predmetmi v rámci prípravy budúcich pedagógov, ktoré (aspoň v slovenskom prostredí) stratili. Dejiny pedagogiky ruka v ruke s historicko-pedagogickým bádáním potom môžu mať význam jednak pre rozvoj pedagogickej teórie a smerovanie vied o výchove, ako aj v príprave samotného pedagóga, učiteľa alebo vychovávateľa, ktorý poznaním, premýšľaním a prehodnocovaním vývoja pedagogickej minulosti môže preniknúť do pedagogického myslenia a logiky.

Redefinovanie a nové chápanie dejín pedagogiky a historicko-pedagogického bádania

V období vzniku pedagogiky a v prvej polovici 20. storočia dejiny pedagogiky v kontinentálnej Európe boli často súčasťou všeobecnej pedagogiky. O tom svedčia mnohé diela zo všeobecnej pedagogiky, v ktorých boli dejiny pedagogiky integrované (v našom prostredí spomeňme napr. Pedagogiku O. Kádnera, Pedagogiku J. Čečetku). Dejiny pedagogiky boli súčasťou prípravy budúcich učiteľov v učiteľských ústavoch a nadobudli status vyučovacieho predmetu. Neskôr sa vyprofilovali a boli považované za jednu zo základných pedagogických disciplín. Cieľom dejín pedagogiky (*angl. History of Education, nem. Geschichte der Pädagogik, historische Pädagogik*), bolo (zväčša) ponúknuť faktografický prehľad o vývoji výchovy a vzdelávania.

V súčasnosti sa pre skúmanie komplexu prvkov pedagogickej minulosti čoraz častejšie používa termín **dejiny pedagogického myslenia** (*angl. History of Educational Thought, príp. Thinking, nem. Geschichte des pädagogisches Denken*), pretože sa javí ako vhodnejší pre pokrytie celého spektra skúmaných javov. Toto spektrum je skutočne široké, môže ísť o skúmanie dejín pedagogiky ako vedného odboru, skúmanie dejín a vývoja jednotlivých foriem výchovy a vzdelávania (dejiny a vývoj výchovno-vzdelávacích inštitúcií, dejiny školstva), vývoja pedagogických teórií a koncepcií alebo dejín učiteľskej profesie a pod. V jednotlivých historicko-pedagogických dielach nájdeme málo publikácií, v ktorých by sa jednotlivé aspekty skúmania fenoménu výchovy a vzdelávania obsahovo aspoň čiastočne

neprekrývali. Termín dejiny pedagogického myslenia okrem toho, že pokrýva a môže integrovať všetky oblasti skúmania historického vývoja teórie a praxe výchovy a vzdelávania, môže ich tiež sledovať v širších súvislostiach dejinného vývoja (B. Kudláčová, 2010). To vyžaduje nový prístup k fenoménu výchovy a vzdelávania, prejavujúci sa v dvoch skutočnostiach: 1. žiadny z objektov skúmania nemôže byť izolovaný, všetky prvky skúmania sú vzájomne prepojené a vo vzájomných vzťahoch (por. J. W. Best, 1970) a 2. okrem vzájomného prepojenia jednotlivých prvkov sú tieto súčasťou širšieho kontextu (politického, spoločenského, náboženského, antropologického, filozofického a pod.) a nie je možné ich objasniť inak, ako z interdisciplinárneho hľadiska. J. Průcha, E. Walterová, J. Mareš v Pedagogickom slovníku (2003, s. 158) tento termín vymedzili ako „súhrn historicky sa vyvíjajúcich názorov na výchovu a vzdelanie, jeho teóriu a prax, nielen v rámci pedagogiky, filozofie a ďalších vedeckých disciplín, ale tiež v diskusii pedagogickej a občianskej verejnosti“. Z nášho pohľadu chápeme *dejiny pedagogického myslenia* ako pedagogickú disciplínu, ktorá sa zaoberá skúmaním historického vývoja teórie a praxe výchovy a vzdelávania v najširších dejinných súvislostiach (z hľadiska historického, filozoficko-antropologického, náboženského, spoločensko-politického, ai.). Z obsahového hľadiska sme vymedzili päť základných oblastí skúmania, ktoré sa vzájomne prelínajú (B. Kudláčová, 2009):

- *dejiny pedagogických teórií a ideí,*
- *dejiny praxe výchovy a vzdelávania* (sem možno zahrnúť aj dejiny pedagogiky ako profesie),
- *dejiny pedagogiky ako vedného odboru,*
- *pedagogická biografika* (štúdium života a diel významných pedagogických osobností),
- *dejiny pedagogickej historiografie* (vývoj skúmania dejín pedagogiky/ pedagogického myslenia).

Čo sa týka iných vedných disciplín, dejiny pedagogického myslenia majú úzke prepojenie najmä s históriou, filozofiou (dejinami filozofie), filozofickou antropológiou, kultúrnou antropológiou, dejinami náboženstiev, dejinami literatúry, dejinami umenia, kulturológiou, psychológiou a sociológiou. Význam skúmania pedagogickej minulosti možno vymedziť nasledovne:

- umožňuje riešiť súčasné problémy na základe poznania pedagogickej minulosti,
- umožňuje predikovať súčasné a budúce trendy edukačnej teórie a praxe,
- poukazuje na relatívny význam a dôsledky rôznych interakcií, ktoré sa nachádzajú v rámci rôznych kultúr,
- umožňuje prehodnotenie poznatkov vo vzťahu k vybraným predpokladom, teóriám a zovšeobecneniam, ktoré sa viažu k pedagogickej minulosti,
- poukazuje ako a prečo sa pedagogické teórie a prax vyvíjajú,
- umožňuje porozumieť vzťahom medzi učiteľom a dieťaťom,
- umožňuje porozumieť vzťahom medzi politikou a edukáciou, medzi školou a spoločnosťou, medzi centrálnou a lokálnou školskou politikou.

Toto nové chápanie si vyžaduje nový prístup k vývoju teórie a praxe výchovy a vzdelávania a tiež ich objasňovanie z interdisciplinárneho hľadiska. S. Sztobryn (2010, s. 301) to opisuje slovami: „Konečne prišiel čas na originálne autoreflexie, vytvorenie

východísk a ustálenie paradigmy, špecifikovanie vlastných výskumných metód a podujatie sa na metahistorické skúmania.“ Výsledky takýchto bádání potom naozaj umožnia kritické prehodnocovanie vied o výchove a tiež podnecujú diskusiu a vytvárajú priestor pre hľadanie odpovedí na otázky súvisiace s ich súčasným smerovaním a predmetom.

Limity a „slabé miesta“ v historicko-pedagogickom bádání

Cieľom metodológie každej vedy je podľa A. Kaplana (1973, citované podľa L. Cohen – L. Manion, – K. Morrison, 2007) napomôcť tomu, aby sme v čo najširších súvislostiach porozumeli nie výsledkom vedeckého skúmania, ale samotnému skúmanému procesu. O metodológii dejín pedagogického myslenia nájdeme v odbornej literatúre pomerne málo informácií. Môže to súvisieť so špecifickosťou predmetu dejín pedagogického myslenia, ktorou je **pedagogická minulosť** (B. Kudláčová, 2010). Špecifickosť predmetu tejto vedeckej disciplíny, ale aj historickej vedy vo všeobecnosti spočíva v tom, že jej predmet už reálne neexistuje. Podľa M. Skladaného (1998) ostali len isté pozostatky: tvoria ich *dôsledky*, ktoré ostali ako produkt historického vývoja; *tradície*, ktoré ostali ako poznatky o veciach minulých v našom vedomí a *hmotné pozostatky* minulosti. Predmet dejín pedagogického myslenia môžeme skúmať a poznávať len prostredníctvom týchto pozostatkov minulosti, ktoré historická veda označuje ako *historické pramene*. Na rozdiel od iných vied, v ktorých je predmet reálny a možno ho skúmať a poznávať priamo pozorovaním, meraním, podrobiť ho experimentu a pod., v historicko-pedagogickom bádání ide v prevažnej miere o sprostredkované, *nepriame poznanie*. Možno ho získavať len zo záznamov, ktoré nemôžu byť opakované ako v prírodných vedách (G. J. Mouly, 1978). W. R. Borg (1963) definuje historický výskum ako systematické a objektívne vyhľadávanie, hodnotenie a syntetizovanie poznatkov o historickej skutočnosti, za účelom potvrdenia faktov a získania záverov. Ide o rekonštrukciu, ktorú robíme v duchu kritického skúmania, s cieľom dospieť k čo najpravdivejšej a najpresnejšej predstave o edukačných procesoch v histórii.

Ďalším špecifikom skúmania dejín výchovy a vzdelávania je **dvojnásobný subjektivismus**: jednak subjektivismus sprostredkovateľov objektívnej pedagogickej minulosti a jednak subjektivismus bádateľa v oblasti histórie pedagogického myslenia, ktorý je historicky determinovaný. B. Malík (2008) uvádza, že pedagogické názory typické pre určitú dobu sa môžeme dozvedieť len nepriamo, prostredníctvom analýzy relevantných dobových symbolov, artefaktov a reálií každodenného života, rekonštruovaných zo zachovaných dobových písomností rôzneho druhu. To, čo je samozrejmé, sa často ani netematizuje („nevykladá“). Treba si preto uvedomiť, či nám v prvom rade ide o poznanie pedagogických názorov odrážajúcich príslušnú dobu alebo o hľadanie takých dobových výpovedí o výchove a vzdelávaní, ktoré konvencujú s jej súčasným chápaním, resp. s našimi terajšími názormi na edukáciu človeka, ktoré však nemusia byť reprezentatívne pre danú dobu. Obdobie, v ktorom historik pedagogiky žije, sa nevyhnutne odráža na jeho práci, no nemalo by sa odrážať do takej miery, že aktualizuje historikom podávaný obraz minulosti. Podľa M. Skladaného (1998, s. 249) objektivita historika spočíva pokiaľ možno v úplnom vylúčení všetkých subjektívnych prvkov z jeho uvažovania. Historik tvorí obraz minulosti na základe jej zvyškov, pozostatkov. Všetky pramenné doklady a ďalšie informácie (mimopramenné poznanie), by mal podrobovať neustálej historickej kritike a navzájom ich

konfrontovať a dopĺňať. Tento proces nazývame **historickou rekonštrukciou pedagogickej minulosti**. Nepredstavuje priamočiaru vývojovú líniu, ale ide o proces, ktorý je často plný konfliktov a prekvapení. Rozmanitosť informácií potrebných k rekonštrukcii pedagogickej minulosti poukazuje na viaceré roviny reality, ktoré sú podľa H. Fenda (2006) vo vzájomnom vzťahu: 1. pedagogické idey a teórie treba historicky chápať v kontexte daných kultúrnych, politických, ekonomických, sociálnych a iných podmienok, 2. pedagogické idey a teórie sú zakomponované do konkrétnych obsahov výchovných a vzdelávacích programov, čím sa v nich materializuje podstata existujúcich záujmov pri formovaní človeka, 3. tieto obsahové programy sú historicky zakomponované do konkrétnych právnych úprav, ktoré inštitucionalizujú edukačné procesy, 4. samotná historická prax výchovy a vzdelávania je však aj tak ešte iná a treba ju odlišiť od vyššie spomínaných okruhov reality.

Záver

Zmena perspektívy skúmania dejín teórie a praxe výchovy a vzdelávania, by mala priniesť posun v ich chápaní a väčšiu otvorenosť pre prijímanie nových zistení: žiadny výsledok historického skúmania nemusí byť definitívny a trvale platný. To nemusí znamenať, že sa zmenil historický fakt, ten ostáva, len ho dokážeme **vidieť v širších, príp. nových súvislostiach**. Fakt, že výsledok historického skúmania nemusí byť trvale platný sa často považuje za negatívny a bol tiež jedným z argumentov spochybňovania historického skúmania v druhej polovici 20. storočia, kedy sa spochybňovala oprávnenosť klasickej histórie ako vedy. Inak teda môže na určitý historický fakt pozeráť historik pedagogiky v 18. storočí a inak historik pedagogiky v 20. storočí. Podobný vývoj však môžeme pozorovať vo všetkých vedách, dokonca aj v prírodných. Medicínske poznatky gréckeho lekára Hippokrata, ktorý žil na prelome 4. a 5. storočia pred Kristom a položil základy viacerých medicínskych odborov, sa inak javili lekárom v stredoveku, inak lekárovi na sklonku 19. storočia a inak lekárovi – vedcovi na začiatku 21. storočia. O žiadnom z nich v danej dobe nemožno pochybovať, že predstavoval vedeckú špičku a posúval poznanie lekárskej vedy. Je teda prirodzené, že zmena perspektívy, z ktorej skúmame históriu výchovy a vzdelávania vedie k „prepisovaniu“ publikácií z oblasti dejín pedagogiky, objavovaniu nových skutočností, vzťahov, pohľadov na ten istý dejinný fakt. A to je práve dobrodružstvo, ktoré zažíva každý vedec a tiež historik pedagogiky.

Literatúra

- BEST, J. W. (1970) *Research in Education*. EnglewoodCliffs, NJ: PrenticeHall.
- BORG, W. R.(1963) *EducationalResearch: AnIntroduction*. London: Longman.
- COHEN, L. – MANION, L. – MORRISON, K. (2007) *Researchmethods in education*. London and New York: Routledge.
- FEND, H. (2006) *Geschichte des Bildungswesens. Der Sonderweg im europäischenKulturraum*. Wiesbaden: VS Verlag.
- KASPER, T. (2008) Dějiny pedagogického myšlení – současnývzkaz o nesoučasném. In: *Pedagogika*, roč. LVIII, č. 1, s. 1-3.
- HAMADA, M. (1995) Úvaha o dejinách slovenského školstva a pedagogiky. In

MICHALIČKA, V. – PLEŠKOVÁ, E. (eds.) (1995): *Dejiny školstva v slovenskej pedagogickej časopiseckej tvorbe. Aktuálne otázky školského múzejníctva 5*. Bratislava: ÚIPŠ, s. 5 – 11.

KUDLÁČOVÁ, B. (2006) *Fenomén výchovy – historicko, filozoficko, antropologický aspekt*. Bratislava: Typi Universitatis Tyrnaviensis/VEDA.

KUDLÁČOVÁ, B. (2009) *Dejiny pedagogického myslenia I*. Bratislava: Typi Universitatis Tyrnaviensis/VEDA.

KUDLÁČOVÁ, B. (2010) Renesans dziejów myśli pedagogicznej na Słowacji i związane z tym problemy. In: *Pedagogika Filozoficzna on-line*, 2010, Nr.1 (4), pp. 99 – 106.

KUDLÁČOVÁ, B. (2012): Minulosť a súčasnosť dejín pedagogiky a historicko-pedagogického výskumu. In: *Historicko-pedagogické fórum*, roč. I, 2012, č. 1, s. 3 – 13.

KYRÁŠEK, J. (1965) *Dejiny pedagogiky*. In KUJAL, B. a kol. *Pedagogický slovník*. 2. diel. Praha: SPN, s. 55 - 58.

MALÍK, B. (2008) Niekoľko poznámok k obmedzeniam limitujúcim exponovanie problému výchovy v jeho historickej perspektíve. In KUDLÁČOVÁ, B. (ed.): *Topológia človeka vo vzťahu k výchove a vzdelávaniu v európskej tradícii*. Trnava: PdF TU, s. 33 - 42.

MICHALIČKA, V. (2004) *K súčasným problémom historicko-pedagogického výskumu*. [on line] [citované 02. január 2009] dostupné na: <http://www.syrs.org/sps2/publik/pedvyskum/Michalicka.pdf>

MICHALIČKA, V. (2012) Kam kráčajú dejiny pedagogiky? In *Historicko-pedagogická revue*, roč. 1, 2012, č. 2, s. 3 – 6.

MOULY, G. J. (1978) *Educational Research: Theart and Science of Investigation*. Boston, MA: Allyn&Bacon.

PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J. (2003) *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.

SKLADANÝ, M. (1998) Metódy edukačnej historiografie. In ŠVEC a kol.: *Metodológia vied o výchove*. Bratislava: IRIS, s. 244 – 251.

SZTOBRYN, S. (2010) Historiografia edukacyjna i jej metodologia. Wybranezagadnienia. In PALKA, S. (ed.): *Podstaw metodologii badań w pedagogice*. Gdańsk: GWP, s. 295 - 307.

TOULMIN, S. (1992) *Cosmopolis. TheHidden Agenda of Modernity*. Chicago: The University of Chicago Press.

Doc. PhDr. Ing. Blanka Kudláčová, PhD. Je vedúcou Katedry pedagogických štúdií Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a toho času pôsobí aj vo funkcii prodekanke pre ekonomický a personálny rozvoj fakulty. Je docentkou v odbore pedagogika a zaoberá sa problematikou všeobecnej pedagogiky, filozofie výchovy a dejín pedagogického myslenia. Doposiaľ publikovala monografie *Človek a výchova v dejinách európskeho myslenia* (2003, 2007), *Fenomén výchovy* (2007) a je editorkou a spoluautorkou monografie *Európske pedagogické myslenie (od antiky po modernu)*, 2010. V r. 2009 jej vyšla vysokoškolská učebnica *Dejiny pedagogického myslenia I. (počiatky vedomej výchovy a pedagogických teórií)*.

Kontakt: doc. PhDr. Ing. Blanka Kudláčová, PhD. Katedra pedagogických štúdií, Pedagogická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Priemyselná 4, P.O.Box 9, 918 43 Trnava. E-mail: bkudlac@truni.sk

DEJINY PEDAGOGIKY

Skladba pedagogického zboru trenčianskeho jezuitského gymnázia v rokoch 1649-1714 Libor Bernát

Abstrakt: V štúdiu sa zaoberáme analýzou pedagogického zboru trenčianskeho jezuitského gymnázia v rokoch 1649-1714. Predmetom nášho bádania je postavenie pedagógov-jezuitov v ráde, dĺžka výučby, rodisko, národnosť, vek vstupu do rádu a vek, ktorého sa dožili. Pod pojmom pedagógovia rozumieme len tých, ktorí priamo učili jednotlivé kurzy, nezahrňujeme tu rektorov a prefektov školy.

Príchodom jezuitov do Trenčína sa otvára nová kapitola v náboženských dejinách Trenčína a Trenčianskej stolice. Trenčín nebol vybraný náhodou. Bolo to jediné slobodné kráľovské mesto v Trenčianskej stolici, vlastne na území celej superintendencie Trenčianskej, Liptovskej a Oravskej. Existovala tu významná luteránska škola a fungovala exulantská tlačiareň. Trenčín bol jednou z báhť luteranizmu v Uhorsku, a preto zohrával dôležitú úlohu.

Myšlienka, aby založili v Trenčíne kolégium spolu s noviciátom, vznikla najneskôr počiatkom 40. rokov. Zachoval sa list generála rádu Mutia Viteleschiho z 10. decembra 1644 pátrovi Štefanovi Kerestešovi do Trnavy, v ktorom ho žiadal, aby získal súhlas nitrianskeho biskupa na založenie misijného domu v Skalke a otvorenie noviciátu v Trenčíne. V noviciáte malo byť umiestnených 25 novicov.¹

Po potlačení stavovského povstania Juraja I. Rákociho, alebo ako uvádza kronika misijného domu – Rákociho rebélie,² v septembri 1645 sa začali naplňovať tieto myšlienky. Prvým predstaveným misijného domu sa stal Martin Fábry,³ inštalovaný 29. septembra 1645. Jeho pomocníkom katechetom a spovedníkom misie bol Ondrej Zedník,⁴ rodák z neďalekého Pruského, a neskôr Ondrej Banko.⁵ Najskôr pôsobili na Skalke, kde sa nachádzalo bývalé benediktínske opátstvo, ktoré od roku 1528 bolo len titulárnym. Patrili mu dediny Újzsd,

¹ ŠIMONČIČ, J. Správa z výskumu k dejinám Trnavskej univerzity v Ríme roku 1993. *Fons Tyrnaviensis II*. Trnava : Ústav dejín Trnavskej univerzity, 2007, s. 40.

² *Historia et annuae collegii societatis Jesu Trenchiniensis ab anno 1645 - ad a. 1685*. ELTE Egyetemi Könyvtár, Budapešť, Manuscript, Societas Jesu, Ab. 114, fól. 1.

³ Martin Fábry (Fabri, 11. 11. 1610 Vinica - 6. 11. 1646 Ráb), Chorvát, vstúpil do rádu 24. 10. 1628 v Leobene, kde v rokoch 1629-1630 absolvoval noviciát. V roku 1631 učil v Humennom kurzy principistov a infimistov, v rokoch 1632-1634 študoval vo Viedni na filozofickej fakulte. V rokoch 1635-1636 učil v Bratislave kurz syntaxistov a bol v roku 1636 knihovníkom, v rokoch 1637-1640 študoval v Štajerskom Hradci na teologickej fakulte, v roku 1641 bol v Bratislave kazateľom, v roku 1642 spravil tretiu probáciu v Leobene, v roku 1643 pôsobil v Trnave ako kazateľ a spovedník, v roku 1644 v Humennom ako kazateľ a v roku 1645 v Košiciach. LUKÁCS, L. *Catalogi personarum... II. (1601-1640)*, s. 354, 451 a 585.

⁴ O. Zedník (Sednick, 1608-1655) vstúpil do rádu v roku 1627 v Leobene. Pôsobil predovšetkým v pastoračnej práci. Do Trenčína prišiel z Trnavy, kde v rokoch 1647-1650 účinkoval ako operarius, katechéta a spovedník. Z Trenčína odišiel v roku 1652 do Rábu, kde bol misionárom. Potom pôsobil v Banskej Štiavnici a v Kláštore pod Znievom. LUKÁCS, L. *Catalogi personarum... II. (1601-1640)*, s. 749-750, KUZMÍK, J. *Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu. II. N-Ž*. Martin : MS, 1976, s. 827, *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2000, s. 1522.

⁵ O. Banko (1611-1655) Slovinec, páter, koadjutor, sem prišiel z Ľubľane, kde bol kazateľom, ministrom, spovedníkom a katechetom. Z Trenčína odišiel do Klagenfurtu a potom do Ebendorfu, kde zomrel. LUKÁCS, L. *Catalogi personarum et officiorum provinciae austriacae S. I. I. Romae* : Institutum historicum S. I., 1990, s. 58-59.

Piechov, Opatová a Zliechov. Jezuiti sa nedostali do Trenčína pre odpor mestskej rady, ktorá v tomto období bola luteránska.

V Trenčíne začali jezuiti účinkovať 2. decembra 1646. Jezuiti prijali dar a založili konvikt – chlapčenský ubytovací a výchovný ústav pre šľachtickú mládež (*convictus nobilium*), v ktorom chovanci dostali celé zaopatrenie. V čele konviktu stál správca (*regens convictus*). Jezuiti na rozdiel od iných rádov nestavali svoje sídla na predmestiach alebo na odľahlých miestach (kartuziáni), ale v centre diania, na najfrekventovanejších miestach. Juraj Rakovnický, komorný radca, ktorého kronikár misijného domu označil ako „*homo Societas nostras amantissimus*,“ udelil jezuitom právo na otvorenie školy.⁶

V roku 1649 už je v dokumentoch uvádzaná rezidencia v Trenčíne s prvým doloženým učiteľom Tomášom Vulpianom. Na trenčianskom jezuitskom gymnáziu sa spomína v roku 1650 prvýkrát prefekt školy F. Nedecký (1650) a sú doložení už dvaja pedagógovia Ľudovít Döring, ktorý vyučoval kurzy gramatistov a principistov, a Juraj Gulik, ktorý učil kurz parvistov. Pri Gulikovi je zaujímavé, že v pedagogickej funkcii bol krátko po vstupe do rádu a je uvedený ako „*candidatus Societatis*“. V tomto roku je zaznamenaný aj prvý fráter – Ján Schett,⁷ ktorý tu účinkoval až do roku 1666, teda do svojej smrti.

V roku 1651 sú doložené už kurzy poetistov a syntaxistov, ktoré učil František Chehi, ďalšími pedagógmi boli Juraj Mimmer (kurzy gramatistov a principistov) a Mikuláš Nemčáni (kurz parvistov).⁸

V nasledujúcom roku sa stal prefektom školy Daniel Mitturovicz. Štefan Podragyai vyučoval kurzy poetistov a syntaxistov, Matej Eröss kurz gramatistov a M. Nemčáni kurz principistov.⁹

V roku 1653 už je Trenčín uvádzaný ako kolégium a v jeho čele bol rektor František Lipai (do roku 1655), mladší brat predchádzajúceho predstaveného misie Jána. F. Lipai bol tiež prefektom školy (v rokoch 1653-1654) a arbitrom sporných prípadov (funkcia sa spomína prvýkrát). Š. Vysočáni, ktorý tu pôsobil už v roku 1648, učil kurzy poetistov a syntaxistov, M. Eröss ku kurzu gramatistov pribral aj kurz aj principistov a František Tamius parvistov.¹⁰

⁶ *Historia et annuae collegii societatis Jesu Trenchiniensis ab anno 1645...*, fol. 2.

⁷ J. Schett (Schet, Scheda, 28. 12. 1628 – 11. 10. 1666) pochádzal z Rakúska. Do rádu vstúpil 26. 12. 1636 v Ríme. Nevieme, kde absolvoval noviciát. Ďalšie správy o ňom sú až z rokov 1640-1646 kedy pôsobil v Trieste ako kostolník a v rokoch 1646-1649 v Trnave, kde sa staral o bohoslužebné predmety. *Historia et annuae collegii societatis Jesu Trenchiniensis ab anno 1645...*, fol. 5, LUKÁCS, L. *Catalogi personarum... III. (1641-1665)*, s. 273 a 740.

⁸ *Historia et annuae collegii societatis Jesu Trenchiniensis ab anno 1645...*, fol. 5a, LUKÁCS, L. *Catalogi personarum... III. (1641-1665)*, s. 301.

⁹ *Historia et annuae collegii societatis Jesu Trenchiniensis ab anno 1645...*, fol. 7a, LUKÁCS, L. *Catalogi personarum... III. (1641-1665)*, s. 331.

¹⁰ *Historia et annuae collegii societatis Jesu Trenchiniensis ab anno 1645...*, fol. 13, LUKÁCS, L. *Catalogi personarum... III. (1641-1665)*, s. 363.

V roku 1654 boli otvorené len štyri kurzy - syntaxistov a gramatistov vyučoval Matej Padiela, principistov a parvistov Matej Schnizer. Schnizer je tiež prvým trenčianskym pedagógom, ktorý zomrel počas svojho učiteľského pôsobenia.¹¹

Gymnázium sa rozrástlo najmä vďaka nadácii, ktorú mu odkázal spolupracovník a pokračovateľ Petra kardinála Pázmáňa v rekatolizácii - ostrihomský arcibiskup Juraj Lipai (1642-1666).¹² Doba vzniku aj podporovatelia boli podobní ako v prípade Banskej Štiavnice.¹³ J. Lipai podporoval aj jezuitov v Skalici a v Banskej Bystrici. Okrem toho spolupracovník a pokračovateľ v rekatolizácii Pázmáňa podporoval aj františkánske kláštory. Arcibiskup J. Lipai o tom informoval aj v Správe o stave ostrihomskej diecézy ad limina roku 1650.¹⁴

S Lipaiovcami sa stretávame ešte ako so študentmi na gymnáziu – František Ján študoval v rokoch 1684-1688 (od kurzu parvistae minor až po kurz syntaxistov), Karol v rokoch 1685-1688 (od kurzu parvistae minor až po kurz principistov, ktorý navštevoval dva roky) a Ondrej len v roku 1688 (kurz parvistae minor).

Dňa 18. októbra 1655 otvorili jezuiti noviciát (domus primae probationis/noviciatus, tirocinium) v Popelovom dome za rektorátu Jána Zedníka. Prvým magistrom novicov bol Ladislav Vid, ktorý bol tiež špirituálom, administrátorom a poradcom.¹⁵ Noviciát v Trenčíne vlastne nahradil noviciát v Leobene. Dejiny noviciátu boli úzko prepojené s dejinami kolégia. Noviciát v Trenčíne vychovával novicov predovšetkým z Uhorska.

Škola otvorila tie isté kurzy ako v predchádzajúcom roku. Pre činnosť kolégia boli vyčlenení traja bratři.¹⁶ V roku 1656 už bolo gymnázium kompletne, vyučovali sa tu všetky kurzy. Rétorov a poetistov učil Krištof Krzyzewich, ktorý bol tiež súčasne prefektom školy a prézesom kongregácie, kurzy synaxistov a gramatistov učil Daniel Mitis, ktorý bol tiež správcom chóru, kurzy principistov a parvistov učil Ján Gajarský.

Mor v roku 1656 prerušil sľubne rozvíjajúcu sa činnosť kolégia, noviciátu a gymnázia. Ďalšie morové vlny prerušili vyučovanie v rokoch 1679, 1680, 1681 a naviac v roku 1710. Vpád Turkov v roku 1663 tiež viedol k prerušeniu vyučovania. Katolícka reštaurácia naopak získala silné postavenie v rokoch 1670-1671 a po potlačení Vešelénihho sprisahania. Stavovské povstania prerušovali činnosť rádu – tak napr. v roku 1678 a 1680 museli jezuiti ujsť pred Tököliho povstalcami.

¹¹ *Historia et annuae collegii societatis Jesu Trenchiniensis ab anno 1645...*, fol. 217a, LUKÁCS, L. *Catalogi personarum... III. (1641-1665)*, s. 391.

¹² SCHMITTH, N. *Archi-Episcopi Strigonienses Compendio Dati ac Festis Honoribus...* Tyrnaviae : Typ. Acad. SJ. MDCCLII., s. 132-133.

¹³ JANKOVIČ, J. *Dejiny jezuitov v Banskej Štiavnici : príspevok k náboženským dejinám mesta od XVI. storočia do konca XVIII. storočia*. Bratislava : Filozofická fakulta 1941, s. 47 a nasl.

¹⁴ ŠIMONČIČ, J. Peter Pázmán a rekatolizácia. In: *Problematika cirkevných dejín 1517-1681 na Slovensku (Uhorsku)*. Ed. D. Čaplovič. Bratislava : Veda, 2001, s. 115.

¹⁵ LUKÁCS, L. *Catalogi personarum... III. (1641-1665)*, s. 459.

¹⁶ *Historia et annuae collegii societatis Jesu Trenchiniensis ab anno 1645...*, fol. 21,

Keď v roku 1703 vzniklo protihabsburské povstanie Františka Rákociho II., jezuiti (okrem niekoľkých členov) odišli s novicmi do Trnavy.¹⁷ Už vo februári 1704 prepadli kuruci predmestie Trenčína a začali mesto obliehať. Luteránski mešťania 14. februára zložili zbrane a prinútili ku kapitulácii aj ostatných. Cisárska posádka sa bránila na hrade. Mesto v máji obsadilo znovu cisárske vojsko, ale v meste sa začal šíriť hlad.¹⁸ Požiar v roku 1708 zničil kostol a kolégium jezuitov. „Z kláštora a kostola jezuitov zostali len holé múry.“¹⁹ Posilnil sa katolícky tábor, pretože od roku 1708 začalo byť vykonávané nariadenie cisára Jozefa I., ktorý nariadil mestu, aby za členov mestského magistrátu volilo iba stúpenčov katolíckeho vyznania.²⁰

Po skončení stavovských povstaní v Uhorsku už činnosť gymnázia nebola prerušovaná, i keď mnohé problémy zostali. Úlohou nášho príspevku, v ktorom nadväzujeme na predchádzajúce štúdie,²¹ je podrobne analyzovať pedagogický zbor trenčianskeho jezuitskeho gymnázia, ale len tých pedagógov, ktorí priamo učili. Z dôvodu stanoveného rozsahu sa sústreďíme len na roky 1649-1714.

V období rokov 1649-1714 pôsobilo na gymnáziu 176 pedagógov-jezuitov. Od založenia misie v roku 1645 až do roku 1714 účinkovalo v Trenčíne celkom 16 predstavených misie, rezidencie, kolégia. Medzi povinnosti predstavených trenčianskeho rehoľného domu, podobne ako rektorov iných kolégií, nepatrila pedagogická činnosť. Preto bolo unikátne, ak pôsobili aj ako pedagógovia. Z trenčianskych predstavených kolégia sme zaznamenali len Š. Réneša, ktorý v roku 1687 krátky čas učil kurzy principistov a parvistov, potom ho vystriedal G. Bobocký a Š. Vécsey. *Ratio atque institutio studiorum...* rektorom však v treťom bode nariaďovalo, aby občas chodili tiež do nižšej školy.

Učiteľia škôl boli označovaní ako praeceptori, magistri alebo profesori. Dosadzoval ich provinciál a bez jeho vedomia nesmel predstavený kolégia alebo prefekt učiteľa dosadiť, ani zosadiť. Pedagógovia mali byť nielen „docentes“, učiaci, ale mali byť aj vychovávateľmi.²² Na trenčianskom gymnáziu učil jeden pedagóg obyčajne dva kurzy, zriedkavo len jeden.

¹⁷ KRAPKA, E. - MIKULA, V. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*. Cambridge (Ontario) : Dobra kniha, 1990, s. 133, pozri tiež BRANECKÝ, J. Úryvky z minulosti Trenčína. In *Krásky Slovenska*, 20, 1941-1942, č. 8-10, s. 189-190, porovnaj HAVRAN, J. *Historia domus. Dejiny trenčianskeho gymnázia do r. 1948*. In *Pamätnica trenčianskeho gymnázia. 320 rokov trenčianskeho gymnázia, 50 rokov slovenského gymnázia, 20 rokov študentského súboru Trenčan*. Trenčín, Stredná všeobecnovzdelávacia škola 1970, s. 8-9.

¹⁸ *Trenčín...*, s. 89.

¹⁹ MV SR ŠA v Bratislave, pobočka Trenčín, C II, fol. 10, No. 11. Komplexnejšie sa touto otázkou zaoberal ŠTIBRANÝ, P. Aké škody utrpeli Trenčania za poslednej kuruckej vojny. (Súhrn škôd v meste Trenčíne). In *Vlastivedný zborník Trenčianskeho múzea v Trenčíne*. Bratislava : Slavín, 1970, s. 135-147. Porovnaj DOLINSKÝ, J.: *Jezuitské školstvo na Slovensku*. In *Zborník prednášok...*, s. 44.

²⁰ ŠTIBRANÝ, V. Príspevok k dejinám administratívy mesta Trenčína do roku 1870. In *Sborník archivních prací*, 1956, roč. 6, s. 66.

²¹ BERNÁT, L. Rektori jezuitskeho gymnázia v Trenčíne. In *Historicko-pedagogické fórum*, 1, 2012, č. 1, s. 14-32, ten istý Prefekti školy trenčianskeho jezuitskeho gymnázia v rokoch 1650-1773. In *Historicko-pedagogické fórum*, 1, 2012, č. 2, s. 14-30

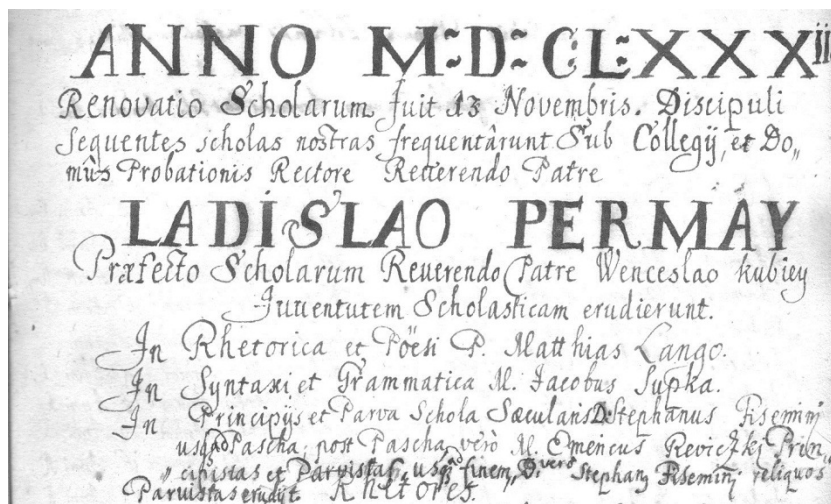
²² KOREC, J. Ch. *Cirkev v dejinách...*, s. 575.

K negatívam nižšieho jezuitského školstva počítal popredný jezuitský pedagóg podieľajúci sa na tvorbe *Ratio atque institutio studiorum*, Jakub Pontanus (Spanmüller, 1542-1626), neskúsenosť a nepripravenosť učiteľov, ktorí sa veľmi často striedali.

V protestantskom školstve sme naopak boli svedkami, že významní učitelia, napr. Zachariáš Flottwedel (Flottvedelius, Totvedel), Daniel Tiefenbacher (Tischnebacher, Tissenbacher) v Bytči, Peter Baroš (Baros, Barosch), Mikuláš Kolacináš (Collacinos, Galicei) v Trenčine, Eliáš Ursinus (Bär), Ján Kircher (Vircher, Kirecherus) v Bánovciach nad Bebravou a iní, k sebe dokázali „prilákať“ množstvo žiakov a presláviť školu. Pri prechode na inú školu potom tieto pedagogické kapacity nasledovalo mnoho žiakov, takže povest' školy, z ktorej odišli, poklesla a naopak, na ktorú prišli, zažiarila.

V jezuitskom školstve vplyvom nepredvídatej migrácie učiteľov sa s niečím podobným nestretávame, hoci aj jezuiti-pedagógovia si dokázali získať srdcia svojich žiakov a ovplyvniť ich. Systém jezuitského školstva bol založený na úplne inej koncepcii.

V tomto období tu učili tiež štyria svetskí učitelia „secularis“, alebo „Magister saecularis“, ako ich označujú jezuitskí kronikári: Štefan Fišemini v roku 1683, Tobiáš Soter v roku 1710 kurz parvistov, Ignác Sandor v roku 1712 kurzy principistov a parvistov, tie isté kurzy o rok neskôr Juraj Uihelyi (Ujhelyi).²³ Len Fišemini v roku 1682 študoval kurz rétorov a vstúpil v roku 1687 do jezuitského rádu. V prípade J. Uihelyiho ide asi o bývalého študenta, ktorý v rokoch 1711-1712 študoval na jezuitskom gymnáziu v Trenčine kurzy poetistov a rétorov. Bol asi 18-ročný.²⁴ Ostatní pedagógovia sa nenachádzajú medzi študentmi jezuitského gymnázia v Trenčine, ani medzi novicmi.

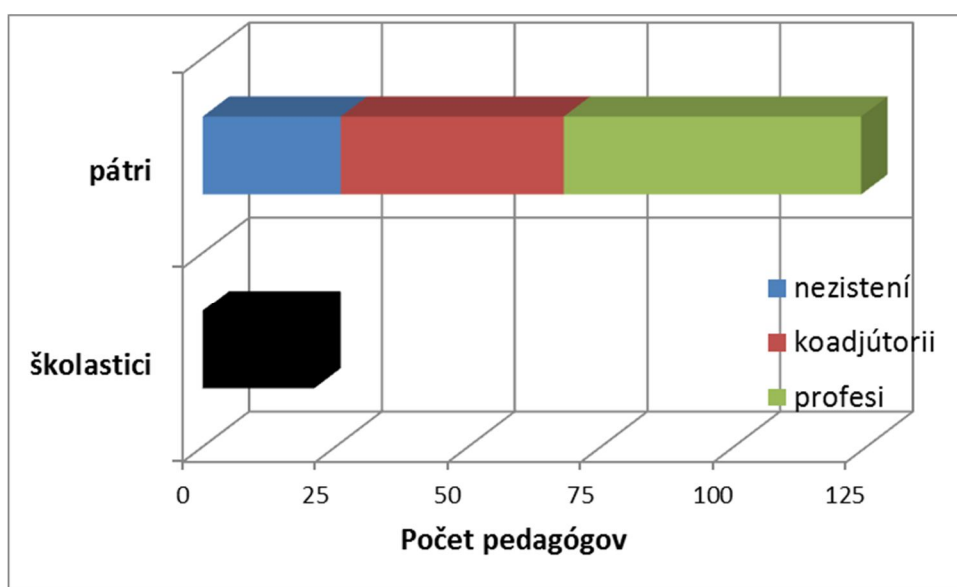
²³ *Historia et annuae collegii societatis Jesu Trenchiniensis ab anno 1645...*, f. 115a, *Matricula Scholasticae...*, fol. 326.

²⁴ J. Uihelyi pochádzal zo šľachtického rodu z Trenčína a ako národnosť uvádzal „uhorskú“. *Matricula Scholasticae...*, fol. 312 a 321.

Obr. č. 1 Zázpis v matrike jezuitského gymnázia v Trenčíne, fólia 147 zo školského roku 1683/84 o skladbe pedagogického zboru o výučbe svetského pedagóga

Neustála migrácia pedagógov- jezuitov spôsobila, že tu učilo 144 pedagógov (teda tí, ktorí učili dané kurzy) celkom 169 rokov, teda priemerne 1,15 roka. Najdlhšie šesť rokov učil F. Theodati, štyri roky J. Šupka, po tri roky tu pôsobili traja jezuiti (Adam Andreánszky, Matej Lango a Mikuláš Obadalič). Ani jeden z uvedených pedagógov neučil na trenčianskom jezuitskom gymnázium všetky tri kurzy. 13 pedagógovia-jezuiti učili po dva roky.

Graf č. 1: Pedagógovia-jezuiti trenčianskeho gymnázia v rokoch 1649-1714

podľa postavenia v ráde

Z celkového počtu 144 pedagógov-jezuitov, ktorí pôsobili v rokoch 1649-1714 na trenčianskom gymnázium, bolo (sa stalo) 123 pátrov, t. j. 85,4 % zo všetkých pedagógov-jezuitov, 21 školastikov, t. j. 14,5 % zo všetkých pedagógov-jezuitov.

Ak analyzujeme ešte skupinu pedagógov-jezuitov, ktorí boli pátrami, tak pri 25 osobách (t. j. 17,2 % z celkového počtu pátrov) sa nepodarilo zistiť, či sa stali koadjútorami alebo profesmi so štyrmi sľubmi. Koadjútorami sa stalo 42 osôb, t. j. 28,9 % z celkového počtu pedagógov, a profesmi so štyrmi sľubmi 56 osôb, t. j. 38,6 % z celkového počtu pátrov. Počet pedagógov so štyrmi sľubmi je pomerne vysoký, ale tieto počty bude ešte nutné porovnať s počtami pedagógov-jezuitov na iných jezuitských gymnáziách v Uhorsku.

V období rokov 1649-1714 neukončili teologické štúdiá až piati pedagógovia-jezuiti. L. Székely študoval len jeden rok, len dva roky študovali J. Šupka v Štajerskom Hradci

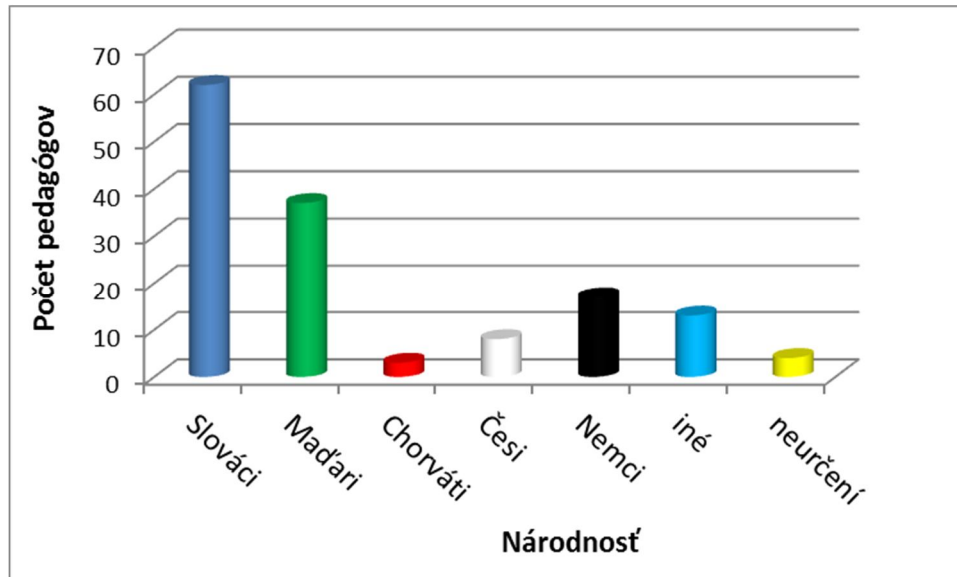
v rokoch 1686-1687, J. Szamekovich a Š. Vécsey v rokoch 1693-1694 v Linci, J. Erasim v rokoch 1699-1700 vo Viedni. Potom pôsobili v pastorálnej práci.

Ako už bolo spomenuté, problematické je niekedy určenie národnosti pedagógov-jezuitov. Pri rozbere národností musíme zobrať do úvahy, že členovia rádu zapisovali lokalitu, odkiaľ pochádzali. „Gens hungarica“ označuje obyvateľa Uhorska v zmysle stavovskom a štátne politickom, nie teda národnostnom alebo jazykovom. Málokto sa identifikovali s národnosťou, resp. s materinským jazykom. Národnosť bola zostavená na základe jazykovej znalosti, resp. ktorý jazyk ovládal pri vstupe do rádu novíc najlepšie. Ten je možné považovať za jeho materinský jazyk, hoci to neplatí absolútne. Otázkou zostáva, ku ktorej národnosti by sa daná osoba prihlásila, alebo kým sa z aspektu národnosti cítila sama. Diskutabilné je tiež, ku ktorej národnosti sa daná osoba hlásila, pokiaľ pochádzala z národnostne zmiešaného manželstva. Prevažovalo právne stanovisko – postavenie otca, alebo výchova a vzťah k matke, či iný faktor?

Ani na práce už spomenutého L. Lukácsa sa nedá v tomto prípade úplne spoľahnúť, pretože niekedy prirodzene uprednostňuje svoju príslušnosť k maďarskému národu.

Graf č. 2: Pedagógovia-jezuiti trenčianskeho gymnázia v rokoch 1649-1714

podľa národnosti v ráde²⁵

Z celkového počtu pedagógov bola najpočetnejšia skupina pedagógov-jezuitov Slovákov, označovaných ako „Slavus“ - 62 osôb, asi 43 %. Početná „maďarská“ národnosť označuje krajiniskú príslušnosť „Ungar, Panonus“, a nie vždy národnosť z aspektu jazyka.

²⁵ Komplexné spracovanie pozri BERNÁT, L. Štruktúra pedagogického zboru jezuitskeho trenčianskeho gymnázia v rokoch 1649-1773. In *Slovenská štatistika a demografia*, 21, 2011, č. 3, s. 43-65

„Uhri“ tvorili početnú skupinu 37 pedagógov-jezuitov, t. j. 25,5 %. V ďalšom bádani pravdepodobne dôjde ešte k upresneniu niektorých pedagógov-jezuitov, zahrnutých do tejto skupiny. Predpokladáme, že asi 5-7 % z tejto skupiny patrilo do inej národnosti.

Ôsmi „Česi“, t. j. 5,5 % sú tvorení podľa krajinského usporiadania z Čechov a Moravanov. Šesť jezuitov (V. Adami, J. Andre, D. Benutius, J. Mimmer, M. Obadalič a T. Vulpianus) pochádzalo z Moravy a dvaja (J. Erasim a D. Mitis) z Čiech. Nenašli sme učiteľa, ktorý by sem prišiel z českej provincie po predchádzajúcom pedagogickom pôsobení na niektorej škole v Čechách alebo na Morave.

V tejto skupine je diskutabilné, kam zaradiť jezuitov, ktorí sa narodili v Uhorsku, ale ich rodičia prišli z Moravy. Tak napr. I. Mehés sa narodil v Holíči, ale zaznamenaný je ako „Moravus“. Niekedy sú uvádzaní jezuiti bývajúci blízko Moravy, ale žijúci v Uhorsku, ako „Moravani“.

Otázkou tiež je, či pochádzali z početnej nemeckej národnosti, ktorá žila v krajinách Koruny českej (ako znel oficiálny názov). Pri zápisoch o znalosti jazyka je zapísané ovládanie nemčiny skôr ako češtiny a na rovnakej úrovni – napr. u J. Andreho, J. Erasima. Niektorí z nich potom pôsobili predovšetkým v Rakúsku, ale takmer u všetkých je uvádzané, že pôsobili pre pastoraáciu Čechov – „Conc. & Oper. Bohem.“

Zo Slovanov tu boli početnejšie zastúpení ešte Chorváti a Poliaci. Traja Chorváti (J. Bellosich, J. Pathatic a J. Rhodoff), t. j. 2 % učili na jezuitskom gymnázium v Trenčíne v rokoch 1649-1714. Nedokážeme presnejšie určiť, či ušli do Uhorska pred tureckým nebezpečenstvom a usadili sa tu, alebo ich rodiny žili v Chorvátsku. J. Pathatic vstúpil do rádu v Záhrebe a absolvoval noviciát vo Viedni. Ostatní vstúpili do rádu v Trnave (O. Horvát) a v Bratislave (J. Bellosich) a absolvovali noviciát v Trenčíne.

Traja Poliaci (S. Bohusewicz, A. Krasnodębski a F. Kucewicz) pôsobili ako učelia. Pozoruhodné je, že v roku 1658 učili na jezuitskom gymnázium v Trenčíne až dvaja Poliaci A. Krasnodębski (kurz rétorov a poetistov) a F. Kucewicz (syntaxistov a gramatistov).

Pomerne komplikovanú skupinu tvorili Nemci - 17 pedagógov-jezuitov, t. j. asi 9 %, v tom 11 Rakúšanov. Aj tu je problém. Jezuiti pochádzajúci z Rakúska sa označovali podľa jednotlivých lokalít, z ktorých pochádzali. Ako Rakúšan „Austriaticus“ sa uvádzajú tí, ktorí pochádzali z Arcikniežatstva Rakúskeho (Viedeň, Horné a Dolné Rakúsko), „Tirol“, pochádzajúci z grófstva Tirolského (severné, južné a východné Tirolsko), Štajerčan (Steiermark), Korutánsko („Carthinus“, Kärnten, Koroška) a Salcbursko (arcibiskupstvo salcburské). Z jedenástich Rakúšanov pochádzali štyria zo Štajerska (J. Gästl, J. Hasler, J. Kaugg, E. Prunner), po jednom z Korutánska (K. Guetsoldl), z Burgerlandu (M. Huebman). a z Arcikniežatstva Rakúskeho (F. Boranga).

Nemci sa označovali ako „Germanus“ celkom desiat, a to aj tí, ktorí pochádzali z Uhorska (G. Harter, O. Chmel, S. Javorski, M. Lango, J. B. Marko, K. Schretter, F. Theodati a F. Wilhelm) a z „ríše“ (K. Meyer a M. Nikolassi ?).

Špecifickú skupinu tvoria iné národnosti – desiat pedagógovia-jezuiti, t. j. 5,7 %. Dvaja pochádzali z Litvy (K. Kryzevich a D. Mikulski), zo Sliezska (L. Döring a M. Schnizer) a Slovinska (O. Jankovič a M. Padiela), zo Sedmohradska (J. Ilkei a J. Pentiker), jeden z Lotrinska (A. Douglas) a jeden bol Rusín (M. Zernicki). Aj tu je pravdepodobné, a priezviska tomu napovedajú, že niektorí boli nemeckej národnosti.

V štyroch prípadoch, t. j. 2,3 %, nebola uvedená národnosť a nepodarilo sa presne určiť národnosť (F. Chehi, Š. Kováč, J. Laky a O. Plakner).

Národnostná štruktúra odráža internacionálny charakter rádu. Migrácia pedagógov sa týkala len Rakúskej provincie.

Doplňme tieto údaje rozborom podľa miesta narodenia pedagógov-jezuitov.

Tabuľka č. 1: Pedagógovia-jezuitov trenčianskeho gymnázia v rokoch 1649-1714 podľa stolice, v ktorej sa narodili

STOLICA	POČET PEDAGÓV	%
Nitrianska	28	19,4
Bratislavská	14	9,7
Trenčianska	16	11
Spišská	5	3,4
Oravská, Rábska, Šarišská,	po 4	2,8
Liptovská, Tekovská, Turčianska	po 3	2
Abovská, Berežská, Hontianska, Novohradská, Šoproňská, Užská, Zemplínska, Zvolenská	po 2	1,4
Baraňská, Komárňanská, Vašská	po 1	0,7
nezistená stolica	13	8,9
Sedmohradsko	4	2,3
ostatné krajiny	19	13,1

Najviac pedagógov-jezuitov sa narodilo v stolicích ležiacich na terajšom území Slovenska – Nitrianskej (28 osôb, 19,4 % zo všetkých pedagógov-jezuitov), Bratislavskej (14 osôb, 9,7 %) a až potom Trenčianskej (16 osôb, 11 %). V ostatných stolicích sa nenarodilo viac ako päť pedagógov-jezuitov. V 13 prípadoch (8,9 %) sa nepodarilo zistiť, kde sa daný pedagóg-jezuita narodil. Celkom 92 pedagógov-jezuitov, t. j. asi 63,4 % sa narodilo na území terajšieho Slovenska. Stolice sú označené v šedom poli, resp. pokiaľ sa narodili pedagógovia-jezuiti v stolicích, ktoré sa rozkladali aj mimo terajšieho Slovenska (Maďarsko, Ukrajina), nie sú tam započítaní (napr. z Uzskej stolice, resp. z mesta Mukačeva). Až 38 pedagógov-jezuitov sa narodilo mimo územia Uhorska. Tieto krajiny sme už vymenovali.

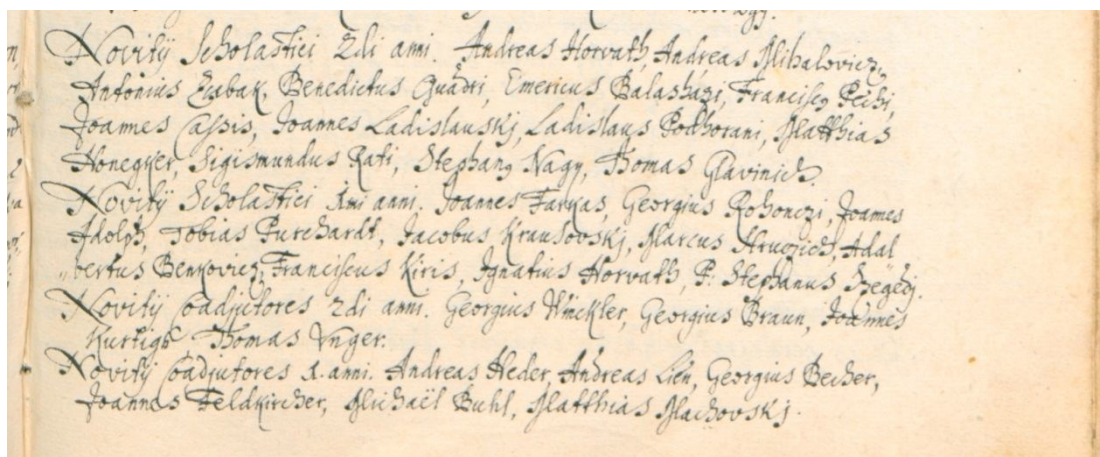
Na základe biografických údajov môžeme tiež zistiť, z ktorých miest pedagógovia-jezuiti pochádzali.

Tabuľka č. 2: Miesto narodenia pedagógov-jezuitov trenčianskeho gymnázia v rokoch 1649-1714

Miesto narodenia	Počet pedagógov-jezuitov	%
Skalica, Trenčín, Trnava	po 7	4,8
Ráb,	4	2
Spišská Kapitula, Topoľčany, Žilina	po 3	1,7
Banská Štiavnica, Brno, Košice, Kremnica, Mukačevo, Nitra, Stropkov, Šoproň, Valašské Klobouky	po 2	1,1

Nutné je ale zdôrazniť, že niekedy sa pod miesto narodenia začleňuje aj okolitá obec – ako napr. pod Trenčín – Zamarovce, Orechové, Opatová, príp. iné okolité dediny, alebo pod farnosť jej filiálka. Najviac pedagógov-jezuitov sa narodilo v Skalici, v Trenčíne a v Trnave po sedem osôb (4,8 %), v Rábe štyri osoby (2 %), po troch osobách v Spišskej Kapitule, v Topoľčanoch a v Žiline (1,7 %) a po dvoch osobách (1,1 %) v Banskej Štiavnici, v Brne, v Košiciach, v Kremnici, v Mukačeve, v Nitre, v Stropkove, v Šoproni a vo Valašských Kloboukach, teda v dvoch prípadoch aj mimo Uhorska.

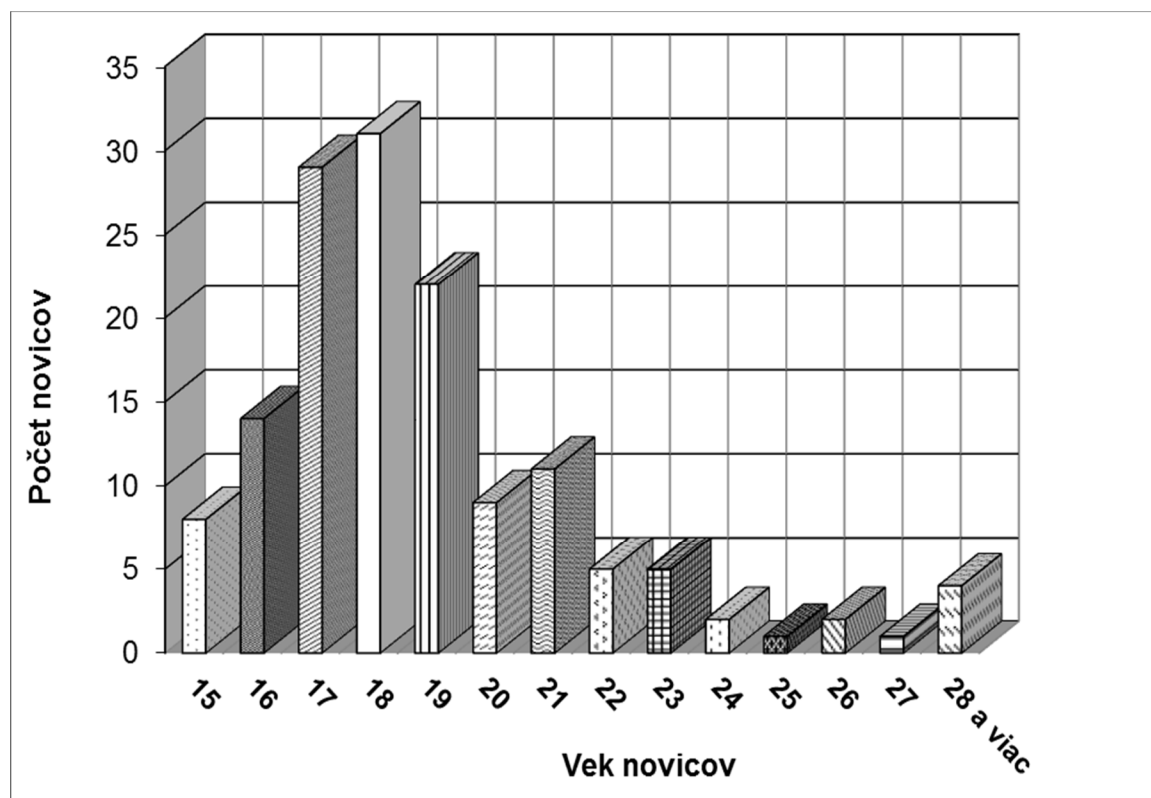
Zozbierané informácie nám umožňujú analyzovať pri pedagógoch-jezuitoch vek

vstupu do rádu, vek, v ktorom učili a priemerný vek, ktorého sa dožili.

Obrázok č. 2 Zoznam novicov v trenčianskom noviciáte z roku 1678, kronika kolégia fôlia 110. Z nich J. Ladislavský, J. Schneider, L. Székely učili neskôr na trenčianskom jezuitskom gymnáziu

Graf č. 3: Vek vstupu pedagógov-jezuitov do rádu v rokoch 1649-1714 na gymnáziu v Trenčíne

Hoci vek diktovali kandidáti a mohlo dôjsť k nepresnostiam, ak porovnáme údaje v matrike študentov jezuitského gymnázia a matriky novicov, tak údaje sú takmer zhodné. Ak

porovnáme tieto údaje so zápismi jezuitov, ktorí sa narodili v ilavskom dekanáte, tak prichádzame k rovnakému výsledku – zhodujú sa.

Najmladší novici vstupovali do rádu vo veku 14 rokov. Pri mladšom veku musela byť udelená výnimka - dišpenz, ktorá nebola udelená počas existencie noviciátu v Trenčíne. V skúmanom období rokov 1649-1714 nevstúpila ani jedna osoba vo veku 14 rokov. Najmladší novici, celkom osem osôb, mali 15 rokov.

Najviac novicov vstupovalo v skúmanom období do rádu vo veku 18 rokov (31 osôb), potom 17 rokov (29 osôb) a 19 rokov (22 osôb). Potom klesá počet novicov. Ako 29-ročný nie bol zistený ani jeden novic. Len M. Szitarovich vstúpil do rádu až vo veku 30-rokov. Najstarším novicom bol Štefan Bednari, ktorý mal vstúpiť do rádu vo veku 40 rokov. Bolo to veľmi neobvyklé, ale *Examen* [185] stanovuje za príliš vysoký vek vstupu do rádu 50 rokov.²⁶

Podľa E. Krapku a V. Mikulu²⁷ bol priemerný vek kandidátov do roku 1640 asi 23 rokov. Ak spočítame vek novicov pri vstupe do rádu dostaneme výsledkom 3341. Po vydelení 176 dostaneme priemerný vek okolo 19 rokov. Musíme mať na pamäti, že v danej vekovej skupine môžu byť zahnuté osoby vo veku x-rokov 364 dní. Predpokladáme pritom, že vek jednotlivých osôb v jednej vekovej skupine je rozložený rovnomerne. Väčšina novicov vstupovala do rádu v októbri alebo novembri. Priemerný vek 19-ročných je teda 19,5.²⁸

Po absolvovaní noviciátu väčšina školastikov odchádzala na štúdiá alebo učiť na gymnáziá. Môžeme tak zistiť, v ktorom veku obyčajne učili pedagógovia-jezuiti jednotlivé kurzy, v ktorom veku stáli za katedrou najmladší a najstarší pedagógovia-jezuiti pri jednotlivých kurzoch.

Tabuľka č. 3: Vek pedagógov-jezuitov v jednotlivých kurzoch v rokoch 1649-1714²⁹

Kurz	Vek																
	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34 a viac
Parvisti	1	7	9	13	7	9	3	2	5	1	2	0	1	0	0	0	0
Principisti	1	7	9	12	6	9	4	2	4	1	3	0	0	0	1	0	0
Grammatisti	1	0	2	2	4	4	6	8	11	8	7	0	0	3	2	1	3

²⁶ Z tohto hľadiska bol ojedinelý vstup do rádu doktora teológie F. Coppiniho v Labace 3. 12. 1685 alebo doktora práva Floriána Fulliniho v Goricii 5. 9. 1692. LUKÁCS, L. *Catalogi personarum... V. (1684-1699)*, s. 125 a 547.

²⁷ *Dejiny Spoločnosti Ježišovej...*, s. 175.

²⁸ MAUR, E. *Základy historickej demografie*. Praha : UK, 1983. s. 91.

²⁹ V tabuľke nie sú započítaní svetskí učitelia, ani Š. Fišeméni, keď učil v roku 1683 ako laik kurz principistov, ani T. Vulpianus, u ktorého nedokážeme presne určiť, ktoré kurzy vyučoval.

Syntaxisti	0	0	2	2	4	4	5	8	12	8	6	1	0	2	1	2	15
Poetisti	0	1	0	0	0	0	2	5	6	1	3	1	2	1	4	7	13
Rétori	0	1	0	0	0	1	2	3	4	1	3	0	2	2	4	7	13

Kurz parvistov učilo celkom 60 pedagógov. Parvistov učili pedagógovia od 18 do 30 rokov. Pritom vo veku 18 rokov tu učil len jeden pedagóg – Š. Fišémini. Najviac ich bolo vo veku 19-21 rokov, celkom 29 učiteľov, to jest 49,2 % z celkového počtu. Priemerný vek bol asi 22,1 rokov. Len I. Revický učil dva roky – v rokoch 1683 a 1684. V troch rokoch (1683, 1698 a 1703) sa vystriedali pedagógovia počas školského roku.

Kurz principistov má podobné výsledky ako predchádzajúci, pretože ho tu učili takmer tie isté osoby. Učilo ho 59 pedagógov. Najviac pedagógov učilo kurz principistov vo veku 19-21, opäť 28 učiteľov asi 47,5 %. Priemerný vek asi 22,3 rokov, podobný vek ako pri kurze parvistov.

Kurz gramatistov učilo celkom 62 pedagógov vo veku od 18 do 37 rokov. Len jeden pedagóg učil vo veku 18 rokov – J. Petroci. Najviac ich bolo vo veku 25-26 rokov, celkom 27, 43,5 %. Pozoruhodné je, že v skupine 34 a viac rokov nachádzame až troch učiteľov – pričom M. Csepregy mal 34 rokov, Š. Kečkeméty a M. Zerniczki po 37 rokov. Priemerný vek učiteľov kurzu gramatistov bol asi 26,1 rokov.

Kurz syntaxistov učilo celkom 62 pedagógov. Syntaxistov učili pedagógovia majúci od 20 až do 42 rokov. Najviac ich bolo vo veku 25-27 rokov, celkom 28, t. j. 45,9 %. Priemerný vek bol 26,6 roka, teda takmer identický ako pri pedagógoch predchádzajúceho kurzu.

Kurz poetistov učilo 48 pedagógov vo veku od 19 až do 51 rokov. Nízky vek 19 rokov u K. Mayera je neobvyklý, pretože ďalší pedagógovia (F. Benický, A. Douglas) mali až 24 rokov. Najviac pedagógov - až siedmi (asi 16,3 %), učili vo veku 33 rokov. Až 29 pedagógov (asi 61,7 % zo všetkých učiteľov kurzu poetistov) malo 30 a viac rokov. Priemerný vek pedagógov bol asi 32,3 roka.

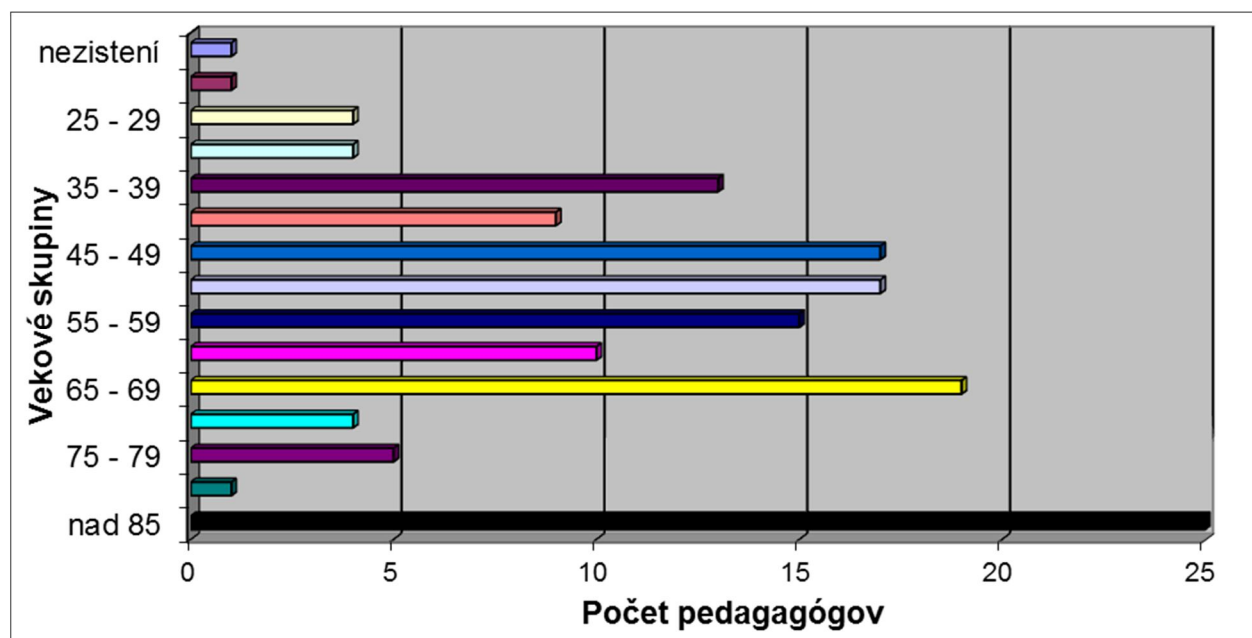
Posledný kurz rétorov učilo 43 pedagógov, v rovnakom vekom rozpätí ako predchádzajúci kurz. Najviac ich bolo vo veku 33 rokov až siedmi (asi 16,3 %). 28 pedagógov-jezuitov (asi 65,1 % zo všetkých učiteľov kurzu rétorov) malo 30 a viac rokov. Priemerný vek pedagógov bol asi 32,4 roka. Pedagógovia-jezuiti kurzu rétorov boli asi o o rok starší (presne o 0,7 roka).

Z tabuľky vyplýva, že čím bol kurz náročnejší, tým sa vek pedagógov zvyšoval. Ak sa vrátíme k téze J. Pontana o častom striedaní pedagógov, ich neskúsenosti a nepripravenosti, tak podľa veku je možné jednoznačne tvrdiť, že na jezuitskom gymnáziu učili vo vyšších kurzoch skúsení muži a pedagógovia.

V podstatne vyššom veku pôsobili na gymnáziu prefekti školy a rektori.

Spracovaný biografický súbor pedagógov-jezuitov nám umožňuje stanoviť akého veku sa dožili jezuiti-pedagógovia.

Graf č. 4: Vek pedagógov-jezuitov učiacich na trenčianskom jezuitskom gymnáziu v rokoch 1649-1714

Z celkového počtu 144 pedagógov-jezuitov sa nám nepodarilo zistiť vek úmrtia (narodenia) pri 25 jezuitoch, to znamená asi 17,4 %. Najpočetnejšie je zastúpená veková skupina 35-39 rokov (19 osôb, t. j. 13,1 %), potom vekové skupiny 50-54 rokov a 55-59 rokov (po 17 osobách, t. j. 11,8 %). Naopak najmenej početné boli vekové skupiny 20-24 rokov, 80-84 rokov a nad 85 rokov (po jednej osobe, t. j. 0,7 %). Je to prirodzené, že v mladom veku zomrela osoba ojedinele a naopak najvyššieho veku sa taktiež dožívali zriedkavo jedinci.

Najmladší pedagóg-jezuita zomrel vo veku 23 rokov (J. Bellotich), potom vo veku 25 rokov (V. Plakner) a vo veku 26 rokov (M. Schnizer). Naopak najvyššieho veku 87 rokov sa dožil J. Paluďai a 80 rokov M. Borza.

Celkom sa dožili jezuiti 6043 rokov. Priemerný vek bol tak asi 50,43 rokov, čo je na 17. resp. začiatok 18. storočia, pomerne vysoký vek.

V. Plakner a M. Schnizer zomreli počas pedagogického pôsobenia v Trenčíne. V jednom prípade sme zaznamenali násilnú smrť – u J. Katunského 4. 7. 1683. Sťali ho Tököliho povstalci vo veku 40 rokov. Nedá sa zistiť, na aké choroby zomreli jezuiti. Okrem staroby a bežných chorôb to bol tiež mor, ktorému podľahli v roku 1680 J. Malonai a asi tiež V. Plakner, v roku 1710 M. Horečný.

V štúdií sme podrobne analyzovali podľa dostupných prameňov pedagogický zbor trenčianskeho jezuitského gymnázia v rokoch 1649-1714. V ďalšom bádani bude nutné komparovať výsledky s inými jezuitskými gymnáziami a predovšetkým doplniť informácie o údajoch nachádzajúce sa v Archivu Societas Iesu v Ríme.

PhDr. et ThMgr. Libor Bernát, CSc. Je absolventom Filozofickej fakulty MU v Brne, odbor história, filozofia, ETF UK v Prahe – teológia. Kandidatúru absolvoval na Filozofickej fakulte UK v Prahe. Pôsobí ako výskumný pracovník na Ústave inžinierskej pedagogiky a humanitných vied Materiálovotechnologickej fakulty STU v Trnave. Zaoberá sa dejinami školstva v 16. a 17. storočí, osobnosťou J. Kvačalu.

Kontakt:

Ústav inžinierskej pedagogiky a humanitných vied MTF STU Trnava
Paulínska 16, 917 24 Trnava

libor.bernat@stuba.sk

Učiteľský zbor Bratislavskej župy Katarína Pekařová

Abstrakt:

V úvode príspevok stručne načrtáva vývoj učiteľských spolkov v Uhorsku a v rámci neho na Slovensku. Jadro príspevku sleduje ciele, členskú základňu a činnosť Učiteľského zboru Bratislavskej župy od jeho založenia v r. 1872 po koniec storočia, kedy sa stopy o jeho činnosti strácajú. Ťažisko jeho činnosti spočívalo predovšetkým v ďalšom vzdelávaní pedagógov formou vzorových vyučovacích hodín a odborných prednášok s následnou diskusiou a výmenou pedagogických skúseností. Spolok sa tiež zasadzoval za stavovské záujmy učiteľov.

Kľúčové slová:

spolky učiteľské, Učiteľský spolok Bratislavskej župy, združovanie učiteľov, učitelia, Bratislavská župa, 19. storočie

Úvod

Súčasnú dobu často charakterizujú ako dobu digitálnej revolúcie a mladá generácia rada používa bonmot „čo, resp. kto nie je na webe (internete) to, resp. ten neexistuje“. Historický výskum sa však ani dnes nezaobíde bez písomných a tlačených dokumentov. Na orientáciu v nesmiernom množstve informácií, ktoré sa ukrývajú vo fondoch knižníc, archívov a múzeí, slúžia medzi inými aj bibliografie. Pri heuristickom prieskume knižničných fondov pre pripravovanú *Bibliografiu almanachov, ročeniek a zborníkov na Slovensku za roky 1701-1918*¹ sme vo fondoch knižníc zaznamenali celý rad ročeniek spolkov, ktorých činnosť je v slovenskej historiografii málo známa.

K takýmto patrili aj učiteľské spolky, ktoré ako špecifický fenomén v dejinách učiteľstva a školstva, boli v slovenskej odbornej literatúre doteraz málo skúmané. Najkomplexnejšie sa venoval tejto tematike historik a pedagóg Ján Gallo, ktorý skúmal ich činnosť na našom území od najstarších čias jednak všeobecne a jednak sledoval ich vývoj na príklade konkrétnych spolkov pôsobiacich na území bývalej Gemerskej stolice. Podľa údajov maďarského autora Sándora Peresa v diele *Dejiny spolkov učiteľov ľudových škôl v Uhorsku*² v roku 1894 pôsobilo na dnešnom území Slovenska 16 župných spolkov (združovali učiteľov bez rozdielu konfesie) a ďalších 34 cirkevných učiteľských spolkov.³ Na konci 19. storočia teda evidovali na našom území približne 50 učiteľských spolkov, ktorých činnosť je takmer neznáma. Cieľom nášho príspevku je pripomenúť si účinkovanie *Učiteľského zboru Bratislavskej župy*, jedného z radu učiteľských regionálnych spolkov, ktorý zohral významnú úlohu na odbornom raste a podpore stavovských záujmov učiteľov v Bratislavskom regióne. V minulom roku uplynulo 140 rokov od jeho založenia, čo ponúka príležitosť priblížiť si aktivity tohto učiteľského spolku.

¹ Bibliografia sa pripravuje v Kabinete retrospektívnej bibliografie Univerzitnej knižnice v Bratislave. Jej čiastková elektronická verzia je dostupná na webovej stránke knižnice: <http://www.ulib.sk/sk/katalogy/>

² PERES, Sándor. A magyarországi tanító-egyesületek története.

³ Bolo to: 20 spolkov učiteľov katolíckych ľudových škôl, 6 spolkov škôl reformovanej cirkvi, 6 spolkov učiteľov škôl evanjelického a.v. a 2 gréckokatolíckych škôl.

Vývoj učiteľských spolkov

Učiteľské združenia a organizácie sa podľa ich cieľa pri zakladaní a podľa stupňa organizovanosti členia do troch základných skupín. Prvú a najstaršiu skupinu tvorili výročné konferencie učiteľov v rámci jednotlivých dekanátov, tzv. **učiteľské porady**, ktoré sa konali diferencovane podľa konfesie. Už od konca 18. storočia vznikali **učiteľské svojpomocné podporné spolky**, ktoré vyvíjali činnosť v záujme zlepšenia materiálneho zabezpečenia a sociálneho postavenia učiteľov na dôchodku, resp. v chorobe. Tretiu skupinu predstavovali **učiteľské pedagogické spolky**, ktorých cieľom bol odborný rast učiteľov a zasadzovanie sa za stavovské výsady. Tieto tri vymedzené skupiny sa však často prelínali a navzájom súviseli. Činnosť prvých učiteľských spolkov sa – aj v celouhorskom meradle – spája s územím Gemera a protestantským školstvom.⁴

V histórii združovania učiteľov, ale tiež aj vo vývoji školstva a učiteľstva zohral významnú úlohu proces sekularizácie školstva a postupné, štátom riadené formovanie jeho základov, ktoré bolo výsledkom mnohoročného procesu presadzovania reformných opatrení.⁵ Základnými medzníkmi boli tereziánska reforma školstva v 70. rokoch 18. storočia a reforma ľudového školstva z roku 1868. Zákon o ľudových školách vo svojom 147. paragrafe nariaďuje učiteľom obecných a meštianskych škôl združovať sa v učiteľské zbory podľa školských okresov.⁶ Od konca 70. rokov vznikol v Uhorsku celý rad župných učiteľských spolkov, ktoré organizovali učiteľov štátnych ľudových škôl. Ako protiváha sa aktivizovali staršie, resp. vznikali nové spolky učiteľov ľudových cirkevných škôl podľa konfesií.⁷ Tieto spolky sa usilovali nielen o odborný rast svojich členov ale do veľkej miery aj o zlepšenie materiálneho zabezpečenia učiteľov (riešili najmä otázky platu a dôchodku). Ministerské nariadenie z roku 1872, ktoré regulovalo činnosť učiteľských spolkov, však kládlo dôraz predovšetkým na profesné vzdelávanie pedagógov v rámci spolkov a ochranu ich záujmov odsúvalo do úzadia.⁸

V druhej polovici 19. storočia sa do popredia dostali snahy o založenie celouhorského spolku učiteľov ľudových škôl bez ohľadu na vierovyznanie. Prvým výsledkom týchto snažení bola celouhorská porada učiteľov ľudových škôl v r. 1870 v Pešti (porady sa konali nepravidelne aj v nasledujúcich rokoch). Myšlienku celouhorského zväzu učiteľských spolkov sa však nepodarilo realizovať. Úlohu strešného orgánu čiastočne satureoval *Celokrajinský výbor uhorských učiteľov* (Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága), ktorý vznikol v r. 1890 a ktorého úlohou bolo zvolávať celouhorské porady učiteľov a udržiavať kontakt s regionálnymi a miestnymi učiteľskými spolkami. Vznikol však rad celouhorských spolkov, ktoré združovali učiteľov podľa jednotlivých typov škôl a vzdelávacích ústavov.⁹ V prvom

⁴ GALLO, Ján. Z dejín učiteľských združení a organizácií v Gemeri.

⁵ KOWALSKÁ, Eva. Štátne ľudové školstvo na Slovensku na prelome 18. a 19. storočia.

⁶ XXXVIII. zákonný článok z roku 1868 o vyučovaní v národných školách. Dostupné na internete: <http://www.msap.sk/images/stories/publikacie/1868.pdf>.

⁷ Takým bol napr. Spolok učiteľov rímskokatolíckych ľudových škôl levočskej oblasti. Podrobnejšie: PEKAŘOVÁ, Katarína. K dejinám učiteľských spolkov : (Spolok učiteľov rímskokatolíckych ľudových škôl v levočskej oblasti). In Kniha 2012. (v tlači)

⁸ KELEMEN, Elemér. Pedagógusszervezetek és –mozgalmak Magyarországon a 19. században.

⁹ K nim patrili napr. Krajinský spolok stredoškolských učiteľov, Krajinský spolok učiteľov meštianskych škôl alebo Krajinský spolok učiteľov učiteľských ústavov.

decéniu 20. storočia vznikli celokrajinské spolky učiteľov cirkevných škôl, ktoré sa organizovali podľa príslušnosti k jednotlivým konfesiám.¹⁰ Toto trieštenie síl pedagógov pretrvávalo až do r. 1918.

Učiteľský zbor Bratislavskej župy

1. Založenie a ciele spolku

Za prvý učiteľský spolok osnovaný na území Bratislavskej župy sa označuje v r. 1870 v Pezinku založený *Všeobecný učiteľský spolok prešporskej stolice*, ktorý mal tri rokovacie jazyky a aj jeho stanovy vyšli v troch jazykoch.¹¹ Spolok mal pri založení 21 riadnych, 1 zakladajúceho a 1 podporovacieho člena. Cieľom spolku malo byť podporovanie ďalšieho vzdelávania učiteľov a záujmov ľudového školstva. Činnosť tohto spolku je málo známa, svoje pôsobenie ukončil pravdepodobne v roku 1875.¹²

Zakladajúce valné zhromaždenie *Učiteľského zboru Bratislavskej župy* (Pozsonymegyei tanítótestület) sa konalo v novembri v roku 1872 v priestoroch bratislavského učiteľského ústavu. Na tomto valnom zhromaždení prítomní pedagógovia schválili stanovy spolku, ktoré ministerstvo vnútra odobrilo v r. 1873. Uzniesli sa tiež o potrebe založiť podporný fond pre učiteľov pôsobiacich na území Bratislavskej župy, ktorý mal podporovať učiteľov v čase choroby a tiež ich vdovy a siroty. Podľa stanov mal spolok pracovať v nasledovných oblastných sekciách: bratislavskej, modranskej, trnavskej, šamorínskej, stupavskej a galantskej. V r. 1885 sa sformovala siedma malacká sekcia.

V stanovách formulované ciele *Učiteľského zboru Bratislavskej župy* sa členili do šiestich bodov.¹³

- 1.) Podporovať šírenie poznatkov v oblasti výchovy a vzdelávania prostredníctvom diskusií o vyučovacích metódach a praktických výkladov z rôznych vedných odborov a vedením vzorových vyučovacích hodín.
- 2.) Usporiadúvanie inštruktívnych prednášok, ktoré mali napomôcť zdokonaľovaniu vnútorného chodu školy, školského poriadku a disciplíny.
- 3.) Podávať návrhy na zdokonalenie, obohatenie a rozšírenie škály školských pomôcok.
- 4.) Popularizovať výchovu a vzdelávanie, podporovať rozvoj pedagogickej literatúry.
- 5.) Vytvoriť finančný fond pre práce neschopných a na podporu odkázaných učiteľov, ich vdovy a siroty a tiež štipendijný fond pre deti učiteľov.
- 6.) Ochrana a zveľaďovanie autority a záujmov učiteľov a školy.

V stanovách vytýčené ciele napĺňali členovia spolku na pravidelných stretnutiach: raz ročne sa konali valné zhromaždenia a regionálne sekcie mali zasadať minimálne dvakrát ročne. Tieto zasadania poskytovali priestor na odborné prednášky a následnú diskusiu, resp.

¹⁰ Napr. Krajinský spolok učiteľov škôl reformovanej cirkvi, Krajinský spolok evanjelických učiteľov, Spolok učiteľov katolíckych stredných škôl.

¹¹ Pozsonymegyei általános tanítóegylet alapszabályai - Statuten des allg. Lehrervereins des Pressburger Comitates - Stanovy všeobecného učiteľského spolku prešporskej stolice.

¹² ALSZEGHY, János. Emlékkönyv a Pozsonymegyei tanítótestület huszonöt évi működéséről 1872-1897.

¹³ V čase písania príspevku nám pôvodné stanovy spolku z r. 1872 neboli dostupné. Text cieľov spolku bol uverejnený v pozmenených stanovách z r. 1893. A pozsonymegyei tanítótestület módosított alapszabályai. In ALSZEGHY, János. Emlékkönyv ..., s. 107-115.

výmenu skúseností z učiteľskej praxe. Z ďalších cieľov spomenieme úmysel budovať spolkovú knižnicu, ktorá mala sústreďovať pedagogickú a inú vedeckú literatúru. Za priekopnícku možno označiť myšlienku vybudovať múzeum školských pomôcok. Spolok si tiež stanovil za cieľ spoluprácu s príbuznými spolkami a účasť na celouhorských konferenciách učiteľov.

2. členská základňa a funkcionári spolku

Členom spolku bol povinný stať sa každý učiteľ (aj pomocný) a vychovávateľ štátnej ľudovej, vyššej ľudovej, meštianskej školy a učiteľských ústavov na území Bratislavskej župy. Učiteľ cirkevnej školy sa mohol stať členom, len ak sa prihlásil. Členskú základňu rozšírili aj penzionovaní učitelia, diplomovaní učitelia škôlok a súkromní učitelia.

V prvom roku svojej činnosti mal spolok 64 členov, v 70. rokoch dosiahol najvyšší počet členov (140), v 90. rokoch spolok zaznamenal úpadok avšak na prelome storočí opäť narástla jeho členská základňa (tab. 1).¹⁴

1873	1874	1875	1886	1892	1897
64	131	140	113	92	115

V spolku boli organizovaní učitelia ale aj učiteľky, niektoré z nich sa do činnosti spolku zapojili aktívne. V dostupných spolkom vydaných publikáciách bol uverejnený menoslov členov spolku až v roku 1897.¹⁵ Podľa neho z celkového počtu 115 členov bolo 31 žien, čo predstavuje približne 35%. Medzi nimi nájdeme tri učiteľky materských škôl v Bratislave, Modre a Šamoríne. Počtom najviac učiteliek (16) pôsobilo prirodzene v Bratislave, kde bolo najvyššie zastúpenie škôl. Na meštianskej škole v Šamoríne pôsobili 4, v Trnave 2 a na ľudových školách v ďalších lokalitách po jednej učiteľke (Stupava, Malacky, Sv. Jur, Gajary, Bernolákovo a Oľdza).

Činnosť spolku zastrešovali vždy na tri roky volení funkcionári a výbor spolku. Spolok viedol predseda, dvaja podpredsedovia, traja zapisovatelia, pokladník, knihovník a správca zbierky učebných pomôcok. Výbor tvorili predsedovia oblastných sekcií a funkcionári spolku. Za prvého predsedu spolku bol v r. 1872 zvolený kráľovský radca a prvý škôldozorca bratislavského školského obvodu **Richard Bortal** (1833–1909).¹⁶ V r. 1877 sa jeho nástupcom stal pedagóg **Karol Lenhardt** (1845–1920), ktorý vyše 30 rokov pôsobil ako učiteľ a riaditeľ učiteľského ústavu v Modre. Celé jedno desaťročie zastával post predsedu spolku **Anton Mikula** (okolo 1841–1891) učiteľ maďarského a slovenského jazyka

¹⁴ Tabuľka zostavená podľa údajov v diele ALSZEGHY, János. Emlékkönyv

¹⁵ ALSZEGHY, János. Emlékkönyv ...

¹⁶ Biografické údaje členov spolku sme čerpali zo Slovenského biografického slovníka (1-6 zv. Martin : Matica slovenská, 1986-1994), resp. z diela: Szinnyei, József: Magyar írók élete és munkái. (Zv. 1-14. Budapest : Hornyánszky Viktor, 1891-1914). Pri ďalších členoch uvedieme zdroj len v prípade, že sme použili iný prameň.

na učiteľskom ústave v Modre. Posledným známym predsedom spolku bol **Ján Alszeghy** (1855 –1912) riaditeľ meštianskej a priemyselnej školy v Trnave, kde pôsobil až do svojej smrti.¹⁷

Post podpredsedu zastávali viaceré významné osobnosti v dejinách školstva. Spomeňme napríklad riaditeľa učiteľského ústavu v Modre **Karola Verédyho** (1845–1906), ktorý sa do dejín uhorskej pedagogiky zapísal aj zostavením odbornej encyklopédie. Neskôr túto funkciu zastával pedagóg učiteľského ústavu v Bratislave **Móric Orbók** (1853–1930), ktorý popri pedagogickej činnosti redigoval pedagogické časopisy a bol tiež literárne činný.

Spomedzi ďalších funkcionárov spolku si pripomenieme ešte pedagóga **Imricha Pirchalu** (1845–1923), ktorý sa aktívne zapojil do činnosti spolku v čase svojho pôsobenia na učiteľskom ústave v Modre. Neskôr síce začal účinkovať na gymnáziách v Arade a Budapešti, ale v polovici 80. rokov sa vrátil do Bratislavy, kde sa stal hlavným riaditeľom všetkých gymnázií v Bratislavskej župe. Funkcionárom spolku bol tiež učiteľ jazykov na Učiteľskom ústave v Bratislave **Jozef Danninger** (1839–1915) známy aj ako autor učebníc maďarského a nemeckého jazyka.

Na organizačnej činnosti spolku sa podieľali aj tri učiteľky. Post správkyné spolkovej knižnej zbierky zastávali dve z nich. V r. 1874 bola do tejto funkcie zvolená učiteľka na štátnom učiteľskom ústave v Bratislave **Ida Laczkovicsová**, ktorá tento post zastávala desať rokov. Od r. 1892 spravovala knižnú zbierku v tom čase riaditeľka štátnej vyššej dievčenskej školy v Bratislave **Elma Wollmannová**,¹⁸ ktorá bola aj publikačne činná. Zostavila Francúzsku čítanku pre 5. a 6. ročník vyšších dievčenských škôl¹⁹ a je tiež autorkou dejín učiteľského ústavu v Bratislave.²⁰

Členkou riadiaceho výboru spolku bola prvá riaditeľka bratislavského učiteľského ústavu **Jozefína Uhrlová** (1826–1890). Na pôde spolku sa zapojila aj do prednášateľskej činnosti, popri pedagogickej práci publikovala viacero príspevkov o výchove žien v odborných periodikách, vydala učebnicu výchovy ručných prác pre dievčatá²¹ a tiež anglickú učebnicu a čítanku.²² Okrem toho je autorkou cestopisov a literatúry pre mládež.²³

3. Činnosť spolku

¹⁷ Alszeghy János pozsonymegyei tanítótestületi elnök életrajza és 25 éves tanügyi működése. Pozsony : Wigand F., 1904. 25 s.

¹⁸ Neskôr pôsobila ako riaditeľka Učiteľského ústavu v Bratislave.

¹⁹ Francia olvasókönyv felsőbb leányiskolák V. és VI. osztályai számára. Pozsony, 1891. (2. vydanie. Bpest, 1897).

²⁰ A pozsonyi m. kir. állami tanítóképzőintézet huszonöt éves fennállásának története és jelen állapota 1871-1896. két képpel. Pozsony, 1897; A pozsonyi m. kir. állami tanítóképzőintézet öt éves története és jelen állapota 1896-1901. Pozsony, 1901.

²¹ A női kézi-munka oktató iskolák számára és magánhasználatra. Módszeresen összeállította. Pozsony, 1889–1890. Tíz füzet szövegábrákkal.

²² Little stories from english history. Kis adatok az angol történetből. Olvasó és tankönyv. Pest, 1861.

²³ Szinnyei – online.

V stanovách vytýčené ciele naplňal spolok prostredníctvom valných zhromaždení, ktoré sa konali raz ročne najčastejšie v Bratislave ale aj v ďalších mestách na území župy.²⁴ Valné zhromaždenia spravidla prebiehali dva dni, program rokovania tvorili hodnotenia činnosti spolku, jednotlivých sekcií a hospodárenia spolku, riešili otázku podporného fondu, prerokovávali informácie z celouhorských zasadaní učiteľov, v neposlednom rade odzneli odborné prednášky a diskusie. Od druhej polovice 70. rokov sa časť rokovania členila na tri odborné sekcie: sekcia pre učiteľov ľudových škôl, sekcia meštianskych škôl a sekcia učiteľských ústavov.

Popri odbornom rokovaní programu sa organizátori snažili obohatiť stretnutia o sprievodné kultúrne a spoločenské podujatia, akými boli prehliadka školy v mieste konania, výstavy učebných pomôcok alebo prírodovedných zbierok či už súkromných alebo mestských, ďalej návšteva miestnych prírodných alebo kultúrnohistorických zaujímavostí (divadlo, múzeum, kúpele a pod.). Vo viacerých mestách si pedagógovia pozreli cvičenie miestneho dobrovoľného hasičského zboru, ktorých význam vysoko hodnotili a propagovali. Súčasťou valného zhromaždenia bola aj slávnostná večera prípadne tanečná zábava v niektorom z vychytených miestnych hostincov.

Ťažisko odborného stretnutia predstavovali prednášky a následná diskusia. Tematicky tvorili prednášky dva väčšie okruhy. Prvý z nich sa zaoberal pedagogickými a didaktickými postupmi pri vyučovaní rôznych predmetov v školách a druhý okruh sledoval postavenie učiteľa v spoločnosti a reflektoval dianie v uhorskom školstve. V okruhu výchovno-vzdelávacích postupov najčastejšie venovali pozornosť výučbe jazyka maďarského a matematiky, ale tiež vyučovaniu výtvarnej výchovy, resp. ručných prác a pod. K zriedkavejším patrili prednášky o potrebe vyučovania telesnej výchovy či základov hospodárskych znalostí na ľudových školách.

V druhom okruhu prednášok sa často pertraktovala otázka dôchodkového zabezpečenia učiteľov, finančnej pomoci vdovám a sirotám pedagógov, platová otázka a celkové zlepšenie finančnej situácie učiteľov v Uhorsku. Výsledkom následných diskusií členov spolku boli žiadosti a petície adresované uhorskému parlamentu, resp. ministerstvu školstva. Touto formou podporovali aj očakávanú reformu štátneho školstva. Okrem toho tiež diskutovali o verejnom zdravotníctve a zdravotnej osвете na školách, stanovení času letných prázdnin, školských knižniciach, školských sporiteľniach, a pod. Mimoriadnu diskusiu vyvolala prednáška, ktorá skúmala či je vhodné, aby na chlapčenskej škole vyučovala učiteľka.

K pravidelným tiež patrili prednášky o dejinách, prírodných pomeroch a pamätihodnostiach lokality, v ktorej sa zasadanie konalo. Pripomínali si tiež významných svetových a domácich pedagógov ako napr. J.J. Rousseaua, J.A. Komenského, J. Felbigera a ďalších.

Spolok sa od začiatku usiloval založiť *Podporný spolok učiteľov Bratislavskej župy*, ktorého cieľom mala byť podpora kolegov v čase dlhodobejšej choroby, v prípade potreby

²⁴ Bratislava - 1872, 1876, 1879-1882, 1885-1886, 1888-90, 1892-94, 1897; Modra - 1873, 1878; Trnava - 1874; Šamorín 1875, 1884; Pezinok - 1877; Senec 1883; Malacky - 1896,

kúpeľnej liečby, dočasnej práceneschopnosti alebo v prípade ohrozenia živelnými pohromami. Ďalej sa mala udeľovať podpora na štúdium detí učiteľov a tiež ich vdovám a sirotám.

Za predsedu podporného spolku ustanoveného na valnom zhromaždení v r. 1875 v Šamoríne zvolili bratislavského školského inšpektora **Jozefa Rótha** (1831–1902), ktorý potom na valných zhromaždeniach pravidelne informoval o ťažkostiach pri získavaní financií pre fond podporného spolku, ktorý spravoval až do svojho odchodu z Bratislavy v roku 1894. V 80. rokoch vypracovali pravidlá a podmienky pre poskytovanie finančnej podpory.²⁵ Základ fondu tvorili dobrovoľné príspevky. Prvým dobrovoľným prispievateľom bola bratislavská sporiteľňa a súkromné osoby (J. Róth). Fond narastal z úrokov základného kapitálu, z ročných príspevkov oblastných sekcií, a z ďalších dobročinných príspevkov. Podporu mohol získať len riadny člen spolku. Z dostupných zdrojov sa nám však nepodarilo získať informácie o poskytnutých podporách.

Osobitnú pozornosť si zaslúži úmysel členov spolku vybudovať župné múzeum školských pomôcok. Po celý čas budovania zbierky však zápasili so získaním priestorov a snahou získať finančnú podporu, o ktorú neúspešne žiadali Bratislavskú župu aj uhorské ministerstvo školstva. Na valných zhromaždeniach informovali členov o zbierke, zo správy z roku 1885 vieme, že zbierka obsahovala 537 exponátov. Na pôde spolku prednášal aj bratislavský kníhkupec a tlačiar **Karol Stampfel** (1873–1938), ktorý im sľúbil dodávať z každej učebnej pomôcky po jednom exemplári do zbierky. Na valnom zhromaždení v roku 1894 však konštatovali, že mnohé exponáty boli zničené kvôli nedostatku priestoru a preto sa rozhodli časť predmetov darovať školám a zbierku ukončiť.²⁶

Spolok si po celý čas činnosti budoval knižnicu, ktorá obsahovala pedagogické a iné vedecké diela. Už v roku 1875 mala 180 zväzkov, o stave knižnice sporadicky informovali na valných. Odborná literatúra mala cirkulovať medzi členmi spolku.

Spolok mal v úmysle vydávať aj spolkovú ročenku, tento zámer sa im však nepodarilo realizovať v plnej miere. Prvý ročník spolkovej ročenky s vročením „na rok 1875“ obsahoval informácie o valných zhromaždeniach v r. 1872-75 s krátkymi anotáciami prednášok.²⁷ V ďalších rokoch – konkrétne 1881, 1886 a 1895 – vyšli tlačou už len zápisnice z valných zhromaždení spolku. Za najvýznamnejší vydavateľský počin spolku možno považovať vydanie pamätnice pri príležitosti 25. výročia jeho činnosti.²⁸

²⁵ Szabályzó határozatok. In Alszeghy, János. Emlékkönyv a Pozsony megyei tanítótestület huszonöt évi működéséről 1872-1897, s. 116-117.

²⁶ ALSZEGHY, János. Emlékkönyv ...

²⁷ A pozsony megyei tanítótestület első évkönyve. Szerk. Verédy Károly. Pozsony, s.a. 110 s.

²⁸ ALSZEGHY, János. Emlékkönyv ...

Spolok pôsobil aj v prvom decéniu 20. storočia, o čom svedčí zachovaná pozvánka na mimoriadne valné zhromaždenie spolku v r. 1902.²⁹ Zmapovanie jeho ďalšej činnosti by si vyžadoval hlbší archívny výskum.

4. činnosť sekcií spolku³⁰

Spolok pracoval v oblastných sekciách, ktoré združovali školy na území menších regiónov, čo umožňovalo častejšie stretávanie sa členov. Podľa stanov sekcie mali zasadať najmenej dvakrát do roka. Sekcie predstavovali odborné, vzdelávacie, komunikačné spoločenstvá, ktoré ponúkali priestor na vzorové vyučovacie hodiny, odborné prednášky a diskusiu ako aj výmenu skúseností z praxe.

Šamorínska oblastná sekcia vznikla už v r. 1872. Na poste predsedu pôsobil najdlhšie obdobie **Vojtech Ivánfi** (1846–1909) učiteľ hudby a riaditeľ meštianskej školy v Šamoríne.³¹ Usporiadávali pravidelné jarné a jesenné zasadania a v niektorých rokoch aj mesačné stretnutia. Počas 25 ročnej činnosti spolku, teda v rokoch 1872–97, odvedli viac ako tri desiatky ukázkových hodín a pripravili viac ako stovku prednášok z rôznych vedných odborov v záujme ďalšieho vzdelávania učiteľov. Do činnosti tunajšej sekcie sa mimoriadne aktívne zapojila aj učiteľka zo Šamorína **Jozefína Havasová** (neskôr figurovala ako Seressné Havas Józsa), ktorá predniesla desiatku prednášok z oblasti výchovy.

Modranská sekcia vznikla v r. 1873, jarné a jesenné stretnutia sa konali striedavo v Modre a v Pezinku. Podarilo sa im získať priazeň inteligencie v meste, a tak ich prednášky patrili k najnavštevovanejším. Keďže prví dvaja predsedovia spolku pôsobili v Modre, sekcia mala centrálné postavenie a navyše mala vynikajúce zázemie v učiteľoch učiteľského ústavu. V r. 1875 v rámci sekcie založili aj spevácky zbor a sekcia si budovala aj samostatnú knižnicu. Na poste jej predsedu pôsobili **Baltzár Ágost** riaditeľ meštianskej školy v Modre, **Verédy Károly** a **Lenhardt Károly** obidvaja riaditelia učiteľského ústavu v Modre a tiež učiteľ tamojšieho učiteľského ústavu **Koloman Bakos**. Ťažisko činnosti sekcie spočívalo v usporadúvaní prednášok. K najaktívnejším prednášateľom patrili profesori tamojšieho učiteľského ústavu a to nielen viackrát spomenutí funkcionári ale aj ďalší ako napr. učiteľ telocviku **Alojz Sztankovics**, ktorý vydal aj učebnicu telocviku pre stredné školy.

Zakladatelia **Bratislavskej sekcie Učiteľského zboru Bratislavskej župy** sa spočiatku stretli s viacerými organizačnými ťažkosťami. Tieto zrejme vyplývali z toho, že sekcia sústredovala najviac a najširšiu škálu škôl a tiež z toho, že sa usilovali zapojiť do činnosti sekcie učiteľov cirkevných škôl. Stretnutia sa konali zväčša v Bratislave, niekoľkokrát v sv. Jure. Do funkcie predsedu sekcie boli v prvých rokoch zvolení školskí inšpektori **Jozef Korbélyi** a **Jozef Róth**, potom učiteľ obecnej školy v Sv. Jure **Pavol Hanniker** a tiež učiteľ na učiteľskom ústave v Bratislave **Jozef Danninger**. K najaktívnejším členom sekcie patrili učelia tunajšieho učiteľského ústavu. Keďže išlo o ženský učiteľský ústav na práci bratislavskej sekcie sa výraznejšie podieľali učiteľky. Okrem už vyššie spomínanej **Ide**

²⁹ Meghivó a Pozsonymegyei Tanítótestület Pozsony-vármegye és Pozsony város kir. tanfelügyelőjének: nagyságos Plachy Bertalan kir. tanácsos úrnak ... ünnepi díszgyűlést s ezt megelőzően rendkívüli közgyűlést tart. Nagyszombat : Nyomatott Winter Zsigmondnál, 1902.

³⁰ Činnosť sekcií spracovaná podľa: ALSZEGHY, János. Emlékkönyv

³¹ GULYÁS, Pál. Magyar írók Élete és munkái. Budapest , 1939-1995. 17 köt.

Laczkovicsovej a **Jozefíne Uhrlovej** tu aktívne vystupovala aj **Jozefína Hannikerová**, tematike výchovy predškolskej mládeže sa niekoľkokrát venovala **Piroška Olgyayová**.

Trnavská sekcia spolku sa počas svojej činnosti niekoľkokrát reorganizovala, resp. nanovo konštituovala. Spomedzi predsedov sekcie spomenieme učiteľa meštianskej školy v Trnave **Karola Wiesingera**, riaditeľa meštianskej školy **Samuela Goldbergera** a **Jána Alszeghyho**. Medzi prednášateľmi figuroval aj **Jozef Zelliger** (1837–186) učiteľ a neskôr riaditeľ ženského učiteľského ústavu v Trnave,³² najviac prednášok však predniesol **Ján Alszeghy**.

Stupavská sekcia si tiež budovala samostatnú knižnicu. Jej činnosť usmerňovali učiteľia **Jozef Cicvarek** (Cziczvarek), **Móric Pollacsek** a **Jozef Gratzer**. Väčšina prednášok, ktoré odznali na pôde sekcie, bola zameraná na výučbu rôznych predmetov na ľudových školách. V porovnaní s ostatnými sekciami sa tu však pomerne často vyskytovala tematika školských záhrad, pestovania viniča v školských záhradách a pod.

Keďže v čase vzniku **Galantskej sekcie** (r. 1873) pôsobili na jej území len dve obecné školy, sekcia mala štyroch zakladajúcich členov, postupne sa k nim pridali aj učiteľia cirkevných škôl. Zasadali striedavo v Čiernom Brode a v Košútoch, neskôr aj v Galante a Tomášikove. Sekciu viedli pedagógovia tunajších škôl **František Hruby**, **Jozef Márton**, **Florián Janda** a **Viliam Renda**.

Ako posledná v rade vznikla **Malacká sekcia** (v r. 1885), na pôde ktorej spočiatku vyvíjali bohatú činnosť učiteľia štátnych a cirkevných škôl. Postupom času však cirkevní učiteľia zo sekcie vystúpili a jej činnosť ochabla. Sekciu viedol **Bódog Hetényi** riaditeľ štátnej školy v Malackách.

Záver

Cieľom príspevku bolo prispieť k zmapovaniu pôsobenia učiteľských spolkov na území Slovenska v druhej polovici 19. storočia. Činnosť *Učiteľského zboru Bratislavskej župy* spočívala predovšetkým v snahe podporovať odbornú-pedagogickú rast svojich členov formou vzájomnej výmeny skúseností. Stanovené ciele realizovali prostredníctvom prednášok a vzorových hodín a tiež zbierkotvornej činnosti. Spolok sa taktiež zasadzoval za stavovské záujmy učiteľov.

Použitá literatúra:

ALSZEGHY, János. Emlékkönyv a Pozsonymegyei tanítótestület huszonöt évi működéséről 1872-1897. Nagyszombat : A Pozsonymegyei tanítótestület kiadása, 1897. 122 s.

GALLO, Ján. Z dejín učiteľských združení a organizácií v Gemeri. In *Vlastivedné štúdie Gemera* 5. Martin : Osveta; Rimavská Sobota : Gemerská vlastivedná spoločnosť, 1987, s. 7 – 61.

³² LUKÁČ, Eduard – Michalička, Vladimír a kol. História najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819-1945).

GALLO, Ján. Príspevok k dejinám učiteľských organizácií... In *Jednotná škola*, 1974, roč. 26, č. 9, s. 835 – 849.

KELEMEN, Elemér. Pedagógusszervezetek és –mozgalmak Magyarországon a 19. században. In *Iskolakultúra*, 2004, 14. évf., 6 – 7. sz., s. 146 – 155.

KODAJOVÁ, Daniela. Povolanie učiteľka. In DUDEKOVÁ, Gabriela a kol. *Na ceste k modernej žene : Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 2011, s. 541 – 563.

KOWALSKÁ, Eva. *Štátne ľudové školstvo na Slovensku na prelome 18. a 19. storočia*. Bratislava : Veda, 1987. 123 s.

PERES, Sándor. *A magyarországi tanító-egyesületek története*. Budapest : Minerva, 1896. 340 s.

LUKÁČ, Eduard – Michalička Vladimír. História najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819-1945). Prešov : FF Prešovskej univerzity 2007. 484 s.

PAVLÍK, Jozef. Pamätnica modranského učiteľského ústavu 1870-1970. Bratislava : Obzor, 1970. 112 s.

XXXVIII. zákonný článok z roku 1868 o vyučovaní v národných školách. Dostupné na internete: <http://www.msap.sk/images/stories/publikacie/1868.pdf>

Katarína Pekařová, PhD. – štúdium v odbore knihovníctvo a jazyk maďarský absolvovala na Filozofickej fakulte Univerzity L. Eötvösa v Budapešti, doktorandské štúdium v Historickom ústave SAV v Bratislave. Pôsobí v Kabinete retrospektívnej bibliografie Univerzitnej knižnice v Bratislave, kde sa podieľa na realizácii tlačenej a elektronickej bibliografie. Popri tom sa venuje dejinám zdravotníctva a medicíny, z tejto oblasti vydala knižne *Prírodovedné a lekárske spolky na dnešnom území Slovenska (1850-1918)* a viacero štúdií.

Kontakt:

Univerzitná knižnica Bratislava

katarina.pekarova@ulib.sk

Legislatívne rámce stredného a odborného školstva v predmníchovskej ČSR

Alžbeta Bojková

Rozpad Rakúsko-uhorskej monarchie sa stal pre dejiny slovenského stredného a odborného školstva významným historickým medzníkom. Na začiatku 20. storočia slovenské stredné a odborné školy na území Slovenska neexistovali a radikálna maďarizácia, ktorá sa zintenzívnila najmä po prijatí školských zákonov ministra Apponyiho, takmer odstránila slovenský jazyk v písomnej i hovorenej podobe aj z ľudových škôl. Hrozilo, že predstavitelia predprevratovej slovenskej inteligencie sú poslednou generáciou reprezentujúcou slovenský národ. Vznik Československej republiky znamenal preto najmä pre slovenský ľud nádej na lepšiu budúcnosť, priestor pre uplatnenie dlho nespĺnených požiadaviek v oblasti kultúrneho, politického i spoločenského života, ale aj v oblasti výchovy a vzdelávania.

Štátna samostatnosť nepriniesla hneď aj zmenu spoločenského zriadenia. To bolo otázkou viacerých reforiem, ktoré sa nedali uskutočniť zo dňa na deň. Tí, ktorí stáli v deň prevratu na čele Národného výboru, zdôraznili v zákone o zriadení samostatného československého štátu zo dňa 28. októbra 1918 už v 2. článku: „*Všetky doterajšie krajiniské a ríšske zákony a nariadenia zostávajú zatiaľ v platnosti*“.¹ Doba ich platnosti závisela od vybudovania novej legislatívy pre ČSR. Situáciu sťažovala i skutočnosť, že obe časti novovzniknutého štátu boli na rozdielnej úrovni hospodárskeho, spoločenského a politického vývoja. Zatiaľ čo v českom školstve bolo treba urobiť iba niektoré štrukturálne zmeny a upraviť obsahovú stránku výchovnovzdelávacieho procesu, slovenské školstvo bolo treba vybudovať od základu. To bolo v kompetencii Ministerstva školstva a národnej osvety (MŠaNO), ktoré vzniklo zákonom č. 2/1918 Zb. z. a n. 2. novembra 1918 s pôvodným názvom Úrad pre správu vyučovania a národnej osvety.² V rámci neho bol v Bratislave vytvorený Referát MŠaNO, ktorého úlohou bolo dohliadať na budovanie slovenského školstva. Riešil pedagogické, administratívne a rozpočtové otázky, zaoberal sa prijímaním, prepúšťaním alebo presúvaním pedagógov. Školský dozor nad strednými školami realizovalo MŠaNO na Slovensku prostredníctvom ministerských školských inšpektorov. Každá stredná škola mala svojho referenta a odborné predmety mali na starosti koreferenti, ktorí zodpovedali za ich kontrolu. Vyučovanie predmetov výchovného charakteru malo určených osobitných inšpektorov, ktorí vykonávali funkciu popri praxi stredoškolského profesora. Generálnu inšpekciu vykonávali ministerskí inšpektori na každej strednej škole raz za šesť rokov.³

Prvoradým cieľom MŠaNO bola unifikácia školstva v oboch častiach krajiny, ktorá mala zabezpečiť odstránenie rozdielov zdedených z Rakúsko-uhorskej monarchie a vytvoriť spoločný výchovnovzdelávací systém v duchu demokratickej ČSR. Proces unifikácie však sťažovala skutočnosť, že Československá republika prebrala z Rakúsko-uhorskej monarchie dualistický vzdelávací systém, ktorý sa najvýraznejšie prejavoval na druhom stupni škôl.

¹PŠENÁK, Jozef. *Pramene k dejinám československého školstva (od r. 1918 – 1973)*. Bratislava : UK, 1977, s. 9.

²Zbierka zákonov a nariadení štátu Československého, roč. 1918 – 1919 (Zb. z. a n.), Zákon č. 2/1918 z 2. 11. 1918.

³KÁZMEROVÁ, Ľubica. K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1939. In. ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián. *Slovensko v Československu 1918 – 1939*. Bratislava : Veda, 2004, s. 421.

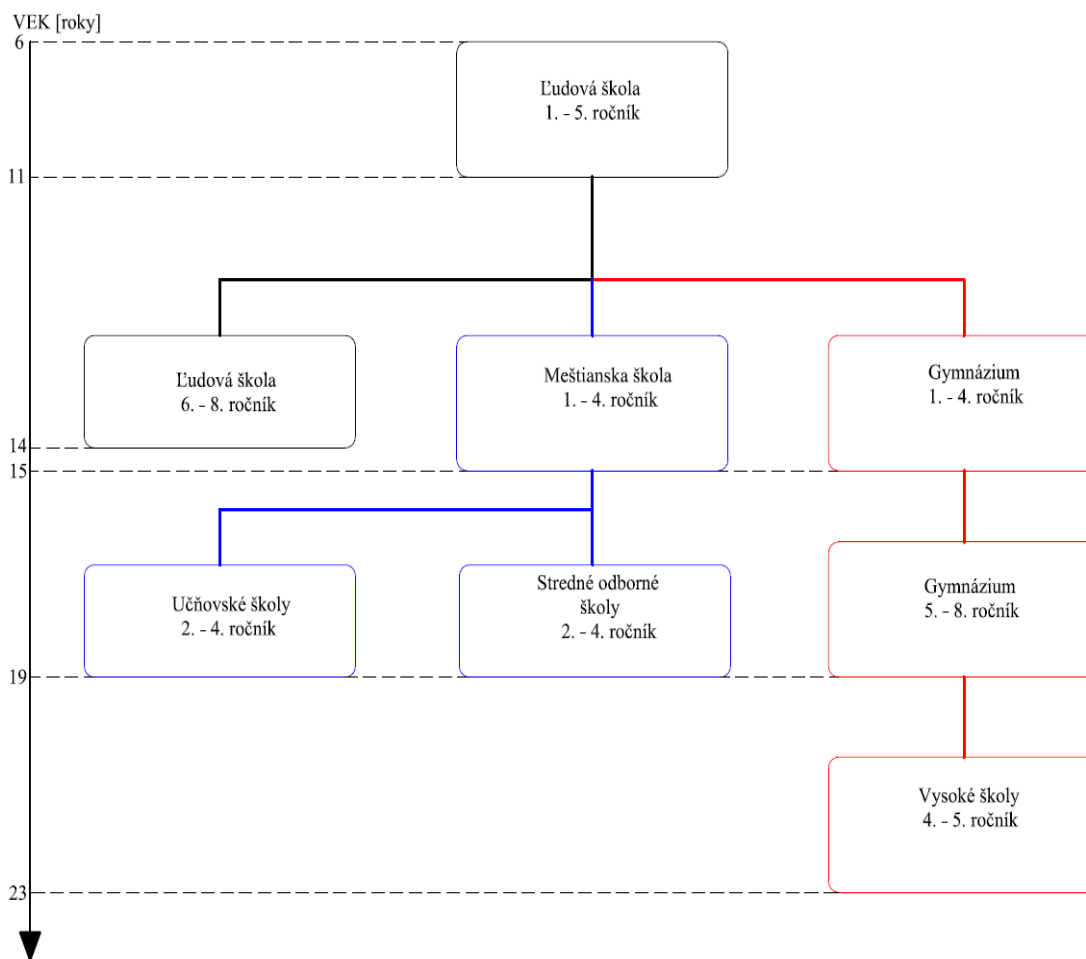
Základom školskej sústavy v ČSR boli národné školy, ku ktorým patrili ľudové školy, vyššie ľudové školy a meštianske školy. Žiaci po ukončení 5. ročníka ľudovej školy (teda v 11. roku života) mohli pokračovať vo vyšších ročníkoch ľudovej školy (6. – 8. ročník), alebo nastúpili do 1. ročníka štvorročnej meštianskej školy a po jej absolvovaní mohli pokračovať v štúdiu na strednej odbornej alebo učňovskej škole. Žiaci, ktorí mali v budúcnosti záujem o vysokoškolské štúdium, nastupovali po ukončení 5. ročníka ľudovej školy na osemročné gymnázia, ktorých absolvovanie bolo jediným spôsobom prípravy na vysokú školu. Dualizmus školskej sústavy ČSR tak vytváral pre žiakov vyšších ľudových a meštianskych škôl slepé uličky, ktoré znemožňovali štúdium na vysokej škole a pripravovali mládež na konkrétny druh remesla alebo na odborné školy. Okrem toho výber školy často závisel aj od sociálneho postavenia a finančných možností rodičov študujúcej mládeže.

V dôsledku unifikácie slovenského a českého národného školstva bol 13. júla 1922 prijatý tzv. Malý školský zákon (zákon č. 226/1922 Zb. z. a n.),⁴ ktorý zrušil na Slovensku vyššie ľudové školy, meštianske školy prispôbil meštianskym školám v Čechách a určil povinnú osemročnú školskú dochádzku (na Slovensku bola pred uplatnením tohto zákona len šesťročná), tá sa však realizovala až v školskom roku 1927/28. Slovenské a české meštianske školy sa definitívne zjednotili vládny nariadením č. 137/1925 Zb. z. a n., ktorým sa na Slovensku štvortriedne meštianske školy pretvorili na trojtriedne. Posledné štvortriedne meštianky ukončili svoju činnosť v školskom roku 1927/28.⁵

Možnosti štúdia v ČSR v rokoch 1918 – 1927 od ľudových až po vysoké školy znázorňuje nasledujúca schéma.

⁴SNA, f. Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska (MPS), š. 73, Malý školský zákon č. 226/1922 Zb. z a n. z 13. 7. 1922.

⁵PŠENÁK, Jozef. *Pramene k dejinám československého školstva (od r. 1918 – 1973)*. Bratislava : UK, 1977, s. 14.

Obrázok 1 - Školský systém v ČSR v rokoch 1918 – 1927⁶

Čo sa týka stredného školstva, unifikácia sa opierala o zákon č. 293/1919 z 23. mája 1919 o zmene platnosti ustanovení o stredných školách na Slovensku, ktorý v §1 nariaďuje: „*Pokud pro střední školy a ústavy rovnocenné na Slovensku nejsou předepsány výjimky, platí, pokud se týče učebních osnov, školských knih, přijímaní žáků, zkoušení a klasifikace, školských prázdnin, zkoušek dospělosti, služebního poměru učitelstva a pod. příslušná ustanovení platná pro střední školy a jmenované ústavy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*“.⁷ Do roku 1918 poskytovali v Čechách stredoškolské vzdelanie gymnáziá, reálne gymnáziá, reformné reálne gymnáziá, vyššie reálne gymnáziá dečinského typu, reálky a lýceá, zatiaľ čo na Slovensku to boli osemročné gymnáziá a osemročné reálky, učiteľské ústavy a vyššie dievčenské školy. Od spomínaného zákona sa očakávalo nielen zjednotenie slovenských a českých stredných škôl, ale aj zjednotenie jednotlivých typov gymnázií v rámci Slovenska. Počas celého trvania ČSR sa to však nepodarilo a aj po uplatnení spomínaného zákona pôsobili na Slovensku v medzivojnovom období 4 typy gymnázií: gymnázium, reálne gymnázium, reformné reálne gymnázium a reálka.

⁶A. Bojková.

⁷Zb. z. a n. 1918 – 1919, Zákon č. 293/1919 z 27. 5. 1919.

Gymnázium poskytovalo všeobecné vzdelanie žiakom, ktorí chceli pokračovať v štúdiu na univerzite, predovšetkým na ekonomickej, poľnohospodárskej, baníckej alebo veterinárnej fakulte. Ak sa chcel absolvent gymnázia prihlásiť na školu technického smeru, musel ešte absolvovať skúšku z deskriptívnej geometrie a kreslenia. Po vydaní nových učebných osnov začiatkom 30. rokov pribudol na gymnáziu od prvého ročníka latinský a od piateho grécky jazyk. Počas medzivojnového obdobia počet klasických gymnázií výrazne klesol (zo 111 na 16) najmä z toho dôvodu, že sa absolventi nemohli hlásiť na všetky typy vysokých škôl. Štúdium na klasickom gymnáziu tak uprednostňovali najmä záujemcovia o štúdium na teologických fakultách, kde museli ovládať latinský i grécky jazyk.⁸ **Reálka** bola zameraná na prírodné vedy a pripravovala žiakov na vysokoškolské štúdium technického smeru.⁹ Na rozdiel od gymnázia mala iba sedem ročníkov. Po jej absolvovaní mohli žiaci zložiť skúšku z latinského alebo gréckeho jazyka a hlásiť sa tak i na klasickú univerzitu. Počet reálok v rámci ČSR počas medzivojnového obdobia klesol z 85 na 40, pričom väčšina sa pretvorila na reálne gymnáziá. Na tejto škole sa nevyučovali žiadne klasické jazyky, ale v druhom ročníku sa pridala do výučby angličtina alebo francúzština. Zo siedmich reálok, zdedených z Rakúsko-uhorskej monarchie, zostali v ČSR len tri. Vo väčších mestách, ako napríklad Bratislava alebo Košice, kde si žiaci mohli vybrať z viacerých typov gymnázií, hlásili do reálky prevažne žiaci zo sociálne slabšieho prostredia.¹⁰ Najnavštevovanejšie a najrozšírenejšie bolo **reálne gymnázium**, ktoré sa považovalo za moderný ekvivalent klasického gymnázia. Absolventom zaručovalo možnosť štúdia na univerzite i na škole technického zamerania. Anglický alebo francúzsky jazyk bol v piatom ročníku nahradený gréckym jazykom a v posledných dvoch rokoch pribudla aj deskriptívna geometria. Tento typ školy tak do veľkej miery nahradil klasické gymnázium a jeho počet v ČSR počas medzivojnového obdobia vzrástol z 50 na 204. Absolventi reálneho gymnázia mohli navštevovať akúkoľvek fakultu techniky i univerzity, s výnimkou teologickej a filozofickej fakulty, kde sa vyžadovala doplnková skúška z gréckeho jazyka.¹¹ Posledným typom gymnázia bolo **reformné reálne gymnázium**, ktoré bolo kombináciou reálky a reálneho gymnázia.¹² Prvé štyri roky sa vyučovalo podľa učebných osnov reálky, v piatom a šiestom ročníku sa vyučovala latinčina a francúzština. V siedmom ročníku latinčinu nahradil tretí jazyk (anglický, taliansky alebo jeden zo slovanských jazykov). Na rozdiel od reálneho gymnázia, počiatočná popularita reformného reálneho gymnázia, považovaného za prototyp unifikovaného školského systému, postupne zanikla. Väčšina týchto škôl sa pretvorila na reálne gymnáziá. Pokles popularity možno pripísať predovšetkým zavedeniu požiadavky (rok 1928), aby absolventi vykonávali aj skúšku z latinského jazyka, aby tým získali prístup na univerzitu. Tí, čo chceli ďalej študovať na teologickej fakulte, potrebovali taktiež doplňujúcu skúšku z gréckeho jazyka. Vo všeobecnosti však mali absolventi reformného reálneho gymnázia prístup na tie isté fakulty ako absolventi reálneho gymnázia, pričom tento typ školy

⁸JOHNSON, Owen V. *Slovakia 1918 – 1938. Education and the making of a nation*. New York : Columbia University Press, 1985, s. 112.

⁹MÁTEJ, Jozef. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky I*. Bratislava : SPN, 1976, s. 347.

¹⁰JOHNSON, Owen V. *Slovakia 1918 – 1938. Education and the making of a nation*. New York : Columbia University Press, 1985, s. 113.

¹¹JOHNSON, Owen V. *Slovakia 1918 – 1938. Education and the making of a nation*. New York : Columbia University Press, 1985, s. 113.

¹²MÁTEJ, Jozef. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky I*. Bratislava : SPN, 1976, s. 347.

navštevovali predovšetkým dievčatá.¹³ Gymnázia boli výberovými školami, na ktoré sa prijímali žiaci na základe prijímacej skúšky. Do prvej triedy gymnázia mohol byť prijatý žiak, ktorý dovŕšil 10 rokov pred začatím školského roku, alebo do konca kalendárneho roku, v ktorom sa školský rok začínal, a úspešne absolvoval prijímaciu skúšku. Štúdium všetkých štyroch typov gymnázií sa končilo maturitnou skúškou, tzv. skúškou dospelosti.¹⁴ Žiaci navštevujúci niektoré z uvedených gymnázií boli zo zákona povinní platiť ročné školné, ktoré sa odvíjalo od ročného príjmu rodičov.¹⁵

Vzdelávanie budúcich pedagógov mali v predmníchovskej ČSR na starosti **učiteľské ústavy**, ku ktorým patrili aj odborné učiteľské ústavy pre vzdelávanie učiteliek domácich náuk a pre vzdelávanie učiteliek detských opatrovní (materských škôl). Počas trvania Rakúsko-uhorskej monarchie patrili učiteľské ústavy k národným školám. Ich postavenie však zmenil zákon č. 293 z 27. mája 1917, ktorým sa zaradili medzi stredné školy a tento status si udržali počas celého trvania ČSR.¹⁶ Učiteľské ústavy boli koedukačné (mužské a ženské) a štúdium trvalo štyri roky. Po úspešnom zložení maturitnej skúšky sa absolventi stali učiteľmi na ľudových školách a po dvadsaťmesačnej praxi mali právo prihlásiť sa na skúšku učiteľskej spôsobilosti.¹⁷ Za štúdium na učiteľských ústavoch sa školné neplatilo, skúška učiteľskej spôsobilosti pre stredné školy však bola podľa nariadenia vlády č. 232/1921 z 23. júna 1921 spoplatnená a počas trvania ČSR sa výška poplatkov niekoľkokrát menila.¹⁸ Pri učiteľských ústavoch sa zriaďovali spomínané odborné učiteľské ústavy pre vzdelávanie učiteliek domácich náuk a detských opatrovní. Do ústavov učiteľstva domácich náuk mohli nastúpiť žiačky, ktoré úspešne ukončili 4. ročník strednej alebo meštianskej školy. Po dvojročnom štúdiu a zložení záverečných skúšok mohli absolventky vyučovať ručné práce v ľudových školách, po dvojročnej praxi sa mohli prihlásiť na odborné skúšky pre meštianske školy. Ústavy pre učiteľstvo v detských opatrovniach prijímali žiačky, ktoré dovŕšili 16 rokov, mali predbežné školské vzdelanie, hudobný sluch a dobrý hlas, boli telesne zdatné, zručné v kreslení i v ručných prácach. Štúdium bolo dvojročné a po jeho ukončení žiačky obdržali vysvedčenie spôsobilosti a mali právo pracovať v detských opatrovniach.¹⁹

Ďalšou možnosťou štúdia po absolvovaní ľudovej alebo meštianskej školy v predmníchovskej ČSR boli odborné školy. Problémom však bola rozdielna úroveň odborného školstva v oboch častiach krajiny, čo bolo spôsobené najmä tým, že na rozdiel od Čiech nebola pred rokom 1918 na Slovensku žiadna slovenská odborná škola. Unifikáciu odborných škôl sťažoval aj rozdielny stupeň hospodárskeho vývinu Čiech a Slovenska. Odborné školy účinkujúce v ČSR po roku 1918 sa podľa obsahového zamerania delili na

¹³JOHNSON, Owen V. *Slovakia 1918 – 1938. Education and the making of a nation*. New York : Columbia University Press, 1985, s. 114.

¹⁴MÁTEJ, Jozef. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky I*. Bratislava : SPN, 1976, s. 347.

¹⁵SNA, f. MPS, š. 150, č. 129/150, Návrh vládneho nariadenia č. 140703/23 – II. o školnom na štátnych stredných školách.

¹⁶PŠENÁK, Jozef. *Pramene k dejinám československého školstva (od r. 1918 – 1973)*. Bratislava : UK, 1977, s. 12.

¹⁷KÁZMEROVÁ, Ľubica. K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1939. In. ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián. *Slovensko v Československu 1918 – 1939*. Bratislava : Veda, 2004, s. 428.

¹⁸Zb. z. a n., roč. 1921, Vládne nariadenie č. 232/1921 z 23. 6. 1921 o novej úprave ták za skúšky spôsobilosti pre učiteľstvo na stredných školách.

¹⁹MÁTEJ, Jozef. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky I*. Bratislava : SPN, 1976, s. 347.

niekoľko druhov. Patrili sem obchodné a priemyselné školy (tie sa ďalej delili podľa jednotlivých priemyselných odvetví), učňovské a hospodárske školy (rozdelené podľa jednotlivých odborov) a odborné školy pre ženské povolania.

Obchodné školy boli v legislatíve ČSR definované ako Obchodné učilištia. Organizáciu obchodného školstva stanovil zákon č. 73/1922 z dňa 15. februára 1922, ktorý charakterizuje obchodné učilištia nasledovne: „*Obchodní učiliště jsou takové vyučovací ústavy, v nichž se při vyučování věnuje hlavní zřetel kupeckému počtářství, účetnictví, kupecké korespondenci v jazyce vyučovacím i v jazycích jiných, obchodní nauce, obchodnímu, živnostenskému i směněčnému právu a nauce zboží.*“²⁰ Medzi obchodné učilištia patrili obchodné akademie, verejné školy obchodné, dvojročné kupecké pokračovacie školy a verejné jednoročné obchodné kurzy. Obchodné akademie boli štvorročné a žiaci museli mať pri nástupe ukončený 4. ročník strednej školy alebo meštianky. Štúdium na verejnej obchodnej škole a v pokračovacej škole trvalo dva roky, po prípade sa otváral aj prípravný ročník. Verejný jednoročný obchodný kurz bol samostatným učilišťom. Pri obchodnej akademii a verejnej škole obchodnej sa mohli otvárať aj kurzy pre abiturientov stredných škôl pod názvom Abiturientske kurzy pri obchodnej akademii (resp. verejnej obchodnej škole), alebo iné jednoročné, ale aj kratšie kurzy.²¹ Obchodnú školu tak tvorilo často niekoľko pridružených nižších obchodných škôl a kurzov, ktoré vytvárali ucelený komplex a fungovali pod vedením jedného riaditeľa. Uvedený zákon riešil obsahovú stránku vyučovacieho procesu na obchodných školách, no ucelené učebné osnovy pre obchodné školy vyšli až v roku 1932. Proces unifikácie obchodného školstva zavŕšilo v roku 1933 prijatie jednotných predpisov pre absolvovanie skúšky dospelosti na obchodnej akademii, po ktorej mohli záujemcovia ďalej pokračovať v štúdiu na vysokej škole obchodnej, prípadne po vykonaní doplňujúcich skúšok na vysokej škole právnickej.²²

Pri budovaní slovenských priemyselných škôl sa nadväzovalo na tradície českého priemyselného školstva. **Priemyselné školy** poskytovali žiakom teoretické i praktické vzdelanie a podobne ako obchodné školy, predstavovali komplex niekoľkých škôl alebo kurzov pre rôzne odvetvia priemyslu. Na Slovensku účinkovali po roku 1918 tieto typy priemyselných škôl: vyššie priemyselné školy, majstrovské školy a odborné školy pre jednotlivé odvetvia priemyslu. Vyššie priemyselné školy boli štvorročné, prijímali žiakov po ukončení štvrtého ročníka meštianskej alebo strednej školy a štúdium sa končilo maturitou. Absolventi mohli vykonávať prácu odborníkov v konkrétnom priemyselnom odvetví alebo pokračovať v štúdiu na vysokej škole technického smeru. Majstrovské školy vzdelávali ľudí, ktorí sa vyučili konkrétnemu remeslu, alebo už boli istý čas zamestnaní. Nadobudnuté vysvedčenie oprávňovalo absolventov k vykonávaniu určitej živnosti. Odborné školy pre jednotlivé odvetvia priemyslu prijímali žiakov, ktorí absolvovali meštiansku školu. Nahrádzali vyučenie u majstra a štúdium trvalo dva až tri roky.²³

²⁰Zb. z. a n., roč. 1922, Zákon č. 73 z 15. 2. 1922, ktorým sa upravuje vyučovanie v náukách obchodných, v moderných jazykoch, v krasopise a v písaní na stroji.

²¹Zb. z. a n., roč. 1922, Zákon č. 73 z 15. 2. 1922, ktorým sa upravuje vyučovanie v náukách obchodných,...

²²KÁZMEROVÁ, Ľubica. K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1939. In. ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián. *Slovensko v Československu 1918 – 1939*. Bratislava : Veda, 2004, s. 429.

²³MÁTEJ, Jozef. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky I*. Bratislava : SPN, 1976, s. 349.

Na najnižšej úrovni, čo sa týka organizácie i obsahovej stránky výchovnovzdelávacieho procesu, boli **učňovské školy**. Ich postavenie v rámci vzdelávacieho systému ČSR bolo legislatívne ukotvené zákonom č. 259/1924 Zb. z a n. Školy poskytovali učňom odborné i praktické vzdelanie v školských dielňach. Rozhodnutím komisie pre didaktickú reformu učňovských škôl sa od roku 1930 zaradili medzi odborné školy.²⁴ Aj napriek menším legislatívnym a didaktickým zmenám sa úroveň učňovského školstva na Slovensku v priebehu 20. a 30. rokov výrazne nezlepšila a počas celého trvania ČSR zostalo najzanedbávanejším článkom školskej sústavy.

O výchovu a vzdelávanie kvalifikovaných pracovníkov pre poľnohospodárske odvetvie sa v predmníchovskej ČSR starali **hospodárske školy**. Z bývalej Rakúsko-uhorskej monarchie zostalo na území Slovenska po roku 1918 deväť hospodárskych škôl (v Banskej Štiavnici, Košiciach, Liptovskom Hrádku, Bratislave, Brezne, Komárne, Rimavskej Sobote a Sabinove), ich učebný plán však nezodpovedal potrebám slovenského povojnového hospodárstva, preto bolo i tu potrebné vykonať dôležité reformy.²⁵ Hospodárske školy poskytovali vzdelanie na rôznej úrovni v závislosti od typu školy. Vyššie hospodárske školy počas štvorročného štúdia pripravovali žiakov na samostatné podnikanie, alebo na štúdium poľnohospodárskych odborov na vysokých školách technického smeru. Roľnícke školy vychovávali samostatných podnikateľov pre menšie a stredné poľnohospodárstvo. Štúdium trvalo dva roky a ponúkalo na výber viaceré odborov (roľnícko-dobytkárska, zeleninárska, krmovinárska škola).²⁶ Ministerstvo poľnohospodárstva v záujme budovať hospodárske školstvo v súlade s potrebami roľníkov a s ohľadom na špecifiká jednotlivých regiónov, zaviedlo okrem už spomínaných dvojročných roľníckych škôl hospodárske školy s kratšou vyučovacou dobou, tzv. zimné hospodárske školy, ktoré navštevovali deti dedinských maloroľníkov iba počas šiestich zimných mesiacov (od 1. novembra do 30. apríla).²⁷ Dbalo sa aj o to, aby zameranie hospodárskych škôl zabezpečovalo rozvoj všetkých odvetví poľnohospodárstva, čo sa prejavilo vytvorením špecializovaných hospodárskych škôl vinársko-ovocinárskych, záhradníckych, melioračných, družstevných, lesníckych a drevárskych, pastvinárskych, včelárskych, tabačiarskych a pod., podľa potrieb príslušného kraja. Štúdium trvalo jeden až dva roky. Posledným typom hospodárskych škôl boli ľudové hospodárske školy, ktoré prehlbovali všeobecné vzdelanie získané v ľudovej škole s dôrazom na poľnohospodársku výrobu. V obci, kde bola zriadená takáto škola, musela ju povinne navštevovať mládež od 14 do 16 rokov z obvodu 6 kilometrov, ak nenavštevovala školu vyššieho stupňa. Ľudové hospodárske školy sa zriaďovali na žiadosť obyvateľstva pri národných školách.²⁸ Výchovu a vzdelanie dievčat zabezpečovali v rámci hospodárskeho školstva gazdinské školy ako prvé svojho druhu na území Slovenska vôbec.

²⁴PŠENÁK, Jozef. *Pramene k dejinám československého školstva (od r. 1918 – 1973)*. Bratislava : UK, 1977, s. 16.

²⁵ŽITAVSKÝ, A. S. *Pamätník slovenského školstva za účinkovania prezidenta T. G. Masaryka I – II*. Bratislava : Pamätník slovenského školstva, 1936, s. 196.

²⁶MÁTEJ, Jozef. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky I*. Bratislava : SPN, 1976, s. 348.

²⁷ŽITAVSKÝ, A. S. *Pamätník slovenského školstva za účinkovania prezidenta T. G. Masaryka I – II*. Bratislava : Pamätník slovenského školstva, 1936, s. 127.

²⁸MÁTEJ, Jozef. *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky I*. Bratislava : SPN, 1976, s. 348.

Špecifickým druhom odbornej školy na Slovensku po roku 1918 boli **odborné školy pre ženské povolania**. Organizáciu týchto škôl stanovili zákony č. 75/1922 a č. 252/1923 Zb. z. a n. z časti podľa gazdinských škôl uhorského typu. Ich úloha je v zákone č. 75/1922 charakterizovaná nasledovne: „*Odborné školy pro ženská povolání jsou samostatné veřejné ústavy s vlastní správou, vlastním učitelstvem, vlastním inventářem, umístěné pokud možno ve zvláštní samostatné budově, jichž účelem je poskytnouti dívkám a ženám jak vzdělání pro domácnost a rodinu, tak i sprostředkovati vyučení v živnostech ženám přístupných*“.²⁹ Ich hlavnými zakladateľmi boli ženské spolky (napr. Živena) a štúdium trvalo dva roky.³⁰

V sústave stredných a odborných škôl ČSR vznikali po roku 1918 aj školy umeleckého zamerania. V roku 1919 vznikla v Bratislave **súkromná hudobná škola**, ktorej bolo 26. januára 1928 udelené právo verejnosti a jej názov sa zmenil na Hudobnú a dramatickú akadémiu pre Slovensko v Bratislave. Spočiatku mala len inštrumentálne, klavírne, spevácke a hudobno-teoretické oddelenie, v roku 1936 sa ich počet rozšíril na šesť. Hudobná akadémia poskytovala umelecké vzdelanie nielen slovenskej mládeži, ale aj mládeži ostatných národností žijúcich na území Slovenska.³¹

Uvedené zákony a nariadenia predstavovali všetky kľúčové legislatívne zmeny, ktoré boli prijaté za prvej ČSR s cieľom unifikovať vzdelávací systém a zreformovať slovenské stredné a odborné školstvo. Zaoberali sa však len jednotlivými druhmi škôl a riešili iba čiastkové problémy stredného a odborného školstva na území Slovenska. Počas celého trvania predmníchovskej republiky sa však nepodarilo prijať školský zákon, ktorý by komplexne riešil reformu slovenských stredných a odborných škôl, vrátane prechodu medzi ľudovými, meštianskymi a strednými školami. Preto sa nepodarilo odstrániť dualizmus školskej sústavy zdedený z Rakúsko-uhorskej monarchie, ktorý rozdeľoval žiakov od 11 rokov na študentov stredných škôl a na žiakov ľudových a meštianskych škôl.

Absencia ucelenej legislatívnej úpravy pre stredné a odborné školy spôsobovala rôzne nedostatky v štruktúre vzdelávacieho systému ČSR, čo sa naďalej prejavovalo existenciou rozdielnych typov stredných škôl v Čechách a na Slovensku, neustálym pretváraním reálok na gymnáziá i reálne gymnáziá, zlučovaním, rozdeľovaním ale aj zánikom jednotlivých ústavov. Cieľ, obsah i metódy výchovnovzdelávacieho procesu pre stredné a odborné školy upravovali učebné osnovy. Prvé ucelené vydanie učebných osnov však vyšlo až v roku 1933, preto bolo v obsahu výchovy a vzdelávania najmä počas 20. rokov mnoho nejasností, ktoré spôsobovali negatívne reakcie na strane študujúcej mládeže a narúšali vzťahy medzi pedagógmi. Podobné problémy spôsobovali i nejasnosti pri úprave platového zákona a právnych pomerov slovenského a českého učiteľstva. Napriek uvedeným nedostatkom však realizované legislatívne úpravy zabezpečili rozvoj novovzniknutého stredného školstva na území Slovenska a umožnili slovenskej mládeži vzdelávať sa po prvýkrát v materinskej reči.

²⁹Zb. z. a n., roč. 1922, Zákon č. 75/1922 z 17. 2. 1922 upravujúci organizáciu odborných škôl pre ženské povolania a právne pomery učiteľstva týchto škôl v republike Československej.

³⁰PŠENÁK, Jozef. *Pramene k dejinám československého školstva (od r. 1918 – 1973)*. Bratislava : UK, 1977, s. 17.

³¹KÁZMEROVÁ, Eubica. K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1939. In. ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián. *Slovensko v Československu 1918 – 1939*. Bratislava : Veda, 2004, s. 433.

Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0101/12 Miesta pamäti Košíc I. (historické prelomy a inštitúcie).

PaedDr. Alžbeta Bojková, PhD. Absolvovala štúdium na Fakulte humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove - učiteľstvo všeobecnovzdelávacích predmetov (aprobácia dejepis - občianska výchova) (2003 – 2008), Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove - rigorózne konanie v odbore učiteľstvo všeobecnovzdelávacích predmetov – dejepis (2008) a Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach - doktorandské štúdium (2009 – 2012). V súčasnosti pôsobí na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Oblasťou výskumnej záujmu je didaktika dejepisu, dejiny slovenského školstva a slovenské dejiny 20. storočia.

Kontakt: alzbetka6@gmail.com

Študenti zo Slovenska na stavebnej fakulte Nemeckej vysokej školy technickej v Brne v medzivojnovom období

Libor Bernát

Abstrakt

V príspevku sú analyzovaní študenti zo Slovenska, ktorí študovali na stavebnej fakulte Nemeckej vysokej školy technickej v Brne v školských rokoch 1918/19 – 1939/40. V štúdiu sme sa z dôvodu stanoveného rozsahu zamerali na otázky miesta narodenia, národnosti, konfesie, sociálneho stavu, dĺžky štúdia, úspešnosti štúdia. Vychádzame z archívnych zdrojov nachádzajúcich sa v Moravskom zemskom archíve v Brne.

Kľúčové slová: študenti, stavebná fakulta, technická vysoká škola, miesto narodenia, miesto bydliska, národnosť, konfesia, vek, sociálny pôvod, dĺžka štúdia

Ako sme už konštatovali v predchádzajúcom príspevku,¹ na ktorý nadväzujeme, na území terajšieho Slovenska sa pred 1. svetovou vojnou nerozvinulo, s výnimkou Banskej Štiavnice, vysoké školstvo. Študenti zo Slovenska odchádzali študovať do Budapešti, do Čiech (Praha, Brno), alebo na nemecké univerzity (Viedeň, Mníchov, Drážďany), príp. inam do zahraničia. Situácia sa začala meniť po skončení 1. svetovej vojny, keď v roku 1919 vznikla Univerzita Komenského v Bratislave a v roku 1937 Slovenská vysoká škola technická.

Úlohou nášho článku bude analyzovať študentstvo zo Slovenska na stavebnej fakulte Nemeckej vysokej škole technickej v Brne.² V rámci Rakúsko-Uhorska fungovali ešte tri technické vysoké školy vo Viedni, v Prahe a v Štajerskom Hradci, kde sa prednášalo po nemecky.³ Vzájomne si konkurovali už v predchádzajúcom období. V Brne situácia bola charakteristická tiež tým, že sa radikálne zmenila národnostná skladba. Prestali tu prevažovať Nemci a len nepričlenením niektorých českých obcí k Brnu nezačal dominantne prevažovať český národ.⁴ Vzťah ministerstva školstva a národnej osvety bol k obom technickým školám odlišný. Zatiaľ čo Česká vysoká škola technická (ďalej ČVŠT) v Brne bola vnímaná ako škola českého (československého) národa, Nemecká vysoká škola technická (NVŠT) sa chápala ako škola nemeckej národnosti (menšiny).⁵

Na stavebnom inžinierstve sa študovali tri odbory A (konštruktívny a dopravný), B (vodohospodársky a kultúrny) a kultúrneho inžinierstva, ktorý však v 20. rokoch zanikol. Architektúra tvorila samostatnú fakultu. V rámci stavebného inžinierstva sa študoval aj odbor

¹ BERNÁT, L. Študenti zo Slovenska na Vysokej škole strojníckeho a elektrotechnického inžinierstva ČVUT v Prahe v rokoch 1918-1928. In *Historicko-pedagogické fórum*, 1, 2012, č. 2, s. 76-86

² Oficiálny názov znel Deutsche technische Hochschule in Brünn. V ďalšom texte používame skratku NVŠT v Brne.

³ BOEHM-PILSEN, J. J. Die Deutschen Technischen Hochschulen in Prag und Brünn. In *Österreichischen Ingenieur- und Architekten-Zeitschrift*, 135, 1990, heft 5, s. 232-236

⁴ FRANĚK, O. *Dějiny České vysoké školy technické v Brně. 1. díl – do roku 1945*. Brno : VUT v Brně, 1969, s. 133 a nasl.

⁵ BOEHM-PILSEN, J. J. c. d., s. 235 a nasl.

zememeračstvo, ktorý tu však nebudeme analyzovať. Na pražskom Vysokom učení technickom sa študoval kurz zememeračov na „Vysoké škole speciálních nauk“.

Pod pojmom študenti zo Slovenska rozumieme študentov, ktorí sa narodili alebo bývali na území Slovenska, to znamená aj inej ako slovenskej národnosti. Súčasne sem zaraďujeme aj študentov slovenskej národnosti bývajúcich mimo územia Slovenska. Do súboru nezaraďujeme študentov neslovenskej národnosti, ktorí navštevovali strednú školu na Slovensku, alebo ich rodičia mali trvalý pobyt (domovskú obec) na Slovensku, prípadne tu pracovali. Vzorku všetkých týchto študentov nedokážeme zachytiť kvôli absencii, alebo neúplnosti údajov v „matričných“ hárkoch, ako ešte uvedieme. Tiež tu nie sú zahrnutí študenti, ktorí neskôr pracovali na území Slovenska.

Vychádzame z primárnych prameňov „nationálií“⁶ študentov, to jest zápisov. Na NVŠT v Brne používali formulár „Ordenlicher Hörer“, prípadne „Außerordenlicher Hörer“, písaný len na jednej strane. Obsahoval číslo a deň imatrikulácie, ročník štúdia, odbor, bydlisko v Brne, dátum a miesto narodenia, miesto bydliska, údaje o otcovi (poručníkovi), náboženstvo, národnosť (Nationalität) a materinský jazyk (Muttersprache).

Ďalej hárok obsahoval záznam o poslednom štúdiu a absolvovanej skúške na strednej škole. Nenachádzajú sa v ňom záznamy o vojenskej službe ako v „nationáliách“ ČVŠT v Brne. Boli tu však riadky o 1. a 2. štátnici, ďalej o doktoráte. Potom nasledovali položky s predmetmi a examinátormi.

Na základe týchto údajov potom môžeme analyzovať:

- 1) počty študentov zo Slovenska a ich percentuálne zastúpenie v porovnaní s ostatnými študentmi;
- 2) odkiaľ študenti pochádzali;
- 3) k akej viere a národnosti sa hlásili;
- 4) miesto ich bydliska;
- 5) z akého sociálneho stavu pochádzali;
- 6) akú školu predtým navštevovali;
- 7) v ktorých rokoch študovali v Brne a ktorý odbor;
- 8) do ktorých ročníkov sa dostali, resp. či absolvovali prvú a druhú štátnu skúšku, v akom veku a s akým výsledkom;
- 9) aká dlhá bola doba ich štúdia.

Archív NVŠT v Brne má vo fonde okrem „nationálií“ len zoznam študentov, ktorí sa podrobili 1. štátnej skúške v rokoch 1883-1924.⁷ NVŠT v Brne navštevovalo 109 študentov. 17 študentov navštevovalo aj ČVŠT v Brne aspoň jeden semester. Študovala tu len jedna žena Karin Sandnerová v školskom roku 1933 - 1934.

⁶ Moravský zemský archív (ďalej MZA) Brno, fond B 34 Německá technika Brno, I. knihy inv. č. 281 - 325 Nacionále řádných a mimořádných posluchačů, v školním roce 1918/19 – 1939/1940.

⁷ MZA Brno, fond B 34 Německá technika Brno, I. knihy inv. č. 331 Seznam studujících, podrobivších se 1. st. zk. 1883-1924.

Zo skúmaných 109 študentov zo Slovenska sa 25 (to jest asi 23 % zo všetkých študentov zo Slovenska) narodilo mimo územia Slovenska. Najviac študentov sa narodilo v Maďarsku 16 (14,7 %), ďalej štyria (3,7 %) v Rakúsku (G. Baer, J. Kertesz, M. Klobuczky, F. Ellenbogen) a po jednom v Čechách (F. Lauer), na Podkarpatskej Rusi (Z. Arató), v Prusku (H. Stark), v Rumunsku (F. Weisz) a v Sliezske (G. Margótsy).

Správne zriadenie na Slovensku sa za obdobie 1918 - 1939 trikrát menilo, preto bude prehľadnejšie zistiť, z ktorých okresov študenti pochádzali. Krajské zriadenie síce župy zrušilo, ale okresy zachovalo. Okresy zostali s drobnými zmenami tie isté, bolo ich 79.

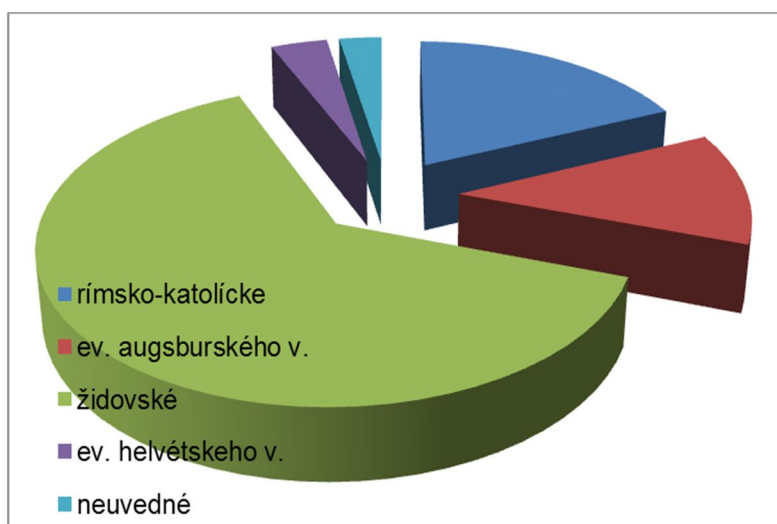
Na území Slovenska sa narodilo 84 študentov (to jest asi 77 %). Najviac sa ich narodilo v okrese Bratislava jedenásť (10,1 %),⁸ piati v (4,6 %) v okresoch Ružomberok, Veľké Topoľčany, po štyroch (to jest 3,7 %) v okresoch Hlohovec, Komárno, Košice a Žilina. Pritom v okrese Košice-vidiek („vonkov“) sa nenarodil ani jeden študent študujúci na stavebnej fakulte NVŠT v Brne v medzivojnovom období.

Až v 46 okresoch (to jest až v 42,2 % zo všetkých okresov) sa nenarodil ani jeden študent zo Slovenska študujúci na NVŠT v Brne v školských rokoch 1918/19 - 1939/40.

Z aspektu štruktúry študentov je zaujímavá konfesijná skladba. V prípade zmeny viery uvádzame u študentov tú, ktorú si zapísali v poslednom ročníku.

Zo 109 študentov zo Slovenska navštevujúcich v školských rokoch 1918/19 - 1939/40 stavebnú fakultu NVŠT v Brne neuviedli svoju vieru traja študenti (E. Leblích, F. Sebök a F. Stark). Študovali tu krátko jeden až štyri semestre. Oproti výskumu D. Krejčího je to výrazne nižšie percento.

Graf č. 1: Konfesijná skladba študentov zo Slovenska na stavebnej fakulte

NVŠT v Brne v školských rokoch 1918/19 – 1939/40

⁸ V okrese Bratislava-vidiek (vonkov) sa narodil len jeden študent H. Schlesinger v Devíne.

Najviac zo 109 študentov pochádzajúcich zo Slovenska sa hlásilo k židovskej viere celkom 69 (to jest 63,3 %). Zo zápisov nedokážeme zistiť, koľkí z nich sa hlásili k neologickému smeru a koľkí k ortodoxnému smeru. Ako sme už konštatovali,⁹ vyšší počet študentov židovskej viery bol spôsobený prílivom týchto študentov z budapeštianskej techniky, kde bol stanovený numerus clausus na počet študentov hlásiacich sa k židovskej viere, dôrazom mnohých židovských rodín na vzdelanie a ich hmotným postavením.

Až potom nasledovalo 20 študentov (18,4 %) rímsko-katolíckej viery, ďalej k evanjelickej viere augsburského vyznania sa hlásilo 13 študentov (asi 12 %) a štyria študenti (3,7 %, R. Barla-Szabo, F. Geröfi, M. Lönard a V. Tóth) k evanjelickej cirkvi helvétskeho vyznania

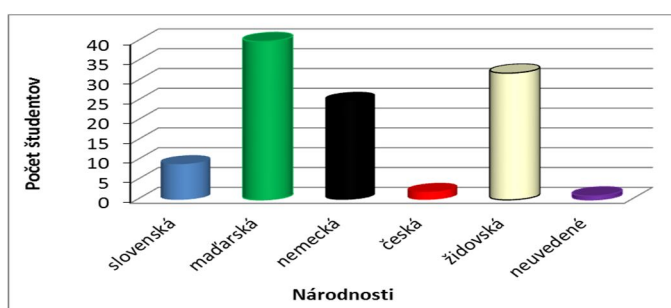
Diskutabilné je, či pri nevy písaní tejto položky v prípade F. Starka. V „nationáliách“ NVŠT v Brne sa nachádzajú aj študenti bez vyznania „konfessionslos“, vyskytujú sa však zriedkavo.

Podľa výskumu D. Krejčího¹⁰ v školskom roku 1921/22 až 12,9 % a v školskom roku 1922/23 už len 11,7 % všetkých študentov uvádzalo, že sú bez vyznania. Odráža to vyšší počet obyvateľstva v Čechách hlásiaci sa k ateizmu, bezverectvu. Bola to tretia najpočetnejšia konfesia zo všetkých študentov, po študentoch vyznávajúcich rímsko-katolícku a pravoslávnu vieru. Vysoký počet študentov pravoslávnej viery bol daný prílivom emigrantov z Ruska po revolúcii a občianskej vojne. České prostredie ponúkalo okrem kvalitnej výučby aj blízky slovanský jazyk a toleranciu oproti napr. Poľsku.

Hoci v matrikách sa objavujú aj stúpenci islamu, buddhizmu, alebo iných náboženstiev, nikto zo Slovenska nekonvertoval na inú vieru.

V prípade zmeny uvedenia národnosti sme brali do úvahy zápis z posledného ročníka. Zo 109 študentov navštevujúcich stavebnú fakultu NVŠT v Brne v školských rokoch 1918/19 – 1939/40 len v jednom prípade (0,9 %, F. Stark) nebola uvedená národnosť. Stark študoval v letnom semestri školského roku 1919/20.

Graf č. 2: Národnostná skladba študentov zo Slovenska na stavebnej fakulte NVŠT v Brne v školských rokoch 1918/19 - 1939/40

⁹ BERNÁT, L. Študenti zo Slovenska na strojníckej a elektrotechnickej fakulte Českej vysokej školy technickej v Brne v medzivojnovom období. In: Slovenská štatistika a demografia, 23, 2013, č. 2, článok je v tlači.

¹⁰ KREJČÍ, D. a jeho žáci. *Sociální poměry studentstva českých vysokých škol brněnských podle výsledků statistického šetření z let 1921/2 a 1922/3*. Praha : V. Horák a spol., 1924.

Najviac študentov zo Slovenska na stavebnej fakulte NVŠT v Brne v medzivojnovom období bolo maďarskej národnosti 40 (to jest 36,7 %), ďalej nasledovali 32 študenti (29,4 %) židovskej národnosti, potom 25 študenti (asi 23 %) nemeckej národnosti. Len deväť Slováci zo 109 študentov navštevovali stavebnú fakultu NVŠT v Brne. Potom tu ešte študovali dvaja Česi (1,8 %, J. Kopecký a L. Stefánek).

Zo 109 študentov navštevujúcich v školských rokoch 1918/19 - 1939/40 stavebnú fakultu NVŠT v Brne len päť študentov (4,6 %) bývalo mimo územia Slovenska, dvaja v Čechách (1,8 %, J. Kopecký R. Schobert) a po jednom (0,9 %) na Morave (K. Sandnerová), v Maďarsku (K. Hauer) a v Poľsku (M. Neubart).

Na území Slovenska bývalo 104 študentov. Pri troch študentoch sa nám nepodarilo zistiť okres v ktorom bývali. Najviac študentov bývalo v okrese Bratislava 18 študentov (presne 19,5 %), siedmi (6,4 %) v okrese Trenčín a šiesti (5,5 %) v okrese Veľké Topoľčany. Až v 43 okresoch nebýval ani jeden študent stavebnej fakulty NVŠT v Brne v medzivojnovom období. Ak zhrnieme okresy podľa narodenia a bydliska, tak z 36 okresov nepochádzal ani jeden študent.

Zo 109 študentov stavebnej fakulty NVŠT v Brne zostalo bývať v mieste rodiska 48 študentov, to jest asi 44 %, a len jeden sa presťahoval v rámci okresu J. Schnürer z Rakovej do Čadce.

Nemenej zaujímavou otázkou je, z akých sociálnych vrstiev pochádzali študenti stavebnej fakulty NVŠT v Brne. Problémom je zaradenie študentov podľa zápisov. Študent napr. uviedol že jeho otec je roľník, ale z toho nevyplýva, či bol maloroľníkom alebo majiteľom poľnohospodárskeho statku. Podobne uviedol napr. že jeho otec je inžinier, ale či bol nezamestnaný, riaditeľ banky alebo kapitalista, zo zápisu nevyplýva.

Tabuľka č. 1 Študenti stavebnej fakulty NVŠT v Brne v školských rokoch 1918/19 – 1939/40 podľa sociálnej stratifikácie

Sociálna vrstva	Počet študentov	%
robotníci	6	5,5
roľníci	4	3,7
živnostníci	25	22,9
slobodné povolania	19	17,4
kapitalisti	12	11
iné	20	18,3
nezistení	23	21,1

Nepodarilo sa zistiť sociálny pôvod pri 23 študentoch (21,1 % zo všetkých študentov zo Slovenska na stavebnej fakulte NVŠT v Brne). 16 študenti (14,7 %) nemali otcov, či boli úplnými sirotami alebo polosirotami je ťažko zo zápisov jednoznačne určiť. Ako vyplýva z tabuľky, najviac študentov 25 (22,9 %) pochádzalo z vrstiev živnostníkov, to jest krčmárov, obchodníkov, holičov, atď. Druhú najpočetnejšiu skupinu tvorili iné zamestnania (úradníci, sudcovia, učitelia, vojaci, atď.) - celkom 20 študentov (18,3 %) a slobodné povolania (advokáti, lekári, prekladatelia, atď.) 19 študentov (to jest 17,4 %).

Naopak najmenej študentov, len štyria (3,7 %, A. Bech, Z. Harkányi, E. Rosenberg, F. Štefík) pochádzalo z roľníckej vrstvy, potom šiesti (5,5 %, E. Frieb, D. Kohaut, J. Kováts, A. Kuchár, H. Stark, V. Szlovenszy) z robotníckej vrstvy. Študentov z kapitalistickej vrstvy (podnikateľskej) bolo celkom dvanásť, teda viac ako študentov z robotníckej a roľníckej vrstvy spolu.

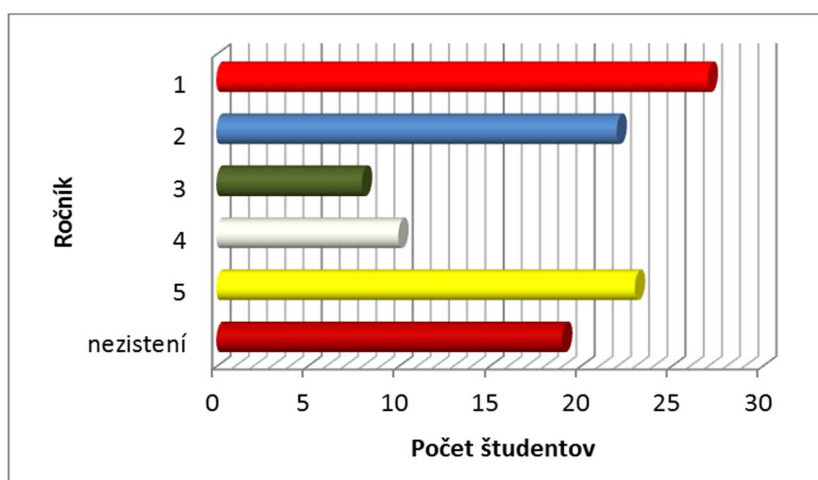
Študenti uvádzali aj strednú školu, ktorú navštevovali, prípadne, ak prišli z inej vysokej školy, tak uviedli, kde, ktorú školu a ročník navštevovali. Problém spočíva v tom, že často v zápisoch je len uvedené, že študenti zmaturovali a neuvádzal sa typ a miesto školy, príp. sa zaznamenal len typ školy. Bol to zvyk ešte z predchádzajúceho obdobia, kedy sa uvádzal len typ maturitného vysvedčenia.

Nedokážeme tak zatiaľ zistiť strednú školu 53 študentov (48,6 %). Najviac študentov 35 (asi 32,1 %) absolvovalo reálne gymnázium a 16 študentov (14,7 %) navštevovalo gymnázium. Len traja študenti (2,8 %, Š. Hahman, F. Radó, E. Rosenberg) absolvovali priemyselnú školu a dvaja (Z. Obenau, E. Pisek-Blau) obchodnú akadémiu v Bratislave. Údaje o štúdiu na stredných školách bude nutné ešte v ďalšom výskume doplniť.

Až 28 študentov (25,7 %) prišlo na stavebnú fakultu NVŠT v Brne z fakúlt iných vysokých škôl. Najviac 17 študenti (15,6 %) z budapeštianskej univerzity, piati študenti (K. Kiszela, J. Mlynárik, O. Radó, F. Štefík, K. Točík) z ČVŠT v Brne, po dvoch (1,8 %, M. Bedö z právnickej fakulty a L. Stefanek z NVŠT) z Prahy a z Technische Hochschule vo Viedni (E. Reiss, B. Rutnner), po jednom z École Polytechnique v Breste (0,9 %, Z. Arató) a Hochschule für Technik v Zürichu (F. Ellenbogen).

Ak analyzujeme návštevnosť ročníka, vychádzame z toho, ktorý najvyšší ročník študent dosiahol. V nemeckých „nacionáliách“ sa v počiatkoch 20. storočia neuvádzal ročník štúdia. Z toho dôvodu nedokážeme presne určiť ročník štúdia pri 19 študentoch (17,4 %) NVŠT v Brne. Bolo to tiež spôsobené príchodom študentov z iných vysokých škôl, najmä z Budapešti, pričom študenti museli absolvovať diferenciálne skúšky. Ak študentovi chýbala skúška (skúšky) z predchádzajúcich semestrov, mohol sa zapísať aj do vyššieho ročníka.

Graf č. 3 Návštevnosť ročníkov študentmi zo Slovenska na stavebnej fakulte NVŠT v Brne v školských rokoch 1918 - 1939/40

Zo 109 študentov zo Slovenska navštevujúcich v školských rokoch 1918/19 - 1939/40 stavebnú fakultu NVŠT v Brne navštevovalo najviac študentov 27 (24,8 %) prvý ročník, potom piaty ročník 23 študentov (21,1 %), potom druhý ročník 22 študentov (20,2 %), desať študentov štvrtý ročník (9,2 %) a len ôsmi študenti (7,3 %) tretí ročník. Graficky hodnoty predstavujú parabolu.

Študenti nemuseli navštevovať tunajšiu fakultu od prvého ročníka, ako už bolo uvedené, mohli prísť z inej fakulty a študovali vyšší ročník. Niektorým študentom sa nepodarilo ani po viacerých rokoch získať potrebné skúšky a postúpiť do vyššieho ročníka, prípadne sa prihlásiť k štátnicovej skúške, čo sa odrazilo v dĺžke štúdia.

Zo 109 študentov sa nepodarilo zistiť smer pri 59 študentoch (54,1 %). Niekedy sa aj v štatistikách stretávame so sumárom smerov „A“ a „B“. Najviac študentov navštevovalo smer A 26 študentov (23,8 %), potom nasleduje smer B 16 študentov (14,7 %) a najmenej navštevovaným smerom bolo kultúrne inžinierstvo, ktoré sa študovalo len do školského roku 1922/23. Navštevovalo ho osem študentov (7,3 %) J. Grosz, Z. Harkányi, I. Kálmán, D. Kohaut, J. Kubisch, O. Lantos, Š. Rado, L. Török.

O absolvovaní 1. a 2. štátnej skúšky a prospechu sa dozvedáme v zápisoch v „nationáliách“ a zozname študentov absolvujúcich 1. štátnu skúšku do roku 1922. „Nationálie“ z obdobia 2. svetovej vojny, ktoré by nám pomohli spresniť údaje, sa údaje nachádzajú v archíve Universität v Innsbrucku a zatiaľ sú nám nedostupné.

Prvú štátnu (obecnú) skúšku absolvovali študenti spravidla na konci štvrtého alebo počas piateho semestra. Pozostávala z predmetov všeobecného zamerania (matematika, fyzika, deskriptívna geometria, základy zvoleného predmetu). Úspešne absolvovalo na stavebnej fakulte NVŠT v Brne v školských rokoch 1918/19 – 1939/40 celkom 50 študentov (45,9 % zo všetkých študentov pochádzajúcich zo Slovenska), čo svedčí o náročnosti štúdia.

V tomto počte sú započítaní 15 študenti, ktorí sem prišli z iných vysokých škôl s už absolvovanou prvou štátnou skúškou alebo pri ktorých máme doloženú 2. štátnu skúšku, ale údaje o 1. štátnej skúške absentujú.

Stupeň vyhoviel (bestanden) získalo 37 študentov (21,5 %), v tom 13 na inej škole, stupeň prospel veľmi dobre (gut) dosiahlo päť študentov (J. Grosz, K. Kiszela, J. Mlynárik, K. Točík, J. Weiszhaus) vrátane troch (K. Kiszela, J. Mlynárik, K. Točík) z ČVŠT v Brne

a stupeň vyznamenaný dosiahlo osem študentov (F. Görefi, A. Jung, M. Kaszriel, V. Lányi, G. Margótsy, J. Pertl, F. Schwarz, V. Tóth).

Len v jednom prípade sa nepodarilo zistiť vek študenta absolvujúceho 1. štátnu skúšku. F. Geröfi absolvoval skúšku s prospechom vyznamenaný, ale zápis neobsahoval dátum skúšky. Priemerný vek absolventa priemerný vek bol 22,2 rokov. Najmladší dvaja študenti (A. Jung, V. Lányi) absolvoval 1. štátnu skúšku vo veku 19 rokov a ôsmi študenti vo veku 20 rokov.

Najstarší traja študenti (Z. Arató, F. Kucsera, V. Szlovensky) absolvovali prvú štátnicu vo veku 27 rokov. Potom študent R. Schobert vo veku 26 rokov. Vyšší vek bol spôsobený prerušením štúdia počas 1. svetovej vojny, prerušením štúdia zo zdravotných alebo z ekonomických dôvodov.

Otázku ohľadom 1. štátnej skúšky budeme môcť uspokojivo zodpovedať, až keď získame údaje z iných technických vysokých škôl a skompletizujeme tak výskumnú vzorku. Zatiaľ sú výsledky ešte neúplné a orientačné.

Druhú štátnu (odbornú) skúšku absolvovali študenti po absolvovaní prvej štátnej skúšky, preukázali, že po vykonaní prvej štátnej skúšky navštevovali štyri až päť semestrov niektorú technickú vysokú školu, absolvovali predpísané skúšky a prázdninovú prax v danom odbore. Študenti ju skladali pred skúšobnou komisiou, ustanovenou pre daný odbor ministrom školstva. Komisie boli zriaďované ako samostatné, v odboroch (fakultách) nezávislé orgány. Členila sa na praktickú a teoretickú. Skúšky boli podľa vtedajších predpisov verejné. Študentom, ktorí vykonali druhú štátnu skúšku, bolo vydané vysvedčenie o druhej štátnej skúške a mohli používať titul inžinier.

Úspešne ju absolvovalo 13 študentov (to jest asi 11 % zo všetkých študentov pochádzajúcich zo Slovenska). Dvaja študenti absolvovali 2. štátnu skúšku po roku 1940 s prospechom vyhoviel – J. Mlynárik (22. 7. 1941) a F. Štefík (1. 7. 1943). Počet bude pravdepodobne vyšší, ale k tomu bude nutné bádať v už spomenutých matrikách nachádzajúcich sa v Innsbrucku. Na SVŠT v Bratislave prestúpil K. Kiszela a v roku 1949 úspešne ukončil štúdium.¹¹

Osem študentov skončilo 2. štátnu skúšku s prospechom vyhoviel a piati študenti (Z. Lippe, H. L. Löwy, O. Ormos, F. Schwarz, F. Weisz) s prospechom vyznamenaný.

¹¹ Pozri *Absolventi STU*. Bratislava : STU, 2007.

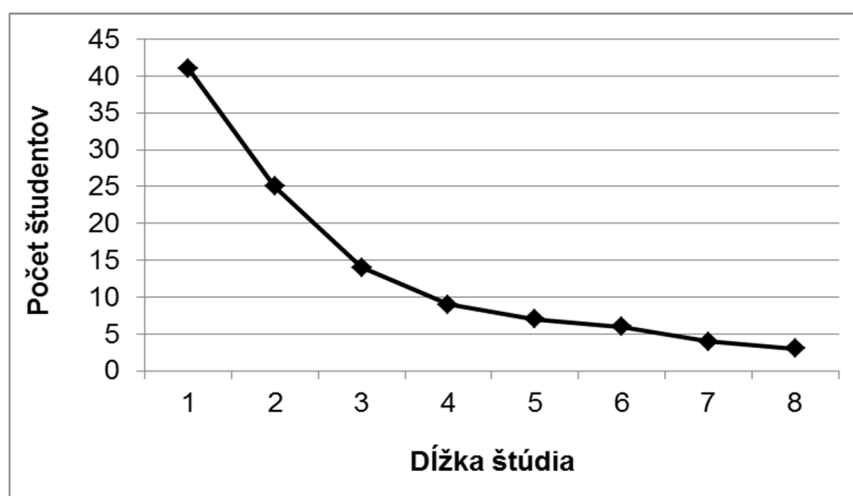
Priemerný vek študentov absolvujúcich 2. štátnu skúšku v medzivojnovom období bol 30,2 roka. V najvyššom veku získal titul inžiniera F. Lauer (37 rokov), potom E. Frieb a D. Koloszári (vo veku 28 rokov). Ostatní študenti mali 25 rokov a menej.

Študenti zo Slovenska na stavebnej fakulte ČVŠT a NVŠT v Brne, ktorí absolvovali v školských rokoch 1918/19 - 1939/40 1. a 2. štátnu skúšku, pristupovali k 2. štátnej skúške najskôr po dvoch rokoch. Zvládli to len štyria študenti - F. Frauwirth, O. Ormos, L. Török, J. Weiszhaus. Naopak najväčší rozdiel bol sedem rokov (D. Koloszári), päť rokov (E. Frieb) a tri roky (F. Schwarz). Priemerná doba medzi 1. a 2. štátnicou bola 4,6 rokov. Vzorku tvorí však len sedem študentov, čo čiastočne relativizuje výsledok.

V skúmanom období rokov 1918- 1939/40 nezískal ani jeden študent zo Slovenska na stavebnej fakulte NVŠT v Brne titul doktora. Nemáme žiadne údaje ani o tom, že by titul získal na inej vysokej škole.

Vráťme sa ešte k otázke návštevy jednotlivých ročníkov, pretože s danou otázkou súvisí tiež problém dĺžky štúdia študentov pochádzajúcich zo Slovenska v rokoch školských 1918/19 - 1939/40 na stavebnej fakulte NVŠT v Brne.

Graf č. 4 **Dĺžka štúdia študentov zo Slovenska na stavebnej fakulte NVŠT v Brne v školských rokoch 1918/19 - 1939/40**

V grafe sú započítané len roky strávené na stavebnej fakulte NVŠT v Brne v školských rokoch 1918/19 - 1939/40. Započítavame aj roky, ak sa študent zapísal a potom prerušil v danom školskom roku štúdium z dôvodu choroby, získavania finančných prostriedkov, absolvovania vojenskej služby, atď. V prípade študentov NVŠT v Brne sa veľmi často vyskytoval zápis o vyškrtnutí zo štúdia kvôli nezaplateniu školného. Pracovníci dekanátu síce niekedy preškrtili záznam po zaplatení školného, niekedy ale zápis obsahuje záznam o absolvovaní skúšky v danom školskom roku.

Krivka má klesajúci priebeh. Najviac študentov 41 (37,6 % zo všetkých študentov zo Slovenska) študovalo jeden rok, v tom sú zahrnutí aj študenti, ktorí tu študovali necelý

semester. Potom nasledujú študenti, ktorí študovali dva roky 25 študentov (22,9 %), ďalej tri roky 14 študentov (12,8 %).

Naopak najmenej študentov traja (t. j. 2,8 %, A. Bader, E. Frieb, F. Geröfi) študovalo osem rokov, štyria (t. j. 3,7 %, L. Farkas, F. Felsenburg, D. Koloszvári, G. Margótsy) sedem rokov a šiesti (5,5 %, I. Bródi, F. Ellenbogen, M. Frauwirth, K. Iritz, V. Tóth, F. Wiener) šesť rokov. Doba vysokoškolského štúdia mohla byť dlhšia, ak prestúpili na inú vysokú školu, alebo z nej prišli. Napr. F. Felsenburg študoval na NVŠT sedem rokov a na ČVŠT v Brne ešte dva roky, to znamená spolu deväť rokov.

Predposlednou otázkou je, koľko študentov zo Slovenska navštevovalo stavebnú fakultu NVŠT v Brne v jednotlivých školských rokoch v medzivojnovom období.

Graf č. 4 Návštevnosť štúdia študentov zo Slovenska na stavebnej fakulte NVŠT v Brne v jednotlivých školských rokoch 1918/19 - 1939/40

Krivka grafu ukazuje prudkú stúpajúcu tendenciu z dvoch študentov (1,8 % zo všetkých študentov zo Slovenska na stavebnej fakulte NVŠT v Brne, I. Kálmán, H. Stark) v školskom roku 1918/19 na 31 študentov (28,4 %) v školskom roku 1919/20, 36 študentov (asi 33 %) v školskom roku 1920/21 a najviac 43 študentov (39,5 %) v školskom roku 1921/22. Potom počty už len klesali s výnimkou školského roku 1924/25, kedy stúpol počet na 29 študentov (26,6 %) a v školskom roku 1939/40 sedem študentov (6,4 %, K. Kiszela, J. Kováts, M. Lönart, J. Mlynárik, P. Reimann, F. Štefík, K. Točík). Zvýšený počet študentov v školskom roku 1939/40 bol spôsobený prestupom študentov z ČVŠT v Brne po uzatvorení českých vysokých škôl 17. októbra 1939. Prestúpili sem štyria študenti K. Kiszela, J. Mlynárik, F. Štefík a K. Točík.

Pokles bol tiež následkom vzniku SVŠT v Bratislave. Najmenej študentov navštevovalo stavebnú fakultu NVŠT v Brne v školskom roku 1938/39 – ani jeden a v školských rokoch 1934/35, 1936/37 a 1937/38 len po jednom študentovi (K. Iritz, resp. L. Štefánek, resp. J. Földes).

Posledná otázka, ktorá pred nami stojí, je aký bol podiel študentov zo Slovenska na stavebnej fakulte NVŠT v Brne v školských rokoch 1918/19 - 1938/39.

Problém odpovede spočíva v tom, že niektoré štatistiky pracujú so študentmi hlásiacimi sa k slovenskej národnosti, zatiaľ čo my sme v úvode našej práce stanovili, že pod pojmom študenti zo Slovenska rozumieme študentov, ktorí sa narodili alebo bývali na území Slovenska, vrátane študentov slovenskej národnosti majúcimi bydlisko mimo Slovenska. To trochu relativizuje nasledujúce výsledky. Okrem toho nemáme k dispozícii všetky potrebné štatistické údaje.

Tabuľka č. 3 Návštevnosť študentov zo Slovenska na stavebnej fakulte NVŠT v Brne vo vybraných školských rokoch 1918/19 - 1938/39¹²

Školský rok	Počet študentov		Percentuálny podiel študentov zo Slovenska
	celkový	zo Slovenska	
1920/21	290	36	12,4
1921/22	274	43	15,7
1922/23	166	26	15,7
1923/24	149	24	16,1
1924/25	144	29	20,1
1925/26	159	21	13,2
1927/28	250	7	2,8
1929/30	335	9	2,7
1930/31	331	9	2,7
1932/33	234	4	1,7
1933/34	195	5	2,6
1935/36	138	2	1,4
1936/37	121	1	0,8
1938/39	85	0	0

¹² Počty študentov preberáme zo *Zprávy státního úřadu statistického republiky Československé, 1921 – 1924, 1926, 1928, 1930-1935, 1938.*

Percentuálne študenti zo Slovenska boli najviac zastúpení v školskom roku 1924/25 až 20,1 %, potom v školskom roku 1923/24 (16,1 %) a v školských rokoch 1921/23 (po 15,7 %). Naopak najnižšie počty študentov boli v školských rokoch 1938/39 (ani jeden študent), 1934/35 a 1936/37 (po jednom študentovi) a v školských rokoch 1918/19 a 1935/36 (po dvoch študentoch). Percentuálne najnižší počet bol samozrejme v školskom roku 1938/39, kedy tu neštudoval ani jeden študent zo Slovenska a v školskom roku 1936/37 (0,8 %).

Získané výsledky mapujú len študentov zo Slovenska v medzivojnovom období na stavebnej fakulte NVŠT v Brne. Spracovali sme len dve fakulty uvedených vysokých škôl, aby nedošlo ku generalizácii, bude nevyhnutné v ďalšom bádani porovnať výsledky s ostatnými fakultami na Českom vysokom učení technickom v Prahe a na NVŠT v Prahe. Len týmto spôsobom, založeným na komplexnom archívnom výskume, budeme môcť zodpovedať otázku o formovaní technickej inteligencie v 20. storočí na Slovensku.¹³

¹³ Ďakujeme raditeľke MZA v Brne PhDr. Kateřine Smutnej za ústretovosť pri bádani.

Obrázok č. 1 Nationale stavebnej fakulty NVŠT v Brne zo školského roku 1919/20 ok č. 2

Kat.-Nr. _____

Matrikel-Nr. _____
Tag der Immatrikulation _____

Ordentlicher Hörer.

Fachabteilung: *Bauingenieurwesen*

Vor- und Zuname: *Scheer Maximilian*

Wohnungsadresse in Brünn *Sauerbergasse*

Geboren am *9. Jänner 1892* zu *Povážska Bystrica*
in *Slovakie* zuständig nach *Lilina*

Name, Stand und Wohnort des Vaters oder Vormundes
Jakob, Praxator, Lilina,

Religion *Uh.* Muttersprache *slav.*

Zuletzt besuchte Lehranstalt *Realschule* in *Lilina*

Grundlage, auf welcher die Immatrikulation erfolgte _____

Steht im Genusse eines _____

Stipendiums jährl. _____ K Erl. v. _____ 19 _____ Z.

die Aufnahme taxte pr. 10 K am _____ 19 _____
- Versicherungsprämie - K h _____ 19 _____

Entrichtet das Kollegialgeld für das _____ Winter-Semester _____ Sommer-Semester _____
am / 19 mit K am / 19 mit K
Laboratoriumstaxe am / 19 mit K am / 19 mit K
Von den Unterrichtsgeldern befreit befreit

Staatsprüfung abgelegt: _____
I. am _____ II. am _____
Kalkul Kalkul

Doktorat _____

Reprobiert am _____

Nr.	Lehrfächer	Be- stätigung des Besuches	Studienerfolg bei der						Erhielt ein Zeugnis	Anmerkung
			ordentlichen		nachträglichen		wiederholten			
			Datum	Note	Datum	Note	Datum	Note		
			P r ü f u n g							
1	Mathematik erster Kurs a)	best.	26 22	ausgezeichnet	16 21	gut	1920	9/21		
2	Mathematik I. Kurs, b)	best.		3/20	sehr gut			21/22		
3	Mathematik zweiter Kurs, I. Teil	best.								
6	Mathematische Naturwissenschaften	X								
7	Übungen in mathematischen Näherungsverfahren.	X								
9	Nomographie	X								
17	Elementare Geometrie I. Teil	best.								
18	Constructives Zeichnen	best.	9/17					9/10	ag	
19	Elementare Geometrie II. Teil	best.	10					9/20	ag	
20	Constructives Zeichnen	best.	17/17	sehr gut				9/20		
21	Technisches Zeichnen erster Kurs	best.	17/17	sehr gut				15/20	sehr gut	
43	Mathematik erster Kurs	best.	17/17	gut				22	sehr gut	
50	Elementare und Fortgeschrittene I. Teil	best.								
209	Niederrechnen an technischen Maschinen	X								
267	Statistik des böhmer. Verkehrs- und Verwaltungsrechts	best.	7/3					7/10	genügt	
	<i>von J. Dänneberg</i>	X						7/10	genügt	

Akademisches Verhalten *sehr gut* gemäß am 20. 4. 1920. Dipl. Ing. *Dafinger M. M.*
Rektor

L. 1. 1919. - 118.

Obrázok č. 2 - Verzeichnis der Absolventen min I. Staatsprüfung an der Deutschen Technischen Hochschule in Brünn

1896 28/10.	133. Kvas Otto	Brünn, Masfann	sp. hofm. Hof.	1896	31/11.
1898 1/10.	134. Kuka Gustav	Klousowitz, "	Masfph. Hof.	1898	13/11.
1899 20/11.	135. Kulka Otto	Olmitz, "	Ing. Hof.	1899	9/11.
1900 16/7.	136. Kurewaldor Emil	Jägerndorf, "B. Hof. of hofm. Hof.	"	1899	18/11.
1900 31/10.	137. Kurzwal Günther	Pörsling, Masfann	"	1899	17/11.
1902 28/10.	138. Kubista Karl	Olmitz, "	"	1900	14/11.
1903 17/7.	139. Kubin Sokar	Brünn, "	"	1900	30/10.
1903 26/10.	140. Kubovek Alfred	Brünn, "	Masfph. Hof.	1901	23/10.
1904 19/7.	141. Kupetz Max	Brünn, "	"	1901	30/10.
1904 16/7.	142. Kuhlberger Heinrich	Lundenburg, "	"	1903	26/10.
1905 25/10.	143. Kunisch Emanuel	Brünn, "	Lehring. Hof.	1903	13/11.
1905 25/10.	144. Kudielka Viktor	St. Peterwald, "	"	1904	28/10.
1905 30/10.	145. Kubin Rudolf	Leusim, "	"	1904	26/10.
1907 20/10.	146. Kupetz Friedrich	Brünn, Masfann	"	1905	25/10.
1908 2/11.	147. Kubin Alfred	Brünn, "	"	1906	8/11.
1908 7/10.	148. Kurtenacker Albin	U. Honenau, H. Hof.	sp. hofm. Hof.	1906	12/11.
1909 11/10.	149. Kusik Thaddäus	Leznowitz, Lezn. Hof.	Masfph. Hof.	1907	26/10.
1909 27/10.	150. Kurz Ludwig	Prostnitz, Masfann	Lehring. Hof.	1908	22/10.
1911 3/7.	151. Kubasek Karl	Bilowitz, "	Masfph. Hof.	1909	15/11.
1911 8/10.	152. Kuwera Franz	Brünn, "	"	1909	27/10.
1911 24/10.	153. Kulka Wilhelm	Duchowitz, "	"	1909	5/11.
1912 3/7.	154. Kudernatsch Fritz		Ing. Hof.	1910	12/10.
1913 13.	155. Kudernatsch Joh.	Hof. Weinberge, Leuzim	"	1910	15/10.
1914 10/10.	156. Kuhlberger Richard	Brünn, Masfann	Könl. Hof.	1910	14/10.
1914 29/10.	157. Kühnel Franz	Braunseifen, "	Masfph. Hof.	1910	29/11.
1914 6/11.	158. Kubin Josef	Stann, "	"	1912	19/11.
1880 28/10.	159. Küttler Ottokar	M. Kromau, "	"	1912	3/10.
1881 11/11.	160. Kirschner Karl	Olmitz, "	sp. hofm. Hof.	1914	2/11.
1881 18/7.	161. Kubina Johann	M. Leuzim, "	"	1916	23/10.
1884 17/7.	162. Kadanka Hermann	Schärding, Ob. Hof.	Masfph. Hof.	1916	12/10.
1892 29/10.	163. Karpinski Eugen	Brünn, Masfann	sp. hofm. Hof.	1917	11/10.
1895 29/10.	164. Kuratoff Johann	Warschau, Polen	"	1917	31/10.
1895 29/10.	165. Kabilja Daniel	Sarajewo, Jugoslawien	Chemie	15/11. 1922	

Protest stredoškolských profesorov v roku 1946 v Košiciach **PhDr. Vladimír Michalička, CSc.**

Abstrakt

Stať podrobnejšie informuje o priebehu protestu profesorov stredných škôl v Košiciach, ktorý vypukol na jeseň v roku 1946. Jeho cieľom bolo zviditeľniť neudržateľný sociálny status stredoškolských profesorov a požadovať zlepšenie platových pomerov stredoškolských učiteľov. Protest skončil bez úspechu.

Kľúčové slová: Košice, protest, stredoškolskí profesori, platové podmienky.

Štúdia je príspevkom k histórii školstva na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. Sú to roky, keď sa v napätých hospodárskych, spoločenských, politických i kultúrnych pomeroch utvárala koncepcia nového poňatia školstva, výchovy a vzdelávania, ich podstatná reforma. Jej presadzovanie v danom spoločenskom kontexte prinášalo aj rad neželaných sociálnych problémov. Stať zachytáva drobnú, málo známu, ale predsa len výpovednú epizódu zo života stredoškolských profesorov v Košiciach.

Ako je zrejmé z dejín povojnového obdobia, protest sa odohral krátko po parlamentných voľbách, v ktorých na Slovensku zvíťazili nekomunistické sily, v čase, keď sa neúnosne prehĺbili hospodárske a zásobovacie problémy štátu, čo prinášalo aj vyostrenie politickej klímy v československej spoločnosti.¹

Už prvý obežník Povereníctva školstva a osvetu zo 7. marca 1945 podpísaný povereníkom Dr. Ondrejom Pavlíkom na margo statusu učiteľstva uvádzal: „V týchto historických chvíľach otvárajú sa skvelé perspektívy vzdelaniu, škole i učiteľstvu... Bezodkladne sa zlepši hospodárske postavenie učiteľa ako jedna z hlavných príčin podlomenia tohto stavu. Učiteľov plat musí v budúcnosti zodpovedať významu, námahe a kvalifikácii práce, musí bez vedľajších zamestnaní stačiť na životné a kultúrne potreby inteligenta.“² Ukázalo sa, že vyhlásenie vtedajšieho najvyššieho predstaviteľ školského rezortu bolo skôr propagadistickým heslom, nebralo do úvahy reálne finančné možnosti štátu a v konečnom dôsledku bolo zavádzajúce. Nový školský rezort ani po roku od vydania tejto proklamácie nedokázal v mzdovej a sociálnej oblasti zlepšiť status učiteľov ľudových škôl a profesorov stredných škôl. Ťažkosti vojnou rozvráteného hospodárstva, zlé zásobovanie trhu a iné problémy ich postavenie naopak ešte zhoršovali a boli dôvodom, že na jeseň roku 1946 prepukol v Košiciach protest profesorov gymnázií a stredných odborných škôl. Vo fonde Povereníctva školstva a osvetu sa o ňom zachoval útlý spisový materiál, ktorý približuje niektoré aspekty tejto udalosti.

Dňa 1. októbra 1946 začal protest profesorov gymnázií a stredných odborných škôl v Košiciach, trval od 8. hodiny rannej do 10. hod. nasledujúceho dňa. Protest sa rozšíril aj na niekoľko stredných škôl v Prešove, ale tam sa už v prvý deň protestu o 9. hod. začalo riadne

¹ Kaplan, K.: Československo v letech 1945 – 1948. 1. část. Praha: SPN, 1991, s. 101. ISBN 80-04-25699-6.

² Výzva ku slovenským učiteľom a profesorom. IN: Pavlík, O.: Z bojov o jednotnú školu. Bratislava: SPN, 1974, s. 18.

vyučovať. Súbežne s protestom košických profesorov uskutočnili študenti časti košických stredných škôl pochod mestom vyjadrujúci podporu protestujúcim profesorom. Zaznievali tu heslá na podporu protestujúcich profesorov.

V ten istý deň sa zišli členovia odborovej organizácie okresného Zväzu školských a kultúrnych pracovníkov, sekcie učiteľov predškolských zariadení a národných škôl. Na svojom stretnutí vyjadrili solidaritu s protestujúcimi profesormi košických škôl a vydali aj rezolúciu, ktorú adresovali „ústrediu“ školskej odborovej organizácii a okresným organizáciám na Slovensku i v Čechách.

Vystúpenie košických profesorov gymnázií a odborných škôl, sekcia materských, ľudových a meštianskych škôl podporilo aj v ten deň zvolané zasadnutie Okresnej organizácie Zväzu školských a kultúrnych pracovníkov v Košiciach. Z rokovania schôdze vznikla zápisnica, v ktorej sa uvádza napr., že dňa 21. 10. 1945 na rokovaní odborárov v Martine sa vstup profesorov do štrajku odložil s uistením o bezodkladnom prístupí k riešeniu sociálnych ťažkostí profesorov, ďalej, že vo februári 1946 sa na plenárnom zasadnutí Zväzu školských a kultúrnych pracovníkov uznal štrajk ako nutná cesta k náprave, s čím súhlasil aj predseda Karol Stráňai.³ V máji 1946 v rozhlasovom vystúpení Anton Dubec⁴ opätovne uvádzal stávkou ako prostriedok k náprave situácie. Rokovanie vyslovilo solidarnosť s protestom kolegov zo stredných škôl a vydalo ohlas s viacerými mzdovými požiadavkami. Ohlas končil upozornením, že ak nebudú priaznivo riešené do 1. novembra 1946, učiteľstvo začne štrajkovať.⁵

Príspevok uverejnený v denníku Demokrat z nasledujúceho dňa pod názvom O profesorských platoch s ceruzkou v ruke zjavne podporoval protest košických profesorov. Na podporu svojho stanoviska pripojil aj niekoľko konkrétnych argumentov podporujúcich úsilie o zvýšenie profesorských plátov. Podľa denníka dočasný profesor s 2-ročnou službou dostával 2 610 Kčs, definitívny profesor s 15-ročnou službou 3 690 Kčs mesačne, pričom nádenník na stavbe bral 100 Kčs na deň.⁶

Povereníctvo školstva a osvetu v Bratislave bezprostredne po vypuknutí protestu vyslalo do Košíc ústredného školského inšpektora Dr. Petra Vajcika.⁷ Ten hneď po príchode do mesta zorganizoval dňa 3. 10. 1946 informatívne rokovanie za účasti riaditeľov I. a II. štátneho gymnázia v Košiciach, Štátnej učiteľskej akadémie v Košiciach, Štátnej priemyselnej školy v Košiciach, Obchodnej akadémie v Košiciach a Štátnej odbornej školy pre ženské povolania v Košiciach. V úvode žiadal zástupca povereníctva Dr. Peter Vajcik vysvetlenie, ako vznikol podnet na uskutočnenie štrajku. Zúčastnení hneď na začiatku odmietli označenie svojho protestného vystúpenia ako „štrajk.“ Svoju akciu považovali za prerušenie práce, nakoľko v tom čase síce nevyučovali, ale zdržovali sa v školskej budove, vykonávali rôzne

³ Dr. Karol Stráňai (1905 – 1999), telovýchovný pracovník a pedagóg. V rokoch 1945 – 1949 predseda Slovenského výboru Zväzu zamestnancov školstva. Zastával stanoviská komunistov.

⁴ Anton Dubec (1906 – 1975), matematik, vysokoškolský učiteľ.

⁵ Demokrat, 2, 1946, č. 223, z 2. 10. 1946, s. 3.

⁶ Demokrat, 2, 1946, č. 223, z 2. 10. 1946, s. 1.

⁷ Prof. PhDr. Peter Vajcik, CSc. (1902 – 1985), stredoškolský a vysokoškolský učiteľ, v rokoch 1945 – 1947 prednosta odboru Povereníctva školstva a osvetu vo funkcii ústredného školského inšpektora.

administratívne práce a s tým súvisiace činnosti. Riaditeľ II. štátneho gymnázia v Košiciach Samuel Pačenovský uviedol, že k prerušeniu vyučovania nedošlo na základe anonymného listu, ktorý koloval po košických školách. Zdôraznil, že ním chceli vyjadriť protest proti neznesiteľnému sociálnemu postaveniu a zdôrazniť svoje oprávnené požiadavky.⁸ Riaditeľ Pačenovský sa zároveň ohradil proti obvineniu, že študenti nemali právo protestovať, čo zdôvodnil tým, že „ak môžu voliť, môžu verejne vyjadriť svoju mienku.“⁹ V závere stretnutia Dr. Vajcík prisľúbil, že slovenskí činitelia posúdia všetky možnosti tak, aby sa v najbližšom čase zlepšili hmotné podmienky učiteľov.

O spomenutom vystúpení košických profesorov stredných škôl písali v nasledujúcich dňoch aj vydania dvoch regionálnych denníkov. Na strane košických profesorov jednoznačne stál denník Demokratickej strany - Demokrat. Ten 2. októbra 1946 vo svojej správe odcitoval obsiahlejšiu pasáž z vyššie spomenutého prvého obežníka Povereníctva školstva a osvetu o postavení učiteľstva. V tejto súvislosti konštatuje, že „...z očakávaných nádejí sa ani jedna nespĺnila a situácia je tá istá ako za nežičlivého fašistického režimu.“¹⁰ Naopak, denník východoslovenských komunistov - Východoslovenská Pravda vyčíta denníku Demokrat „falošnú starostlivosť o profesorov.“¹¹ Východoslovenská Pravda demagogicky vytýka demokratom, že útočia na rezort vedený komunistami a útok odráža tvrdením, že vina je na strane Povereníctva financií.¹² Zlovestne dodáva: „Povereníctvo školstva a osvetu... postará sa taktiež o to, aby iniciátori škodlivej akcie košických profesorov neušli zaslúženému trestu.“¹³ Ten istý denník nasledujúceho dňa v oficiálnej správe opakuje, že ide o „zneužitie situácie“ a dodáva, že Povereníctvo školstva a osvetu podalo viac návrhov na zlepšenie situácie.¹⁴ Nekonkretizuje však kedy a aké to boli návrhy.

Protest (resp. prerušenie vyučovania) na košických stredných školách skončil dňa 3. októbra 1946 bez splnenia požiadaviek štrajkujúcich profesorov. Učitelia si museli na zlepšenie svojho sociálneho postavenia v povojnovej spoločnosti počkať ešte veľmi dlho...

Dovetok

V novembri a decembri roku 2012 prebehol na Slovensku najrozsiahlejší protestný štrajk učiteľov organizovaný Odborovým zväzom školských pracovníkov. Zapojilo sa do neho viac ako 70 % škôl na Slovensku, od materských škôl, cez základné a stredné školy a trval celý týždeň. Išlo o najrozsiahlejšiu protestnú akciu učiteľov od vzniku samostatnej Slovenskej republiky. Po jeho oficiálnom ukončení (častejšie sa hovorilo o prerušení) pokračovali niektoré školy v Bratislave a mimo nej aj v tzv. štafetovom štrajku, keď každý deň prerušila vyučovanie jedna škola. Aj v tomto prípade išlo o požiadavku riešenia sociálnej a platovej situácie učiteľov (základných i stredných škôl), ale zároveň však aj o požiadavku zvýšiť rozsah financovania celého školského rezortu, napraviť chyby spôsobené niektorými reformnými krokmi (napr. zabezpečiť dostatok nových učebníc, učebných pomôcok a pod.).

⁸ Povereníctvo školstva a osvetu (Fond L. Novomeský), sign. I. A., inv. č. 4, kartón 1.

⁹ Tamže.

¹⁰ Demokrat, 2, 1946, č. 223, z 2. 10. 1946, s. 3.

¹¹ Východoslovenská Pravda, 2, 1946, z 2. 10. 1946, s. 2.

¹² Viedol ho povereník Matej Josko (1907 – 1969) za Demokratickú stranu.

¹³ Východoslovenská Pravda, 2, 1946, z 2. 10. 1946, s. 2.

¹⁴ Východoslovenská Pravda, 2, 1946, z 3. 10. 1946, s. 1.

Protestný štrajk učiteľov sa však skončil len čiastočným úspechom. Vláda prisľúbila najprv zvýšenie učiteľských plátov o 5% (navýšenie bolo zapracované do tarifného platu), neskôr ho niektorými nejasnými finančnými presunmi zvýšila až na 11,2%, ale takéto percento sa neodrazilo v reálnom zvýšení učiteľských plátov.

Aj v tomto prípade štrajkujúci učelia argumentovali zlou sociálnou a platovou situáciou. Vláda oponovala tvrdením, že nemá na zvýšenie učiteľských plátov dostatok financií (zo strany EÚ bolo treba v roku 2013 znížiť rozpočtový schodok), neskôr vláda spojovala zvýšenie plátov znížením počtu učiteľov (následkom zlého demografického vývoja klesali počty žiakov), odvolávala sa na potrebu uskutočnenia ďalších reforiem (minister školstva zriadil na tento účel aj poradný orgán). So štrajkujúcimi učiteľmi solidarizovali aj študenti štrajkujúcich škôl, čo predseda vlády označil ako zneužívanie študentov.

Uvádzame plné znenie rezolúcie¹⁵

Rezolúcia zo schôdze Sväzu školských a kultúrnych pracovníkov, sekcie profesorov stredných a odborných škôl v Košiciach.

Profesori stredných a odborných škôl v Košiciach pri nastúpení protestnej stávkou rozhodli sa na tejto rezolúcii:

1. Ohradzujeme sa proti akémukoľvek upodozrievaniu z protištátnej činnosti a reaakcionárstva. Medzi košickými profesormi sú mnohí, ktorí pracovali dlhé roky v ilegality proti fašizmu, ako aj účastníci slovenského národného povstania.
2. Sme za celistvosť a nedeliteľnosť obnovenej ČSR a jej dvojročný budovateľský program po stránke politickej, hospodárskej a kultúrnej. Prejavujeme najväčšie sympátiie vláde K. Gottwalda, Sboru povereníkov a Slovenskej národnej rade. Boli sme a budeme priekopníkmi bratského spolunažívania slovanských národov a v týchto intenciách aj mládež vychovávame.
3. Naše sociálne pomery sú tak neznesiteľné, že nemôžeme byť skutočne reprezentantmi jednej z najdôležitejších zložiek verejného života, akou výchova mládeže nesporne je. Preto sme za okamžitú nápravu profesorských plátov tak, aby profesor zo svojho platu primerane k svojmu postaveniu mohol žiť. Chceme byť honorovaní za svoju prácu tak, ako každý kvalifikovaný pracovník. Sme za okamžité päťnásobné zvýšenie profesorských plátov podľa zák. 103/1926, keďže cenový index je najmenej päťnásobný. Túto úpravu považujeme za provizórnu daň do vydania definitívneho upravenia našich plátov novým platovým zákonom.
4. Už viackrát sme sa dovoľávali nápravy najjemnejšími prípustnými prostriedkami cestou našej odborovej organizácie. Posledne naše požiadavky predostrel Ústrednému výboru Sväzu školských a kultúrnych pracovníkov v Bratislave predseda odbočky Sväzu v Košiciach s podmienkou, ak nebudú riešené do 1. augusta 1946, 1. septembra začíname stávkou. Ústredný výbor si náš program osvojil a sľúbil, ak by nedošlo k riešeniu, sám dá povel ku stávke. Mesiac sme trpezlivo čakali. Nie je teda táto protestná stávka ozvenou nejakého anonyma.

¹⁵ Demokrat, 2, 1946, č. 224, z 3. 10. 1946, s. 2.

5. Vidíme, že vedenie našej odborovej organizácie nevedelo presadiť naše oprávnené požiadavky, preto vyslovujeme mu úplnú nedôveru. Sme zásadne za odborovú organizáciu, ktorá bude mať toľko sily, aby spravodlivé naše požiadavky dostatočne zastávala. Sme za zvolanie celoslovenského sjazdu, kde sa vyvolí nový ústredný výbor demokratickými voľbami.
6. V ostatných svojich požiadavkách pridržujeme sa rezolúcii vynesenej v Turč. Sv. Martine v októbri 1946.
7. Dúfame, že tejto protestnej stávky si povšimnú zodpovední činitelia, najmä SNR a SP a zjednú nápravu, aby nemuselo dôjsť k dôslednej všeobecnej stávke, ku ktorej budeme donútení, ak nebudú splnené naše požiadavky do konca októbra 1946.
8. Formulované požiadavky sú požiadavkami všetkých členov profesorských sborov stredných odborných škôl v Košiciach a na týchto požiadavkách dôsledne zotrývame. Odmietame akékoľvek upodozrievanie jednotlivcov i celku a v prípade, že by sa proti niektorému jednotlivcovi z nás trestne zakročilo, solidárne zahájime stávku.

V Košiciach, dňa 1. októbra 1946

Sväz školských a kultúrnych pracovníkov,
sekcia profesorov.

PhDr. Vladimír Michalička, CSc. (1950) vyštudoval odbor výchovu a vzdelávanie dospelých na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Od roku 1984 pracuje v Múzeu školstva a pedagogiky a sústavne sa zaoberá slovenskými dejinami pedagogiky 19. a 20. storočia. Publikoval viacero monografií a štúdií.

Kontakt: michalicka@uips.sk

SPRÁVY

Za PhDr. Jánom Struhárom (1929 – 2013)

PhDr. Ján Struhár (20. 6. 1929) pochádza z Hradišťa, okr. Topoľčany. V rodnej obci navštevoval ľudovú školu, z nej prešiel na meštiansku školu v Oslanoch a vzdelanie si rozšíril návštevou Vyššej hospodárskej školy v Nových Zámkoch. Ako nadaný žiak dostal odporúčanie na štúdium jazykov na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, ale v tom čase dostal povolávací rozkaz a musel nastúpiť vojenskú prezenčnú službu. Po jej skončení nastúpil miesto vychovávateľa Odborného učilišťa v Partizánskom, hoci mohol pokračovať v štúdiu na niektorej z vyšších vojenských škôl.

V roku 1954 prešiel do rezortu školstva a začal študovať na Pedagogickej škole v Trnave. Zároveň sa stal učiteľom na Osemročnej strednej škole v Rumanovej, okr., v roku 1955 riaditeľom Národnej školy v Šalgočke a od roku 1958 vykonával funkciu riaditeľa Osemročnej strednej školy v Dvorníkoch, okr. Galanta. K tomuto postu tradične patrila celá paleta kultúrnych aktivít v osvetovej činnosti, knihovníctve, odborárskej činnosti i vo verejných funkciách. Zároveň od roku 1958 začal diaľkovo študovať na Filozofickej fakulte UK v Bratislave kombináciu slovenský jazyk – pedagogika. Pre študijné zaťaženie sa vrátil na miesto vychovávateľa v Partizánskom, ale aj tu zakrátko prevzal post vedúceho Podnikovej technickej školy. Štúdium na FFUK úspešne ukončil v roku 1965.

Nadobudnuté učiteľské skúsenosti začal od roku 1965 Ján Struhár plne zúročovať ako asistent Katedry pedagogiky na Pedagogickej fakulte v Nitre, neskôr ako odborný asistent. V pedagogickej a vedecko-výskumnej činnosti sa zameriaval na problematiku prípravného ročníka základnej deväťročnej školy, ale predovšetkým na dejiny pedagogiky. Z tejto problematiky spracoval aj rigoróznu prácu Karol Salva v dejinách slovenského školstva a pedagogiky (1971). Pre získanie hodnosti kandidáta pedagogických vied predložil prácu *Vývoj slovenskej ľudovej školy v rokoch 1868 – 1918* (1983). Mnohé zo získaných poznatkov zúročil v štúdiách, statiach a článkoch v odbornej a regionálnej tlači.

Zomrel dňa 28. februára 2013 v Nitre vo veku 83 rokov. V osobe PhDr. Jána Struhára odišiel spomedzi členov pedagogickej sociéty fundovaný historik pedagogiky, zanieteny zberateľ školských a pedagogických pamiatok, ale predovšetkým vzácny človek, na ktorého budeme dlho spomínať.

Vladimír Michalička

Juraj Ribay (1754-1812): 200. výročí úmrtí veľkého slovenského učence pripomněla vědecká konference v Novém Sadu

Koncem loňského roku uplynulo 200 let od úmrtí významného slovenského jazykovedce, slavisty, bibliografa, pedagoga a evangelického kněze Juraje Ribaye (27. 3. 1754 – 31. 12. 1812). Výročí tohoto významného, ale dlouho opomíjeného a širší veřejnosti téměř neznámého slovenského učence se rozhodl připomenout *Ústav pro kulturu vojvodinských Slováků* v Novém Sadě (Srbsko), který ve spolupráci s univerzitami v Novém

Sadě a Bělehradě zorganizoval vědeckou konferenci o Ribayově životě a díle. Mezinárodní akce, již se zúčastnili zástupci vysokých škol, knihoven a muzeí ze Slovenska, Česka a Srbska, se konala 22. února v Novém Sadě, následující den byla odhalena pamětní deska na obecním úřadě v obci Savino Selo, kde Ribay od roku 1798 působil jako evangelický kazatel (tehdy se obec s převážně německým obyvatelstvem vzdálená cca 50 km od Nového Sadu jmenovala Torža).

Jako první věnoval Juraji Ribayovi pozornost před více než sto lety Ferdinand Menčík, který edičně zpřístupnil jeho korespondenci s brněnským historikem a archivářem Janem Petrem Cerronim¹ a je rovněž autorem první a dosud jediné monografie o něm.² Paralelně s Menčíkem chystal Adolf Patera edici Ribayovy korespondence s největší osobností české vědy konce 18. století Josefem Dobrovským.³ V 60. letech 20. století vyšlo o Ribayovi několik studií z pera slovenských jazykovědců,⁴ soustavněji se o jeho odkaz pečuje od 90. let: první konference připomínající 240. let od jeho narození se konala v jeho rodných Bánovcích nad Bebravou,⁵ 250. let od narození této velké osobnosti slovenského osvícenství připomněla konference v Bratislavě,⁶ posledním ribayovským podnikem je letošní konference v Novém Sadu.

V centru ribayovského bádání přirozeně stojí Ribayovo dílo jazykovědné a bibliografické, protože zde je jeho přínos největší. S tím úzce souvisí rozbory jeho korespondence s dalšími předními osobnostmi vědeckého života (Dobrovský, Durych, Cerroni), protože Ribay výsledky svého vědeckého snažení nepublikoval veřejně, ale sděloval je většinou právě v korespondenci. Naopak na okraji zájmu ribayovského výzkumu vždy stálo jeho dílo osvětové či lidovými výchovné. Lépe řečeno, studie věnované této části Ribayova díla byly dosti vágní a omezovaly se především na výčet děl tohoto žánru, které byly Ribayovi připisovány a nevěnovaly vůbec pozornost jejich předlohám.⁷ Dvě nejvýznamnější osvětová

¹MENČÍK, Ferdinand (ed.). Pisma k Georgiju Ribaju i Petru Čerroniotrazličnyh lic. Sbornik Otdelenjarusskago jazyka i slovesnosti Rossijskoj akademii nauk, Tom. XCVI, Petrograd 1919.

²MENČÍK, Ferdinand. Jiří Ribay: kapitola z dějin literárních. Vídeň: nákladem vlastním, 1892.

³PATERA, Adolf: Josefa Dobrovského korespondence IV. Vzájemné listy Josefa Dobrovského a Jiřího Ribaye z let 1783-1810, Praha: Česká Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913.

⁴ Např. VYVÍJALOVÁ, Mária. K slovensko-maďarským kultúrnym vzťahom koncom 18. a začiatkom 19. storočia (Juraj Ribay a Ferencz Széchényi). In: Historické štúdie, 1969, roč. 14, s. 47 – 76; VYVÍJALOVÁ, Mária. Bernolákov autentický slovníček spred roku 1790: Štvorjazyčná nomenklatura v Panklovom spise Compendiumoeconomiae ruralis z r. 1790 a 1797 a jej autorstvo. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1969; LACIOK, Miroslav. Slovenský slavista Juraj Ribay. In: Jazykovedný časopis 1963, roč. 14, č. 2, s. 120–134; LACIOK, Miroslav. Ribay a počiatky slovenskej paleoslovenistiky. In: Slavistické štúdie jazykovedné. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1969, s. 195 – 198; BLANÁR, Vincent. Ribayovi idioticon Slovacicum. In: Jazykovedné štúdie. IX. Dejiny a dialektológia. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966, s. 91 – 114.

⁵ ŽUFFA, Cyril (ed.). Juraj Ribay - život a dielo (1754-1812). Zborník z vedeckého seminára konaného pri 240. výročí narodenia dňa 23. apríla 1994 v Bánovciach nad Bebravou. Martin 1994.

⁶ DUDOK, Miroslav - KOVAČKA, Miloš (eds.): Juraj Ribay 1754-1812. Život, dielo, doba. Zborník prác z medzinárodnej konferencie, ktorá bola 9. júna 2004 v Bratislave. Martin: Slovenská národná knižnica, Národný bibliografický ústav v Martine, 2008.

Dostupné elektronicky na adrese http://www.snk.sk/?BZ_2004_Ribay

⁷ HODOLIČOVÁ, Jarmila. Juraj Ribay a výchovná literatúra predeti a mládež. In: DUDOK, Miroslav - KOVAČKA, Miloš (eds.). Juraj Ribay 1754-1812. Život, dielo, doba. Martin: Slovenská národná knižnica, Národný bibliografický ústav v Martine, 2008, s. 93-96; ŽUFFA, Cyril. Ludovými výchovnými zreteľmi v činnosti a diele Juraja Ribaya. In: ŽUFFA, Cyril (ed.). Juraj Ribay - život a dielo (1754-1812). Zborník z vedeckého seminára konaného pri 240. výročí narodenia dňa 23. apríla 1994 v Bánovciach nad Bebravou. Martin 1994, s. 40-42.

díla spojovaná s Ribayovým jménem jsou „*Katechismus o zdraví pro obecný lid a školskou mládež*“⁸ a „*Pravidla moresnosti, aneb zdvořilosti, jako i opatrnosti a zachování zdraví*“,⁹ obě vydaná roku 1795 v Pešti u Matěje Trattnera. Důkladnější pozornost byla těmto dílům věnována až na letošní konferenci – nové poznatky jsou shrnuty níže, podrobněji rozpracovaný text bude dostupný v konferenčním sborníku, který vyjde do konce roku 2013.

Autorem „*Katechismu o zdraví*“ je německý lékař Ch. B. Faust, který se z pověření kněžny Juliany von Schaumburg-Lippe věnoval problematice hygieny a prevenci zdraví a z jejího popudu rovněž roku 1792 sestavil první verzi svého osvětového spisu, který katechetickou formou lidu sděluje zásady správného stravování, oblékání, bydlení a chování v případě setkání s nakažlivými chorobami. Tento spisek dosáhl záhy značné obliby a vycházel v mnoha vydáních a desetitisícových nákladech. Je prokázáno, že této knihy se skutečně užívalo při školní výuce, ostatně pozdější vydání obsahují podrobný metodický návod, jak mají učitelé s knihou zacházet. Jednotlivá vydání „*Katechismu o zdraví*“ se lišila jak rozsahem, tak celkovým pojetím. Největší rozdíl byl mezi tzv. „*Návrhem katechismu o zdraví*“, který Faust vydal ještě anonymně, a vlastním „*Katechismem o zdraví*“ vydaným poprvé roku 1794 (druhé vydání ještě téhož roku). Česky vyšly překlady obou publikací, první od F. J. Tomsy v Praze (1794), druhý od K. Suchého v Brně (1795). Pozoruhodné je, že Ribayova verze vydaná roku 1795 v Pešti se liší od obou českých vydání, což je možné přičíst skutečnosti, že Ribay překládal nikoliv z němčiny, ale z maďarštiny. Tento na první pohled zarážející fakt (německá vydání byla skutečně mimořádně rozšířená a dobře dostupná) je možné vysvětlit tím, že autorem maďarského překladu byl József Kis, osobní lékař hraběte F. Széchenyiho. Hraběti Ribay obstarával staré tisky a byl s ním v dosti úzkém kontaktu, je proto pravděpodobné, že přišel do styku i s jeho osobním lékařem Kisem. Oproti německému originálu obsahuje Ribayův překlad řadu příkladů a odkazů na uherské reálie, není však možné zjistit, zda tyto doplňky pocházejí přímo od Ribaye, nebo je tam vložil už doktor Kis (maďarský překlad je velmi obtížně dostupný a bohužel se ho nepodařilo opatřit).

Zatímco „*Katechismus o zdraví*“ nebyl nikdy považován přímo za Ribayovo dílo – ostatně na titulním listu je uvedeno, že se jedná o překlad „*z uherského jazyku na slovenský*“ – a zamlžená zůstávala pouze otázka originálu tohoto spisku, v případě „*Pravidel moresnosti, aneb zdvořilosti, jako i opatrnosti a zachování zdraví*“ se dosud soudilo, že se jedná o původní dílo Ribayovo. Drobná šedesátistránková publikace opět obsahuje poučení o hygieně, především se ale obrací na žáky s poučkami o správném a uctivém chování (jednotlivé kapitoly se zabývají zdvořilým chováním při návštěvě kostela, školy, na návštěvách apod.). Textově se takřka doslova (pouze místo některých českých slov jsou užity výrazy slovenské) shoduje s publikací pražského učitele Vavřince Emanuela Amorta, který spisek s velmi podobným názvem „*Pravidla zdvořilosti, opatrnosti a zachování zdraví*“ vydal v Praze roku 1794, tedy o rok dříve než Ribay. Je možné zcela jednoznačně konstatovat, že Amortův spis je předobrazem Ribayovy Moresnosti, resp. Ribayova Moresnost je jen lehce upraveným přetiskem Amorta (kromě výše zmiňované slovakizace některých výrazů doplnil Ribay

⁸Katechismus o Zdrawj pro obecný lid a Sskolskau Mládež. Z Uherského gazyku na slowenský přeložený. W Pessti, wytlačený v Matěje Trattnera, 1795.

⁹Prawidla Moresnosti, aneb Zdwořilosti, gako y Opatrnosti a ZachowánjZdrawj, Mládeži a tēm, kteřj toho gesstěpotřebuj, obětowaná W Pessti : wytlačená v Matěje Trattnera, 1795.

několik veršů v mravoučných básničkách, jeho nejvýraznější zásah spočívá v úpravě struktury díla – zatímco Amort zařazuje pravidla o zdraví hned za pravidla chování, Ribay pravidlům o zdraví předřadil část „Nejpřednější pravidla opatrnosti“, tento jeho zásah se ale neprojevil doplněním či úpravou textu). Není však možné hovořit o Ribayově plagiátorství, protože on sám se v soupisu publikací svojí knihovny označuje za editora, nikoliv autora „*Pravidel moresnosti*“.¹⁰ Omyl v literatuře vzniknul nekritickým převzetím údajů z Ribayovy latinsky psané autobiografie, jejíž překlad vydal již roku 1887 ve Slovenských pohledech Felix Kutlík¹¹ a kde Ribay uvádí v oddíle „Moje práce“ bez rozlišení všechny publikace, na nichž se jakýmkoliv způsobem podílel (ať už jako autor, překladatel či editor).

Zdá se, že otázka předlohy Ribayových „*Pravidel moresnosti*“ je po letošní konferenci definitivně rozřešena. Předmětem dalšího výzkumu by se nyní měla stát právě tato předloha, v níž se zajímavým způsobem odráží Amortova autentická zkušenost z dlouholeté práce s mládeží. Nakonec více pozornosti by zasloužil i samotný Vavřinec Emanuel Amort, který byl ve své době významným propagátorem hospodářského vyučování - o tomto zasloužilém učiteli na pražských školách u sv. Jindřicha a sv. Štěpána na příklad nejsou dodnes bezpečně známy ani letopočty jeho narození a úmrtí.

PhDr. Jan Šimek, Ph.D.
Národní pedagogické muzeum
a knihovna J. A. Komenského Praha

Návštěva z Naardenu

Bratislavu navštívil na začátku tohto roku riaditeľ Comenius Museum v Naardene, Holandsku pán Hans van der Linde. Cieľom jeho návštevy v Bratislave bola propagácia naardenského múzea J. A. Komenského. V doobedňajších hodinách navštívil v sprievode veľvyslankyne Holandského kráľovstva p. Daphne Bergsma bratislavské Múzeum školstva a pedagogiky, kde si prezrel aktuálnu výstavu 150 rokov revúckeho gymnázia a oboznámil sa s jeho činnosťou. V poobedňajších hodinách pán Hans van der Linde opäť v sprievode veľvyslankyne p. Daphne Bergsma navštívil Univerzitnú knižnicu, kde sa zúčastnil otvorenia výstavy venovanej Komenskému a vystúpil s prednáškou o živote a diele J. A. Komenského.

(vm)

¹⁰Viz Catalogus Ventalis Bibliothecae Slavo-Bohemicae Georgii Ribay (1803), záznam č. 219 (s. 40): Prawidła Moresnosti aneb Zdworilosti, jako y Opatrnosti a Zachowanj Zdrawj, w Pessti 1795. Edidit Georg. Ribay (zvýraznil J. Šimek).

¹¹Juraj Ribay. Sdeľuje F. Kutlík. In: Slovenské pohľady, 1887, roč. 7, č. 2, s. 28.

RECENZIE

Drenko, J.: Topografia dejín škôl Novohradu I. Lučenec: Novohradské osvetové stredisko, 2013. 91 strán, obr. príl.

Renomovaný regionálny historik školstva PhDr. Jozef Drenko vychádzajúc z množstva svojich vlastných publikácií a čiastkových štúdií spracoval v predloženej monografii podrobný obraz vývoja novohradského školstva od najstarších čias do roku 1918. Priblížil v nej aj špecifické znaky vývoja jednotlivých škôl miest a obcí tohto historického regiónu južného Slovenska.

Po úvodnom slove, v ktorom osvetľuje metodiku spracovania látky a zdroje informácií (nechýbajú v ňom aj maďarské archívne fondy) nasleduje krátky prehľad vývoja školstva v okrese Lučenec od prvopočiatkov do roku 1918, a to z hľadiska rímskokatolíckej cirkvi, evanjelickej cirkvi ako udržiavateľov škôl, charakteristika tureckých škôl za osmanskej expanzie a prehľad vývoja štátneho školstva v druhej polovici 19. storočia. Súhrnne teda zachytáva existenciu predškolských zariadení, základných a stredných škôl danej lokality.

Podstatnú časť publikácie tvorí topografia škôl podľa jednotlivých miest a obcí okresu (aj obcí zaniknutých či miestnych častí obcí). Tu autor uvádza čas prvej zmienky o obci v listinných dokumentoch, staršie názvy miesta či obce a v jednotlivých heslách potom podrobnejšie popisuje prvé zmienky o školách, uvádza mená ich učiteľov, obsahovú náplň vyučovania v jednotlivých historických obdobiach, doložené príjmy učiteľov a ďalšie údaje. Mimoriadne závažné sú pretlmočenia vzácnejších listín vzťahujúcich sa ku škole či učiteľovi (vokátory, príjmy učiteľov, údaje z matrik a pod.). Jednotlivé texty o histórii škôl sú oživené zmienkami o mimoriadnych udalostiach školského života, zvyky žiakov, tvorivá činnosť učiteľov a mnohými ďalšími informáciami oživujúcimi obraz školstva Novohradu.

V záverečnej časti práce potom autor zhŕňa, sumarizuje výsledky svojho bádania a tvorí ucelenejší obraz školstva ako z jeho vonkajšej stránky (umiestnenie škôl, budovy), tak aj z vnútornej (náplň vyučovania, pôsobenie učiteľov), materiálne zabezpečenie škôl, školský dozor, zmieňuje sa o učiteľských spolkoch regiónu, školských knižniciach, gramotnosti obyvateľstva a pod.

Výrazným prínosom publikácie je podstatné rozšírenie informácií o jednotlivých školách regiónu z hľadiska historického dáta, tak aj šírky aktivít a vplyvu škôl na žiactvo, kultivovanie miestneho obyvateľstva, pozdvihovanie vzdelanostnej úrovne miest a obcí. Autorovi sa podarilo na pomerne krátkom priestore podať celistvý, podrobný a pritom špecifický obraz novohradského školstva v minulosti.

(vm)

ANOTÁCIE

Klátik, M.: Cestou viery. Iniciatívy evanjelikov v kultúrnych dejinách Slovenska. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2011. 199 s. ISBN 978-80-7140-377-7.

Zámerom autora publikácie bolo podať širší pohľad na prínos evanjelikov ku kultúrnemu dedičstvu Slovenskej republiky. Tým pádom sa nemohol vyhnúť obsiahlejšiemu exkurzu do dejín evanjelického školstva, významu Leonarda Stöckela, pedagógov ako boli Aurel Stodola či Štefan Samuel Osuský. (vm)

Štulrajterová, J.: Učiteľské organizácie na Slovensku počas prvej Československej republiky. IN: Paedagogica 24. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava: UK, 2012, s. 19 - 28. ISBN 978-80-223-3283-5.

Autorka v zborníkovej štúdií podáva obsiahlejšiu charakteristiku učiteľských organizácií ako boli Zväz slovenského učiteľstva, Spolok evanjelických učiteľov, Spolok profesorov Slovákov či menšinových učiteľských spolkov. Štúdia je prínosná v tom zmysle, že učiteľské spolky a organizácie zostávajú na okraji záujmu pedagogickej historiografie. (vm).

Novák, J. a kol.: Banícka akadémia v Banskej Štiavnici. Banská Štiavnica: Mesto Banská Štiavnica, 2012. 76 s. ISBN 978-80-89415-09-0.

Polygraficky pekne upravený veľkoformátový zborník venovaný výročiu vzniku Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici. Obsahuje (popri úvodnom slove I. Gašparoviča, prezidenta Slovenskej republiky) štyri state venované histórii Banskej Štiavnice, duchovnému vplyvu Baníckej akadémie na Slovensku, v Európe a na svete, zasvätenú štúdiu o historickom vývoji Baníckej akadémie a v závere vplyvu Baníckej akadémie na rozvoj školstva, vedy a techniky vo svete. (vm).

Baráthová, N. a kol.: História Kežmarku do polovice 18. storočia. Kežmarok: Jadro, 2012. ISBN 978-80-89426-17-1.

V uvedenej monografii dejín Kežmarku sa nachádza na str. 214 – 241 aj zaujímavá stať N. Baráthovej Školstvo, kultúra a veda (13. st. – 1. pol. 18. st.). Zachytáva v nej v hlavných bodoch prvé zmienky a následný rozvoj školstva v Kežmarku s početnými zmienkami o učiteľoch, školských udalostiach, školských dokumentoch a pod. ako aj s menej známymi ilustráciami. (vm).

Číslo 1/2013 Historicko-pedagogického fóra (Internetový časopis pre dejiny pedagogiky a školské múzejníctvo) zostavila dočasná redakčná rada: PhDr. Vladimír Michalička, CSc. (Bratislava), Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD (Prešov) a PhDr. a ThMgr. Libor Bernát, CSc. (Trnava). Autor návrhu obálky akad. sochár Ľubomír Čierny. Na obálke je použitá ilustračná snímka z publikácie R. Alta Bilderatlas zur Schul- und Erziehungs Geschichte. Band 1. Berlin 1960. Časopis vychádza dvakrát ročne. Redakčná uzávierka 20. 4. 2013. ISSN 1338 – 693 X.